

FATTIGFOLK I THY

Af Orla Poulsen og David Nors Hansen

FATTIGFOLK I THY

Af Orla Poulsen og David Nors Hansen.

Udgivet 1985 af Amtscentralen for Undervisningsmidler, Thisted.

Lay out: John Fransen.

Sats: Wadmann Bogtryk/Offset, Thisted.

Tryk: Amtscentralen for Undervisningsmidler, Thisted.

Tegninger: Erik Bach Andersen og Finn Nygaard.

Billed- og arkivmaterialet, der ligger til grund for fremstillingen findes på Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

ISBN nr. 87-88812-00-6.

INDHOLD

FORORD	5	Et besøg i Frederiksgade	45
NÆSTEKÆRLIGHED	7	Ophøret	50
Den første fattiglov	8	Referat af mytteri på arbejdsanstalten	52
Hårdere behandling	8	LÆGENS KLAGESUK	53
Knaphed eller fattigdom?	8	Karlen i staldkammeret	54
SOCIALE TABERE	10	SAMFUNDSKLASSER	55
BRØDKURVEN HÆNGER ALT		Befolkning og erhverv (tabel I)	55
FOR HØJT	12	Husmænd og inderster (tabel II)	57
Hårde tider	15	Løn for tjenestefolk (tabel III)	59
BARMHJERTIGHED	16	Husstandenes størrelse 1787-1880	
Velgørenhed i Sundby	16	(tabel IV)	61
I fængsel for tiggeri	16	Erhvervsmæssig fordeling i Thisted by	
Brød til de fattige	17	1787-1880 (tabel V)	61
På gaden færdes de fra morgen til aften	17	Fødested. Thisted bys befolkning	
ET MØDE I SNEDSTED	20	1845-1880 (tabel VI)	63
Kost på omgang	22	DEN OPLEVEDE VIRKELIGHED –	
FORSØRGELSESPANEN	23	LITTERATUREN I HISTORIEN –	
Samlet hjælp	25	UNDERVISNINGEN	64
Hvad ejede den fattige?	25	Social-realistisk litteratur	64
»FATTIGHUSENE«	28	Et eksempel	64
Hospitaler og stiftelser	31	Virkelighedens Monrad	77
Todbøl og Thisted Hospital	33	OPGAVEFORSLAG	78
PÅ FATTIGGÅRDEN	34	ORDLISTE	80
Kontrol med de fattige	36	SUPPLERENDE LITTERATUR	83
Tvangsarbejde	36	Skønlitteratur	84
MORD OG MYTTERI	41	Skønlitteratur for børn	84
Født som »uægte«	44	Audiovisuelle-midler	85
Til skræk og advarsel	44	REGISTER	86

FORORD

Denne bog handler om, hvad man gjorde for mange år siden. Den handler om fattigdom. Og hvad det fører med sig af alverdens problemer.

Men hvad forstår vi ved fattigdom?

Meget firkantet kan man sige, at det *at være fattig* er det samme som *ikke at have nok*. Men i så fald er de fleste af os vel fattige.

Som mennesker i et samfund har vi alle nogle behov, som vi ønsker at få opfyldt. Nogle af dem skal opfyldes. I modsat fald dør vi. Vi skal have noget at spise, noget at drikke, et sted at hvile og tøj på kroppen. Det er livsvigtige behov.

Når disse behov er tilfredsstillet melder der sig andre. De er mere uhåndgribelige. Men nok så væsentlige. Det er først og fremmest behovet for sikkerhed og tryghed. At man kan være i ro når man skal lave noget. At man ikke bliver forstyrret i tide og utide. Det er væsentligt at vide om man f.eks. kan beholde sit arbejde.

Det enkelte menneske har også et stort behov for kontakt med andre mennesker. Det kan ikke tåle at leve isoleret i længere tid, men behøver kærlighed og følelsen af fælleskab. At blive accepteret er væsentligt for alle.

Men for at kunne føle sig som netop eet bestemt menneske blandt andre er det i vort samfund vigtigt at kunne præstere noget. I skolen måles vi jo næsten hver dag i præstationer. Tænk f.eks. på karaktersystemet, men også andre præstationer betyder noget. Det er med til at sætte os selv i relief i forhold til andre.

Det sidste behov er behovet for at nå de mål, man har sat sig. Og det er ikke alle beskåret. Med et fint fremmedord kaldes behovet for selv-realiserings-behovet. Det betyder f.eks. at jeg netop

har fået det arbejde, jeg bedst kan lide. De kammerater, jeg synes bedst om, den kæreste, jeg altid har drømt om osv. osv.

Disse behov kan tegnes som en pyramide:

Selvrealisationsbehov
Præstationsbehov
Sociale behov
Sikkerhedsbehov
Fysiske behov

Med dette i tankerne kan vi prøve at udvide, hvad der forstås ved fattigdom, som vi indledningsvis ret firkantet forklarede ved det ikke-at-have-nok.

Sammenligner vi fattigdommen i Danmark med fattigdommen i et U-land eller med fattigdommen i gamle dage er det sikkert let at se, at der er en væsentlig forskel. Tager vi behovspyramiden kan vi se, at forskellen er tydelig, når vi kigger på bunden: De fysiske behov som føde, væde, hvile og varme. Det er disse fysiske behov,

der kan være svære at opfylde i et U-land eller i Danmark i gamle dage. Når vi siger, at der er fattigdom i U-landene eller der var fattigdom i gamle dage er vi tilbøjelige til udelukkende at se på pyramidens bund – men hvad med de andre trin? Hvis ikke de tilfredsstilles? Er der så tale om fattigdom? Og det er nok i den forbindelse, der findes fattigdom i Danmark nu. De fleste danskere får både mad og drikke og tøj på kroppen, men der er mange som savner kærlighed, ømhed, tryghed og selvsikkerhed.

Spørgsmålet er også, om det er så let at adskille det fysiske fra det psykiske.

En socialrådgiver har karakteriseret fattigdom som »ikke at kunne vælge – at føle afmagt og mangle tro, håb og selvrespekt«

Hvad mener du?

NÆSTEKÆRLIGHED

Lukas, kap. 10, vers 25-37:

Og se en lovkyndig stod op og stillede en fælde for ham, idet han spurgte: »Mester! hvad skal jeg gøre, for at jeg kan arve evigt liv?« Da sagde han til ham: »Hvad står der skrevet i loven, hvordan læser du?« Han svarede og sagde: »Du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte og med hele din sjæl og med hele din styrke og med hele dit sind, og din næste som dig selv«.

Han sagde til ham: »Du har svaret rigtigt; gør dette, så skal du leve«. Men han ville retfærdiggøre sig og spurgte Jesus: »Hvem er så min næste?« Jesus svarede og sagde: »En mand gik ned fra Jerusalem til Jeriko, og han faldt i hænderne på røvere. De tog hans klæder fra ham og slog ham fordærvet, så gik de bort og lod ham ligge halvdød.

Tilfældigvis drog en præst ned ad den samme vej, og han så ham, men gik lige forbi.

Ligeledes kom en levit til stedet; også han så ham, men gik lige forbi. Men en samaritaner, som var på rejse, kom hen i nærheden af ham, og da han så ham, ynkedes han inderligt.

Han gik hen til ham, forbandt hans sår og hældte olie og vin på dem, løftede ham op på sit eget ridedyr og førte ham til et herberg og sørgede for ham. Og den næste dag tog han to denarer frem og gav værten dem og sagde: »Sørg for ham, og hvad du mere lægger ud, skal jeg betale dig, når jeg kommer tilbage igen«.

Hvem af de tre synes du nu har vist sig at være den mands næste, der faldt iblandt røvere?«

Han svarede: »Den, som øvede barmhjertighed imod ham«.

Da sagde Jesus til ham: »Gå du hen og gør

Vester Vig Kloster ca. 1670. A. Klosterkirke.

ligeså«.

Da kristendommen kom til Danmark for ca. 1000 år siden fulgte der munke med fra det sydlige Europa. Der blev bygget kirker og klostre, og langsomt fik den kristne kirke rigdom og magt. Snart stod de rige biskopper i spidsen for landets styre, og blandede sig liksom de andre stormænd i det politiske spil om magten.

Men det var ikke politik altsammen. Hvor der blev oprettet klostre, var der også lærde munke, som forstod sig på at helbrede de syge. Mange munke havde viet deres liv til at hjælpe syge og fattige og oprettede rundt om i landet HELLIG-ÅNDSHUSE, hvor de ydede hjælp til fattigfolk.

De katolske munke var sluttet sammen i såkaldte ordener og stod under paven i Rom. Da den danske konge brød med paven i 1536 ved reformationen, blev klostrene lukket og munke-
ne forsvandt.

De syge og de fattige måtte tigge sig til hjælp fra barmhjertige velgørere.

DEN FØRSTE FATTIGLOV

Tiggeri var indtil 1708 den almindeligste form for fattigforsørgelse. I århundreder havde tiggeri været et anerkendt erhverv, som kongens TIGGERFORORDNINGER havde godkendt.

I 1708 blev det forbudt at tigge, fordi en ny lov bestemte, at de fattige skulle forsørges af folk i det sogn, hvor de boede. Men tiggeriet fortsatte alligevel, fordi bønderne ikke ville tvinges til at betale til de fattige. Regeringen forsøgte sig med en ny lov i 1803. Denne lov blev grundlaget for fattigforsørgelsen frem til 1891. Og denne gang gik det lidt bedre. Det grundlæggende princip i 1803 loven var, at det offentlige, dvs. kommunen havde en pligt til at hjælpe syge, gamle og fattige. I hvert sogn blev der oprettet en fattigkommission med sognepræsten som formand, og han skulle så sørge for, at de trængende fik hjælp.

Man kunne ikke uden videre få hjælp. Visse betingelser skulle opfyldes. Hvis en fattig skulle have hjælp fra et sogn, skulle han enten være født der eller efter sit 18. år have haft ophold der i 3 år i træk. Mange steder forsøgte man derfor at smide tilrejsende fattige ud af sognet, fordi man ikke ville have pligt til at forsørge dem.

Den hjælp som de fattige efter loven skulle have bestod hovedsageligt af den mad, de spiste: Korn, kartofler, gryn, brød, mælk, hvortil kom brændsel til opvarmning om vinteren.

I hvert sogn udskrev man en særlig fattigskat, som skulle dække udgifterne til de fattiges forsørgelse.

De fleste steder havde man offentlige fattighuse (som ikke må forveksles med de senere fattiggårde), hvor man kunne have flere fattige under samme tag.

HÅRDERE BEHANDLING

Det blev stadig sværere at være fattig. I tidsrummet mellem 1803 og 1891 skete der en række stramninger af fattigloven.

I 1824 blev det bestemt, at folk, der fik fattighjælp, ikke måtte gifte sig uden fattigvæsenets tilladelse.

I 1839 blev det bestemt, at man skulle have boet mindst 5 år i et sogn for at kunne få fattighjælp (mod tidligere 3 år).

Fra 1860'erne og frem til tiden omkring århundredskiftet skød fattiggårdene op som paddehatte over hele landet. På denne måde forsøgte man at samle de fattige under samme tag. Det var meningen, at fattiggården skulle gøre det billigere at forsørge de fattige, som blev sat til at arbejde.

Fattiggårdene skulle også være et eksempel til skræk og advarsel for fattigfolk som helst skulle forsøge at klare sig selv.

KNAPHED ELLER FATTIGDOM?

Det er svært for os i dag at have en forestilling om, hvad der i tidligere tider var en normal måde at leve på. Når mennesker har fået opfyldt de mest grundlæggende behov, såsom tilstrækkelig mad, tøj, husly og varme, bliver fattigdom en svær ting at måle. Rig eller fattig er noget man er i forhold til sine samtidige. Den fattige i f.eks. 1850 er materielt set meget fattigere end nutidens fattige i Danmark.

Ligeså vigtigt er det også at vide, at knaphed var næsten alles problem før år 1900. Vi må altså ikke forveksle fattigdom med knaphed. I 1800-

tallet levede mange på et eksistens-minimum, men nogle havde endda mindre. Derfor er fattigdom et udtryk for gudernes ulige fordeling.

Denne bog skildrer hvorledes fattigfolk levede i Thy, men det var virkeligheden for fattige overalt i Danmark.

Husmandsmiljø på Vester Vandet Fælled. Det lille hus, der bestod af 2 stuer blev nedrevet i 1920. Dyreholdet bestod af 5 geder og 20 kaniner.

SOCIALE TABERE

Den fattige havde kun få muligheder for at bedre sine kår. Forskellen mellem de, der havde noget, og de der intet havde, blev sjældent udjævnet. Sandsynligheden for at en husmandssøn blev til mere i livet end sin fader var meget lille. De mennesker, som var født af fattige forældre, fik som oftest fattigdommen i arv.

I denne bog møder vi flere gange medlemmer af en familie ved navn Thorndal. Stamfaderen til denne Thisted-familie kom fra Grimstad i Norge til Thisted med en af de mange sandskuder, der regelmæssigt sejlede mellem Klitmøller og den norske kyst med handelsvarer. Peiter Thorndal, som han hed, blev gift med en lokal pige og flyttede ind i et lille hus i Østergade i Thisted. En tid ernærede Peiter Thorndal sig som murer. Thorndal fik en søn, Erik Severin, også han blev murer, stiftede familie og fik 3 sønner og 2 døtre. Den ene af døtrene blev født i 1821. Hende kaldte de Antonette og hun blev moder til et par drenge. En af disse drenge Hans Peter Thorndal møder vi senere i denne bog, som fattiglem på Thistedes Tvangsarbejdsanstalt.

Hele familien Thorndahl belv forsørget af fattigvæsenet i Thisted på et eller andet tidspunkt i deres liv. En del af dem boede i fattighuset på Munkevej, og en del af børnene var sat i pleje hos bønder, der mod god betaling tog sig af deres opvækst. Den store Thorndal-familie var sociale tabere alle som een, og fattigkommissionen i Thisted sparede penge, hver gang een af dem rejste fra byen. Men af og til hændte det at spøgelseset vendte tilbage til fattigkommissionen: Et medlem af Thorndal-familien, Anthon Christian Thorndahl, havde forladt Thisted i slutnin-

gen af 1860'erne, men det gik ham ilde i det fremmede og han måtte bede om hjælp i sin fødeby, fordi han endnu ikke havde haft et længere ophold i det fremmede. Og fattigloven krævede jo, at man skulle have boet flere år i træk på samme sted for at kunne søge om hjælp dér.

Derfor skrev Anthon Christian Thorndahl dette brev til formanden for fattigkommissionen i Thisted, provst Sonne:

Hr. pastor Sonne:

Da jeg alt flere gange har måttet bede fattigkommissionen om hjælp vil jeg derfor fortælle Dem, hvorfor et menneske i min alder ikke har kunnet klare sig selv, uden at henvende sig til den offentlige velgørenhed. Og jeg er bange for, at det skal komme mig til skade, hvorfor jeg vil fremføre min uskyldighed for Dem.

I København, hr. pastor, var jeg syg over tre måneder, hvilket jeg selv kunne betale, men kun ved at sælge alt, hvad jeg med sparsommelighed har købt. Da jeg så blev rask var jeg igen så flittig, som jeg kunne være pga. mit ene barn, som har været dårlig. Og så fik jeg snart igen noget tøj på mig. Men desværre skulle jeg ikke have det godt ret længe, thi jeg blev atter plaget af en ret stærk ørebetændelse, og jeg måtte atter skille mig af med alt, hvad jeg have. Så var det, at jeg fik denne særlige sygdom, og da – hr. pastor – var jeg undskyldt, thi jeg havde slet igen ting af værdi, som kunne betales med. Jeg blev ikke rigtig kureret i Nykøbing Sjælland, hvorfor jeg begav mig til Maribo. Da jeg så endelig blev rask igen, fik jeg arbejde i Saxeøbing. Da jeg havde

arbejdet i 2 dage blev min højre fod dårlig. Den var så dårlig, at jeg slet ikke kunne bevæge den. I de første 14 dage håbede jeg på, at det ville gå over, og derfor bad jeg ikke om hjælp. Men det blev værre og jeg måtte til sidst forlange hjælp. Min fod er ikke kommet sig endnu, men jeg håber dog snart at kunne begynde at arbejde igen. Jeg ser mig ikke i stand til at tilbagebetale min gæld lige med det samme, men jeg håber snart at jeg kan, thi jeg har ladet mig indskrive som soldat i dette efterår, og det er da min mening at blive i tjenesten i 2½ år, og så kunne en mand i min stilling kunne tjene så meget, at det skal være min største fornøjelse at tilbagebetale min ikke ubetydelige gæld. Jeg beder Dem, hr. pastor, ikke at blive vred, fordi jeg så frit skriver til Dem, men jeg vil ærligt tilstå for Dem, at det er politimesteren, som er grunden til det, thi en mand som ham generede sig ikke for at lade mig høre for min slette familie, dengang jeg rejste hjemmefra, og han sagde at det ville gå mig ligeså, og på det ene punkt havde han desværre alt for godt ret...

Anton Chr. Thorndal

Hans Chr. Sonne, stifter af Thisted Arbejderforening og præst i Thisted-Tilsted fra 1864 til 1875.

BRØDKURVEN HÆNGER ALT FOR HØJT

I 1826 var avlen ringe. Regnen udeblev og kornet visnede på markerne. Navnlig husmændene, der boede på de sandede jorder, led under tørken.

Hen på vinteren i begyndelsen af 1827 meldte nøden sig hos mange småkårsfolk. I Skjoldborg mødte mange op hos præsten, der stod i spidsen for fattigvæsenet, for at bede om hjælp. På dette tidspunkt havde fattigkommissionen i Skjoldborg netop ansat en stodderkonge til at indfange fremmede tiggere og sætte dem i arresten. De velstillede gårdmænd ville ikke have betlere til at rende rundt ved deres gårde – heller ikke dette år, hvor de havde et godt udbytte og andre sultede.

De nødlidende husmænd, der søgte hjælp hos præsten i Skjoldborg, blev nægtet ekstra hjælp. En af dem, Chr. Christensen Bundgård, satte sig til at skrive et klagebrev over præsten til amtmanden i Thisted, Gerhard Faye, der havde tilsyn med fattigvæsenet. Da brevet var skrevet, gik Chr. Bundgård Christensen rundt til andre af de nødlidende og bad dem om at skrive under.

Brevet lød således:

»Allerunderdanigste klage«

For os fattige af Thisted Amt hænger brødkurven alt for højt dette år, da kornpriserne er høje, og kornet desårsag umulig for os fattige at få. Pengene er borte for os, og arbejde er der ikke at få, hvormed man kan fortjene brød til talrige familier, og kan man undertiden fortjene en mark eller to, som sjældnen sker, da er det umuligt for samme at få brød enten på et eller andet sted i sognet, som endogså hos de mennesker,

som har oplag af korn. Nej, man kan stå med skillingen i hånden og byde dem, men endda få et stolt nej med det sure udtryk, at de intet brød kan sælge, det er så besværligt at få baget, og penge til en skæppe korn eller to er næsten ingen tider så mange for dem, som er fattig. Vel har fattigkommissionen for Skjoldborg sogn foranstaltet et kvantum korn oplagt til os fattige, men så at sige til ingen nytte, da prisen derpå er for opspændt og vi ikke kan betale det. Ak, jammerligt og besværligt er det, vi arme forældre dagligt høre jammer og klager af vore børn, med gråd og bedrøvelse må vi slide vor tid, og med vemodigheds tårer herved andrage vor nød og jammer for vor høje øvrighed, høje hr. amtmand Faye, og vi undertegnede, alle af Skjoldborg og Kallerup sogne, med 1000 ydmyge bønner og med vemodstærer anråber og beder allerunderdanigst Deres Højvelbårenhed, at De ganske i nåde vil se til os fattige og gøre foranstaltning til at lindre vor hunger og nød. Hungersnød truer os og vore små, da betleri er forbuden, penge borte for os, og ingen vil kreditere os en skæppe korn, og vi aldeles intet avler selv, og aldeles intet kan betale.

Nådige herre vi anråber Dem om hjælp før vi forgå.

Allerunderdanigst

*Chr. Hammer Samuel Christensen
Jens Hendriksen Clemén Jakobsen
Chr. Kløjgård Chr. Christensen Bundgård
Willads Christensen Niels Rasmussen
Peder Nielsen Niels Meklenborg
Mads Pedersen Mikkel Jensen Anders Søegård*

Gerhard Faye var amtmand i Thisted fra 1805 til 1842. Amtmanden var kongens lokale repræsentant og havde stor indflydelse. Det var amtmanden, der i sidste ende havde kontrol med, hvad de offentlige myndigheder foretog sig. Og det var derfor også amtmanden man henvendte sig til, hvis der skulle klages.

Faye var en reformvenlig embedsmand, der bl.a. sørgede for at Thy fik ordentlige veje.

Amtmanden modtog brevet fra husmændene i Skjoldborg og havde svært ved at gøre noget ved sagen. Hvordan skulle han kunne vide noget om, hvorledes det stod til i Skjoldborg sogn? Amtmanden kunne jo heller ikke uden videre yde husmændene hjælp, thi derved havde han jo samtidig sagt, at fattigkommissionen i Skjoldborg var for nærig og ville lade folk sulte. Amtmand Faye sendte derfor brevet videre til fattigkommissionens formand, præsten i Skjoldborg, og bad ham om en redegørelse i sagen.

Pastor Heerfordt, sognepræsten i Skjoldborg, skrev tilbage, at »klagen skildrer ingenlunde usandfærdigt den fortvivlede tilstand«, men samtidig forsikrede han amtmanden om, at sognets bønder allerede betalte så meget i fattigskat, at det svarede til $\frac{1}{5}$ af deres indtægter. Han fortalte også, at mange af klagens underskrivere slet ikke burde have hjælp af fattigvæsenet. Med sin sirlige håndskrift beskrev præsten klagerens forhold:

CHRISTEN HAMMER: Husmand, omtrent 29 år gammel. Han har en ung kone og et lille barn. Han er en duelig og flittig arbejder, og har indtil nu aldrig savnet midler til at ernære sig. Som trængende til almisse har han ikke meldt sig førend i en fattigkommissionsforhandling den 13. marts. Ærgerligt var det da, at han allerede den 10. marts underskrev en klage. Efter at han har forklaret sin nød, som hidrører fra barnets sygdom, blev ham udbetalt 1 rbd. til ekstra bedre pleie. Så snart isen er tøet af jorden, kan han have fortjeneste ved at grave tørv i sin mose.

SAMUEL CHRISTENSEN: Husmand, omtrent 55 år gammel. Kan arbejde såvelsom hans kone, og han har kun een datter, som nu undervises til confirmation. De dage hun forbruger dertil har hun sin middagsmad – hun kan iøvrigt

hjælpe sin moder at spinde, og det er tilladt faderen at bede om hjælp i sognet, hvis gavmildhed imod ham, han bør påskønne, da der i forening med småt, som han selv kan fortjene, nok vil være ham fremdeles ligesom hidindtil.

JENS HENDRIKSEN: Har haft tjeneste på gården Nordentoft. Han har aldrig forlangt fattigunderstøttelse, og kan heller ikke regnes som trængende.

CLEMEN JAKOBSEN: Omtrent 30 år og han har en hustru. Kunne begge være og have haft mere arbejde end de kunne bestride. De har 3 børn, hvoraf det ældste forsørges udenfor forældrenes hus. De øvrige kunne de selv ernære, der som de arbejdede med stadigere flid. Men megen tid går for dem til spilde med dårlige spekulationer. Nu betle de uafladeligen, vistnok med ret godt held og have af fattighjælp hidtil i vinter erholdt 16 skilling om ugen.

CHRISTEN KLØIGÅRD: Christen Kløigårds familie er den mest trængende blandt de underkrevne, fordi ingen skjætter om at have manden i nogen slags arbejde. De har 3 børn hjemme, men hvoraf den ældste datter er confirmeret for to år siden. Moderen er en udmærket god spinnerske. Hun og datteren må altså kunne fortjene noget, og fattigkommissionen har som regelmæssig understøttelse tillagt dem 1 tønne og 4 skæpper byg årligt... (ulæseligt)... desuden stærke betlen før over hele landet, nu har hjemme, hvor de besøge hvert sted 1 eller to gange ugentligt, og alt, hvad de hele vinteren have eiet er givet dem, uden at de derfor er taknemmelige.

CHRISTEN CHRISTENSEN BUNDGÅRD: Lægd og klagens forfatter. Han har aldrig begæret understøttelse af fattigvæsenet, og har altså ingen årsag til at klage. Ved fattigkommissionens forhandling den 13. marts var det første gang han

fremkom med sådan begæring og det skriftlig. Skønt kommissionen ikke burde have taget notice af sådan skrivelse, da han ikke var nogen hindring for den befalede mundtlige forklaring, blev hjælp ham dog tilstået. Denne mand med kone og tvende uconfirmerede børn har desuden en voksen datter hjemme. Manden er udmærket duelig og stræbsom, hvor fornemmelig af fiskeri hans trang hidrører, efter hans til kommissionen afgiven skrivelse hidrører, fra 8 dages sygdom, medens fjorden var tilfrossen, som hindrede ham i den sædvanlige fortjeneste 5 rbd. sedler ugentlig. Ligesom han forhen har klaget til kommissionen over at han med penge i hånden ikke kunne få korn, således klager han nu, da korn for en moderat gangbar pris haves i oplag til udsalg, at han kan stå med skillingen i hånden og byde, men ingen vil bage brød til ham. Når han har penge til korn kan dog formentlig hans fruentimmer bage. Har han kun skillinger må han gå til bageren eller købe kartofler. Er han i trang, da burde han søge hjælp inden han klager. Vil han have hjælp, da må han dog i det mindste forklare sin nød for kommissionen, det har han forsømt. Nu er en tønne byg, som menes at være tilstrækkeligt indtil forårsfiskeriet begynder, ham tilstået, men derom søger han ingen underretning og har endnu ikke afhentet den ham tilståede understøttelse.

WILLADS CHRISTENSEN RYTTER er en gammel mand, men har en duelig kone og en datter hjemme, som væver. Skønt disse folk er mere velhavende end mange, som giver almisse, udsender dog konen manden for at betle, og han får blandt sognets velgørende beboere det meste brød, han spiser. Dersom de virkelig sultede, da kunne de sælge en dragkiste eller andet overflødigt stykke.

NIELS RASMUSSEN: Ung mand og duelig murersvend. Arbejder i Thisted om sommeren, og stanger ål om vinteren. Konen er færdig spinder-ske. de burde ingen almisse have, dog har fattigkommissionen tillagt dem 1 tønne 4 skæppe byg i betragtning af, at de have 4 børn. Ved at gå omkring i sognet, have de dertil indsamlet i det mindste 3 gange så meget.

PEDER NIELSEN: Samme alder og håndtering. Han ejer et godt hus, som faderen Niels Meklenborg afstod ham for at kunne søge almisse. Deres sidste års høst var ringe, og da de desuden have 1 tønne byg til hjælp, samt ugentlig nyder 80 skilling tegn for at pleje Jens Nielsen, Skjoldborg, kunne de ikke dø af hunger. Det er tilladt Niels Meklenborg at bede om brød i sognet, men det vil han ikke.

MADS PEDERSEN og hustru er venlige folk. Fordi de begge er arbejdsdygtige og konen en god skrædderske, har fattigkommissionen ikke troet anderledes at burde komme dem til hjælp end ved at give dem fri bolig. Det er dem tilladt at betle om brød og mælk i distriktet.

MIKKEL JENSEN: Ung mand. Han har til eet af sine uægte børn af fattigkassen 6 rigsdaler sølv årligt, til et andet ditto en tønne byg, til sine 4 ægte børn 1 tønne 4 skæppe byg årligt, og disse have desuden fri middagsmad hver dag de af faderen får tilladelse til at gå i skole. Deres højvelbårenhed vil tilstå, at denne almisse er såre betydelig. Dog klager Mikkell Jensen i sin ligeledes hoslagte pro memoria over at høre hårde ord, men mente endnu at lide den straf, han ved løbsagtighed og drikfældighed fortjener, det er nemlig den samme person, hvis forargelige forhold jeg i sin tid for Deres Højvelbårenhed har anmeldt.

ANDERS SØGÅRD er ligeledes en mand i bedste alder. Han har hjemme en søn, der er fører karl, og en datter, der er fører pige, samt 3 uconfirmerede børn, og nyder til dem årlig 1 tønne 4 skæpper, såvelsom fri middagsmad til de skolepligtige børn, hver dag de besøger skolen.

HÅRDE TIDER

Kort tid efter fik de 13 klagende besked om, at de fik den rette behandling.

Skjoldborg sogn, hvor denne sag finder sted, var blandt de mest velhavende i Thy. Hovedparten af de ca. 600 beboere levede af jorden og de, der ikke havde jord nok, tjente lidt ekstra ved at fiske ved Vildsund og sælge husflidsarbejde.

At 13 af sognets indbyggere på een gang henvendte sig til fattigkommissionen, var en ganske usædvanlig begivenhed. I forvejen forsørgede sognet kun omkring 20 mennesker, hvoraf mere end halvdelen var gamle og svagelige, og derfor ikke selv kunne tjene til føden. Det var også begrænset, hvad disse mennesker skulle have i hjælp: I gennemsnit fik hver familie 2 tønner korn og $\frac{3}{4}$ Rdl i understøttelse. Det kan derfor umuligt passe, at bønder betalte over 20% i fattigskat, som præsten skrev. Men bønderne følte sig presset af de hårde tider. Danmark havde netop været i krig mod England, staten var gået fallit i 1813 og pengevæsenet var stadig i uorden, og efter Napoleonskrigene kom en stor landbrugskrise, hvor priserne raslede ned i 1818 og ikke begyndte at stige igen før 1830.

I en sådan situation blev småkårsfolk klemmt allerhårdest.

BARMHJERTIGHED

»Eftersom enhver understøttelse, der ydes den trængende, fortjener al mulig påskønnelse, kunne undertegnede ikke tilbageholde derved at bringe Hendes Nåde Kammerherreinde, Baronesse Rosenkranz var hjertelige og dybtfølte tak, fordi hun i anledning af baronesse Charlottes bryllup, lørdag den 28. ds. lod os indbyde til middag og beværte på det bedste, hvilket så meget mere fortjener påskønnelse som Hendes Nåde derved viste, at hun ikke alene nærværende men også fraværende tænker på sine trængende medmennesker. Idet vi herved nedbede Guds velsignelse over den ædle giverinde med familie, ønske vi, at held og lykke må følge det unge ægtepar gennem livet«.

Thisted den 30te juli 1866

Flere trængende

En lille notits som denne var sjælden, men dog ikke ukendt i 1800-tallets avis. Her er det Hendes Nåde, Kammerherreinde, Baronesse Rosenkrantz, der bespiser de fattige. Andre velhavende lod opføre boliger eller stiftelser, hvor fattige familier kunne få en gratis bolig. Der er mange eksempler som disse på, at private gav penge til sociale og velgørende formål.

VELGØRENHED I SUNDBY

I Sundby på Mors sad en kreds af velstillede bønder en vinteraften i 1867 og snakkede om, hvordan de kunne få afskaffet tiggeriet i sognet. Selv om kommunen gav en rigelig understøttelse til de fattigste, var der mange fisker- og daglejer-

familier, der måtte tigge føden sammen om vinteren. Den aften besluttede de at gøre noget ved det. De lavede en liste over 73 fattige familier, og i dagene derefter gik de rundt på de større gårde med denne liste og bad madmoderen hvert sted om at levere mælk og brød til en af de 73 familier.

På denne måde blev hver af de fattige henvist til en bestemt gård, hvor han eller hun på forhånd var lovet brød, mælk og flæsk.

»Det var fornøjeligt at se de fattiges gang til hjemmet med den rige fragt: en enkelt kom med glædestårer og takkede Gud, skæv og svedig af de velsignede store julebrøds vægt«, skrev en af de glade givere, præsten i Sundby, i 1869. Tiggeri var forbudt, men den bitre nød tvang småkårsfolk til at bede om almisser, derfor var tiggeri stadig et almindeligt fænomen langt op i 1800-tallet. I mange sogne ville man hellere lade de fattige tigge end give dem en større hjælp fra kommunen:

I FÆNGSEL FOR TIGGERI

Avisen i Thisted skrev om et sådant tilfælde i 1866, hvor en familiefar med mange børn var blevet dømt til 8 dages fængsel, fordi han ikke havde forhindret to af sine børn i at tiltuske sig noget mad og uld. Også de to børn blev idømt fængselsstraffe på henholdsvis 8 og 14 dages fængsel. I retten forklarede faderen, at han havde gjort, hvad han kunne for at skaffe mad til familien, men det var ham umuligt at skaffe nok, fordi fattighjælpen var alt for lille. Avisens redaktør tilføjede:

»Denne sag er næppe noget enestående tilfælde

på, at fattigunderstøttelsen mange steder med vilje ydes for ringe, idet der gøres regning på, at vedkommende ved betleri selv skal forskaffe sig det manglende«.

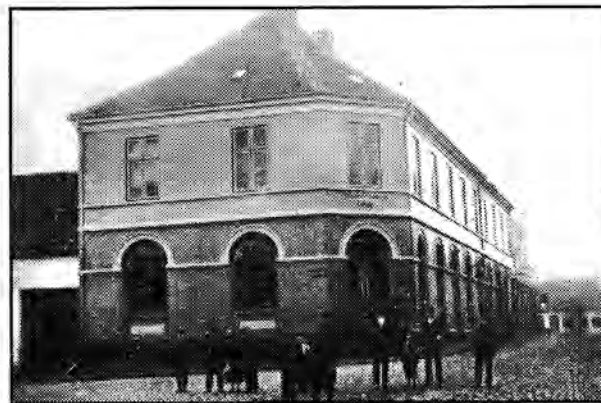
BRØD TIL DEN FATTIGE

Pastor Sonne, der var præst i Thisted, var også formand for byens fattigvæsen. Det var hans opgave at sørge for, at de trængende fik den nødvendige hjælp, men samtidig var han også interesseret i, at det skulle koste skatteyderne så lidt som muligt. Derfor sørgede Pastor Sonne for, at Thisted fik en fattiggård, hvor de »dovne, uduelige og påtrængende« fattiglemmer fik en streng behandling til skræk og advarsel. Men pastor Sonne mente også, at det var uretfærdigt at sende folk på fattiggården, hvis de ellers var ærlige og arbejdsomme mennesker. Sonne besluttede sig til at gøre noget for de fattige, så de bedre kunne klare sig selv og ikke behøvede at søge kommunen om hjælp. Han satte en annonce i avisen og indbød »den arbejdende klasse af Thistedes beboere til et møde« i et pakhuis ved havnen. Der kom mange, og de fortalte Sonne, at hvis han ville hjælpe dem, måtte han først sørge for, at de fik det daglige brød«.

Disse møder blev startskuddet til dannelsen af Thisted Arbejderforening, Danmarks første brugsforening, som blev stiftet i juni 1866.

Arbejderforeningens formål var at sætte arbejderne i stand til at købe billige madvarer. Derfor dannede man en fond, som kunne købe større mængder varer med rabat, som derefter blev videresolgt til foreningens medlemmer uden fortjeneste. Arbejderforeningen begyndte sin virksomhed med salg af billigt rugbrød, men kort tid efter starten lejede man sig ind i de

lokaler, hvor Arbejderforeningen stadig driver forretning.

Thisted Arbejderforening købte allerede i 1867 sin nuværende ejendom på hjørnet af Lilletorv og Brogade. Dette billede fra slutningen af 1880'erne viser butikken i sin oprindelige skikkelse med indgang ud mod Lilletorv.

PÅ GADEN FÆRDES DE FRA MORGEN TIL AFTEN..

Thisted Arbejderforening var ikke det eneste forsøg på at hjælpe den fattige klasse. Så tidligt som i 1844 blev der oprettet et børneasyl i Thisted for fattigfolks unger. Også børneasylet blev startet med private penge, bidrag fra byens borgere, som blev indsamlet af initiativtagerne.

Asyl betyder et fredeligt sted, hvor forfulgte kan søge tilflugt. Og det var også sådan, at stifterne opfattede formålet med asylet i Thisted, der var en slags børnehaven, hvor mødre kunne sende deres børn mellem 3 og 7 år. Når børnene kunne blive passer, ville sandsynligheden for, at forældrene ville »falde fattigvæsenet til besvær, mindskes«, skrev stifterne i avisen.

Men det var ikke den eneste grund til at oprette et børneasyl:

Langt ind i dette århundrede kunne byens fattige børn få et gratis måltid varmt mad til middag. Middagen serveres her udendørs i asyllets gård i 1920.

»Når vi i vor kommune betragte de ikke så få børn af den fattige klasse, som er nær den alder, hvor de skal konfirmeres og som næppe endnu kan læse rent eller skrive, så vil man vist ikke anse det for nogen ringe vinding, bevirket af Asylet, når for eftertiden børnene af fattigskolen kan optages til konfirmation med lige så gode kundskaber og færdigheder, som dem af borger-

standen. Og endelig, hvad der er det vigtigste, så kan man i den unge barnesjæl nedlægge spiren til de dyder, som skal sikre staten en retskaffen og brugbar borger.

Når man betragter den arbejdende klasses opvoksende ungdom, må man rigtignok undre sig over, at ikke flere ødelægges på sjæl og legeme, end det er tilfældet. *Næppe har de lært at gå og*

Bespisning af fattige børn fandt sted både på Børneasylet og i Frelsens Hærs lokaler. Denne situation fra Frelsens Hærs børnebespisning fra 1909 blev udgivet på postkort.

tale, førend de oplæres i det, alle bedre følelser dræbende tiggerhåndværk. På gaden færdes de fra morgen til aften, og på gaden modtage de deres første opdragelse; hvorledes den bliver, behøves vist ikke at udvikles nøjere. Hvor ganske anderledes i Asylet«.

Dette første asyl startede i små lokaler og fungerede i en årrække, hvorefter det måtte ophøre. Men asylsagen blev taget op igen i 1890, da en ny initiativgruppe modtog en stor sum penge til

formålet.

Men formålet var stadig det samme, og på asylet kom der mange børn, både for at blive passet og for at få et gratis måltid mad.

Den private velgørenhed hjalp i mange tilfælde, hvor det sociale system svigtede. Det kunne nævnes flere eksempler på, hvordan nutidens socialforsorg er startet som beskeden privat hjælp.

ET MØDE I SNEDSTED...

Bestyrelsen for fattigvæsenet samledes to gange om året for at bestemme, hvem der skulle have hjælp fra sognet, og hvem der skulle betale hjælpen. Resultatet af disse møder blev til den såkaldte forsørgelsesplan.

Det første af disse møder fandt gerne sted lige efter jul, når vinteren var srenge og nøden størst. Således samledes da også bestyrelsen for fattigvæsenet i Snedsted den 6. januar 1827 til et møde. Et af bestyrelsens medlemmer gjorde opmærksom på, at der løb mange fremmede fattige rundt og tiggede i sognet. Han havde ikke noget imod, at sognets egne fattige gik rundt og tiggede, men han brød sig bestemt ikke om, at der også kom fremmede fattigfolk til gårdene. Et andet medlem af bestyrelsen støttede ham og tilføjede, at det også var irriterende, at blive rendt på dørene af de mange omrejsende kræmmere.

I enighed blev det så besluttet, at der skulle ansættes en mand til at jage alle de fremmede bort – nu skulle Snedsted have sin egen stoderkonge.

Uden for mødelokalet, ude på gårdspladsens pikkede sten stod fem tarveligt klædte mænd i læ ved muren. Det var fattigfolk, som var kommet for at bede bestyrelsen om hjælp.

Den første af den lille flok blev kaldt ind. Der stod Jens Væver så med huen i hånden foran de betydningsfulde mænd. Jens Væver bad om understøttelse til sin dreng, Christen, som han havde svært ved at forsørge. Men de strenge mænd syntes ikke, at det var nødvendigt at give gaver fra sognet til en dreng, der både kunne binde løb og strømper og væve. »Lad ham bestil-

le noget«, fik Jens Væver som svar.

Så trådte Niels Mede ind i det varme lokale. Han forklarede, at hans hustru havde en søn, som nu sad i tugthuset. Niels Mede var bekymret

Ældre billeder af folk i arbejdsituationer er sjældne. Og når arbejdsbilleder bliver taget er der tit tale om en opstilling. Vaskepigerne på dette billede er fotograf Grams tjenestefolk.

for, at konens søn ville blive ham til besvær, når han kom tilbage. Det var et ønske, som fattigvæsenets bestyrelse havde forståelse for, og de lovede Niels Mede, at de skulle skille ham af med konens barn.

Da de to følgende fremsatte bønner om hjælp, gav bestyrelsen for fattigvæsenet dem tilladelse til, at de og deres børn måtte gå rundt og tigge i Snedsted sogn.

Så stod Søren Snedker tilbage. Også han for-

langte en understøttelse til at klare vinteren igennem på. Fattigbestyrelsens medlemmer kiggede på hinanden. Var det ikke noget for Søren Snedker at blive stoderkonge? For umagen og besværet skulle han få lov at beholde de bøder, som han kunne indkræve fra dem, der gav uden-sogns tiggere almisse.

Det var en tilfreds bestyrelse for fattigvæsenet i Snedsted, der skiltes om aftenen den 6. januar 1827.

Typisk thylandsk husmandssted fotograferet i Røbr 1908. Stald med udskud i den ene ende og stuehus i den anden.

Gården Bjerregård i Hjørdemål år 1912.

Den nye tid har holdt sit indtog med vindmotoren på taget, der drev tidens nye maskiner. Foruden forældrene og de 4 børn og også karlen og pigen kommet med på billedet.

KOST PÅ OMGANG

Men ikke alle problemer kunne klares på de halvårslige møder. Enkelte kom i nød i mellemtiden, som f.eks. Lars' enke, Dorthe, der ellers var vel anbragt i Snedsted fattighus. Den vinter brækkede hun sit hofteben og var ikke i stand til at klare sig selv. Bestyrelsen for fattigvæsenet pålagde skatteyderne i sognet at bringe hende **KOSTEN PÅ OMGANG**. Hjælpen blev orga-

niseret på den måde, at først bønder fra Aarup, siden Gjersbøl, Beersted, Snedsted og Elsted dagligt skulle bringe den ulykkelige Dorthe i fattighuset et måltid varm mad sammen med et pund brød og 1 liter mælk. Ikke alene skulle man bringe Dorthe måltidet, men man skulle også »blive lidt tilstede, for at overbevise sig om, at andre ikke skulle tage den fra hende«.

FORSØRGELSESPLANEN

Det var ikke bare i Snedsted, man lavede en forsørgelsesplan. Det skulle alle fattigkommissioner gøre.

Forsørgelsesplanen skelnede mellem personer af 1., 2. og 3. klasse.

Til 1. klasse hørte de gamle og svagelige, som ikke længere kunne klare sig selv.

Til 2. klasse hørte de forældreløse børn, og til 3. klasse hørte de arbejdsføre voksne, der på grund af mange børn eller arbejdsløshed ikke kunne klare sig selv.

Klasse og navn Totalbeløbet af det tilståede

1. ste klasse

	Penge	Brød
	Rigsdaler	Pund
1. Mette Slagter Kvartalitær 10 Rbd. Ugentlig 6 pund brød	40	312
2. Christiane Eberhardt Kvartalitær, regnet fra 1. nov. 1851, 6 Rbd. Ugentlig 4 pund brød	24	208

2. den klasse

1. Karen Kirstine Kristens datters uægte barn Laurits. For ham betales – regnet fra 1. nov. 1851 – kvartalitær 4 Rbd, eller for året	16	
2. Skomager Marcussens søn Christian Waldemar, for ham betales kvartalitær, 4 Rbd for året	16	
3. Ditos 2. den søn Jens Roikjær: For ham betales kvartalitær 4 Rbd, for året	16	
4. Maren Sørensdatter uægte barn Petrine: for hende betales kvartalitær 4 Rbd, for hele året	16	

5. Jette Thorndals uægte barn Petrine: For hende betales kvartalitær 4 Rbd, for hele året	16	
6. Ditos 2. den uægte barn, Frantz David. For ham betales regnet fra 13. oktober 1851 kvartalitær 4 Rbd, for året	16	
7. Kirsten Madsdatter uægte barn Karen Marie, for hende betales regnet fra den 13. oktober 1851, kvartalitær 4 Rbd, for hele året	16	
8. Ditos 2det uægte barn Lars Peter: For ham betales regnet fra 1. november 1851 kvartalitær 4 Rbd, for året	16	
9. Ane Catherine Christendatters uægte barn, Jens Peter. For ham betales kvartalitær 4 Rbd, for året	16	
10. Dückers afdøde kones uægte søn Jeppe. For ham betales kvartalitær 4 Rbd, for året	16	
11. Sidsel Marie Wighs uægte barn Niels Christian: For ham betales, regnet fra 1. november 1851, halvårlig 8 Rbd, for hele året	16	
12. Ditos 2det uægte barn Kirstine Marie. For hende betales regnet fra 6. december 1851, kvartalitær 4 Rbd, for året	16	
13. Ditos 3die uægte barn. For dette barn betales regnet fra 19. oktober 1851, kvartalitær 4 Rbd, for året	16	
14. Smed Jens L. Lundorffs sindsvage barn. For dette barn betales, regnet fra 27. december 1851, kvartalitær 15 Rbd, for året	60	
15. Ditos 2det barn Laurits, for ham betales, regnet fra 1. november 1851, kvartalitær 4 Rbd	16	
16. Ane Marie Pedersdatter uægte barn. For dette barn betales, regnet fra 8. november 1851, kvartalitær 4 Rbd, for året	16	
17. Johanne Marie Pedersdatters uægte barn. For dette barn betales kvartalitær 4 Rbd, for året	16	

18. Christiane Dahl: Ugentlig 8 skilling og 4 pund brød	4 + 32 sk.	208
19. Christian Lorentzens kone: Ugentlig 8 sk. og 6 pund brød	4 + 32 sk.	312
20. Inger Klath: ugentlig 4 pund brød		208
21. Lars Chr. Harkjærs enke: Ugentlig 32 sk. og 6 pund brød	17 + 32 sk.	312
22. Erik Thorndahls enke: ugentlig 12 sk. og 6 pund brød	6 + 48 sk.	312
23. Salve Christensen: ugentlig 16 sk. og 4 pund brød	8 + 64 sk.	208
24. Christen Gravesen: ugentlig 12 sk. og 4 pund brød	6 + 48 sk.	208
25. Ane Catherine Olesdatter: Ugentlig 16 sk. og 4 pund brød	8 + 64 sk.	208
26. Puttesen: Ugentlig 4 pund brød		208
27. Christian Lorentzen: Ugentlig 16 sk. og 6 pund brød	8 + 64 sk.	312

28. Morten Clemmensens enke: Ugentlig 4 pund brød		208
29. Just Christensens kone: Ugentlig 24 sk. og 6 pund brød	13	312
30. Antonette Thorndahl: ugentlig 16 sk. og 6 pund brød	8 + 64 sk.	312
31. Samuel Bimblers kone ugentlig 32 sk. og 8 pund brød	17 + 32 sk.	416
32. Jens Thistedes enke, ugentlig 6 pund brød		312
33. Ditlev Christensen: Ugentlig i 5 uger a 4 pund brød		20
34. Jens Gregersen: Ugentlig 24 sk. og 6 pund brød	13	312
35. Peder Fruergård, ugentlig 4 pund brød		208
36. Anders Larsen Næstrup: ugentlig i 12 uger, a 4 pund brød		48

Ialt for 1852 720 6516

Totalt Beløb af de Tilføiede Krone Brød		Totalt Beløb af de Tilføiede Krone Brød	
Rtbl. p.	S.	Rtbl. p.	S.
1. <u>Slasja og Klamm v.d.</u>		1. <u>Slasja og Klamm v.d.</u>	
1. <u>Mette Slasja</u>		1. <u>Mette Slasja</u>	
kvantaler 10 Rtbl. ugentlig 6 S Brød		kvantaler 10 Rtbl. ugentlig 6 S Brød	
40	312	40	312
2. <u>Christiane Eberhardt</u>		2. <u>Christiane Eberhardt</u>	
kvantaler, regnet fra 17 ^{de} November 1851, 6 Rtbl. ugentlig 4 S Brød		kvantaler, regnet fra 17 ^{de} November 1851, 6 Rtbl. ugentlig 4 S Brød	
24	208	24	208
Ialt 64 - 520		Ialt 64 - 520	
1. <u>Morten Clemmensens</u>		1. <u>Morten Clemmensens</u>	
kvantaler, regnet fra 17 ^{de} November 1851, 4 Rtbl., alle 4 Rtbl. Ugentlig		kvantaler, regnet fra 17 ^{de} November 1851, 4 Rtbl., alle 4 Rtbl. Ugentlig	
Ialt 80 - 520		Ialt 80 - 520	

SAMLET HJÆLP

Hvor mange fattige, der var i de tre klasser og omfanget af den hjælp, som de fik, fremgår af følgende oversigt fra Thisted Fattigvæsen i perioden 1834-1870:

FORSØRGELSESPLEANER THISTED FATTIGVÆSEN 1834-1871

År	1. Classe	2. Classe	3. Classe	Sum: Penge	Brød	Byg
1834	11	12	58	863	2964	104
1836	9	12	66	952	-	50
1838	33	12	40	926	4459	101
1840	29	9	41	761	10608	
1842	25	7	26	671	8017	
1844	18	16	30	772	6806	
1846	8	15	38	533	6534	
1848	4	16	39	576	7298	
1850	5	16	35	703	7338	
1852	2	23	35	720	6516	
1854	6	23	39	1059	7384	
1856	10	23	25	1548	4784	
1858	3	26	23	1073	3512	
1860	6	27	17	1267	3608	
1862	6	35	19	2011	4064	
1864	5	39	16	1813	5720	
1866	11	52	16	2179	5304	
1868	10	49	22	2274	8320	
1870	14	41	30	2756	15392	

HVAD EJEDE DEN FATTIGE ?

Den fattige ejede intet. I hvert fald ikke når han fik hjælp af det offentlige. Når man var fattiglem, havde fattigvæsenet ret til at høste frugten af det arbejde, som man kunne blive sat til at udføre.

Da Peder Chr. Thorndahl henvendte sig til fattigkommissionen i Thisted i året 1834, blev hans få ejendele samlet sammen, og fattigkommissionen vurderede, hvor meget det hele var værd. I protokollen skrev man:

En gammel fyrebord og skammel 4 mark 8 skilling
2 gamle stole 1 mark

1 bilægger kakkellovn, pantet til Ole Ørgod ... 10 Rbd.
1 uhrværk 1 Rbd.
1 sengested 2 mark
Grønstribet overdyne 3 Rbd.
1 dynevår 1 mark 8 skilling
2 hovedpuder 1 Rbd.
1 blågarns lagen 3 mark
1 sengestok 8 skilling
1 hængeskab 8 skilling
1 spinderok 1 mark
1 stor terrin 2 mark
Bismer, pantet til Niels Jensens enke 1 Rbd. 2 mark
1 selde, 1 sold, 1 timse 2 mark 8 skilling
1 træfod, 1 ildklemme, 1 jerngryde 1 Rbd.
1 benkar 8 skilling
Igangsklæder 8 skilling

Peter Chr. Thorndahls beskedne indbo blev solgt af fattigvæsenet, og han selv blev sat i kost og logi hos en embedsmand, der boede i Nørregade. Fattigvæsenet betalte for opholdet.

Det hændte også, at fattiglemmer, som blev boende i egen lejlighed, fik lov at beholde, hvad de havde og bruge det, så længe de levede. Indboet blev så først overtaget af fattigvæsenet, når de døde.

Da fattiglemmet Christian Werths enke i Thisted døde, blev der holdt en offentlig auktion til fordel for fattigvæsenet over hendes ting, som alt ialt indbragte 8 Rbd 2 mark og 15 skilling:

Christian Werths enkes efterladenskaber, nemlig

1. 1 gammel lænestol 2 skilling
2. 1 gl. rundt bord 10 do.
3. 1 ballie med jernbånd 2 do.
4. 1 gl. spinderokke 1 mark 4 skilling
5. 1 par gl. uldkarter 3 skilling
6. 2 stk. gl. æsker 2 skilling
7. 2 stk. gl. tejner 3 skilling
8. 1 gl. tejne med ragelse 3 skilling
9. 1 træting 12 skilling
10. 1 gl. violin med kasse 8 skilling
11. 1 kasse med bøger etc. 4 skilling

12. 1 kasse med do.	-
13. 1 par gl. sko	6 skilling
14. 1 par gamle tøfler	-
15. 1 par gamle træsko	-
16. 1 lille kar	12 skilling
17. 1 kasse med gl. klude	-
18. 3 stk. gl. vinduesk....	-
19. 1 gl. kasse	-
20. 1 håndflæsk	-
21. 1 lille kiste	10 skilling
22. 1 hørhagel	4 skilling
23. 2 stk. røde leerkar	8 skilling
24. 2 stk. ditto	-
25. 2 stk. ditto	-
26. 2 stk. ditto	-
27. 2 stk. sorte leerkar	2 skilling
28. 2 stk. ditto	-
29. 1 stk. sort leerkar	4 skilling
30. 1 børste	7 skilling
31. 1 gl. fodskammel	1 skilling
32. 1 gl. lygte	-

33. 3 gl. stk. brædder	2 skilling
34. 1 gl. stjerne	-
35. 1 gl. hængeskab med ragelse	1 mark 10 skilling
36. 1 tegnebog	10 skilling
37. 1 sribet overdyne	-
38. 1 gl. dynevår	10 skilling
39. 1 gl. dynevår	10 skilling
40. 1 hovedpude	4 mark 14 skilling
41. 1 ditto	2 mark 6 skilling
42. do.	3 mark 4 skilling
43. 1 kasse	9 skilling
44. 1 sort skørt og trøje	1 mark 8 skilling
45. 1 blå sl. ditto og ditto	5 mark
46. 1 gl. sort kjole	2 mark 6 skilling
47. 1 gl. underskørt	-
48. 1 gl. trøje	1 mark 10 skilling
49. 1 gl. do.	5 skilling
50. 1 gl. do.	-
51. 1 sort forklæde	12 skilling
52. 2 gl. tørklæder	8 skilling

Peder Chr. Thordals ejendele er der ingen, der har gemt, men ved hjælp af Tilsted Museum har vi prøvet at samle de ting sammen som blev solgt ved auktionen i 1834. Prøv om du kan genkende nogen fra opgørelsen.

»FATTIGHUSENE«

I midten af 1800-tallet modtog sundhedsscollegiet i København en række klager over de dårlige forhold, som de fattige levede under. Klagerne gjaldt navnlig de såkaldte FATTIGHUSE, hvor de fattige blev anbragt, når de modtog hjælp.

Derfor besluttede embedsmændene i ministeriet, at der skulle laves en undersøgelse af fattig-

husenes tilstand. Resultatet af undersøgelsen er dystert læsning. Selv om loven sagde, at der skulle være sunde boliger til de fattige, var husene meget dårlige. Loven blev slet ikke fulgt. Undersøgelsen viste, at der i 1863 var 1242 fattighuse i Danmark. I disse huse boede 12.000 mennesker.

I hele landet så det således ud:

I HELE LANDET:

a.		b.		c.		d.		e.			
Beliggenheden var		Vandforsyningen var		Bygningen		Kjønnene		Locum			
tør og fri	fugtig	god og tilstrækkelig	slet	Grundmuur	bindingsværk	adskilte	ikke adskilte	ja!	Nej!		
hos		hos		hos		hos		hos			
826	340	913	329	410	832	937	295	305	937		
f.				g.			h.		i.		
Antal af personer med				Stuernes højde			Vinduernes størrelse		Kunne åbnes og lukkes		
Under 100 fod ³ pr. indb.	Imellem 100 ³ 300 fod ³ pr. indb.	Imellem 300 ³ 500 fod ³ pr. indb.	Over 500 fod ³ pr. indb.	Under 5 fod	5-7 fod	Over 7 fod	passende	for små	Ja	Nej	
hos		hos		hos		hos		hos			
489	6057	2941	1439	8	1029	129	826	340	831	335	
j.		k.		l.		m.		n.		o.	
Væggene kalkede		Loftene gipsede		Gulvene		Ovnene		Ventilationsapparater		Ligstue	
Ja!	Nej!	Ja!	Nej!	Bræddegulv	leer eller stengulv	Vindovne	bilæggere	Ja!	Nej!	Ja!	Nej!
hos		hos		hos		hos		hos		hos	
1118	48	29	1137	173	1069	396	770	77	1089	101	1141

I undersøgelsens konklusion hed det:

»Om sognene Alsted, Bjergby, Flade, Draaby og Sundby på Mors bemærkes, at disse sogne ikke have ordentlige fattighuse, men usle, gamle og forfaldne husler, der benyttes til at indlægge de fattige i. Om leieboligerne (fattighusene) i

Sundby sogn anføres, at de ere under al kritik slette i hygiejnisk henseende. Lignende bemærkninger gøres om Galtrup og Tøving, der heller ingen ordentlige fattighuse have, men have indlogeret 26 lemmer i elendige og forfaldne rønner. Der er jordgulv i flere fattighuse på

I VIBORG OG THISTED AMT:

a.		b.		c.		d.		e.			
Beliggenheden var		Vandforsyningen var		Bygningen		Kjønnene		Locum			
tør og fri	fugtig	god og tilstrækkelig	slet	Grundmuur	bindingsværk	adskilte	ikke adskilte	ja!	Nej!		
hos		hos		hos		hos		hos			
126	26	109	43	71	81	146	6	11	141		
f.			g.			h.			i.		
Antal af personer med				Stuernes højde			Vinduernes størrelse		Kunne åbnes og lukkes		
Under 100 fod ³ pr. indb.	Imellem 100 ³ 300 fod ³ pr. indb.	Imellem 300 ³ 500 fod ³ pr. indb.	Over 500 fod ³ pr. indb.	Under 5 fod	5-7 fod	Over 7 fod	passende	for små	Ja	Nej	
hos		hos		hos		hos		hos			
83	555	184	69	2	149	1	116	36	100	52	
j.		k.		l.		m.		n.		o.	
Væggene kalkede		Loftene gipsede		Gulvene		Ovnene		Ventilationsapparater		Ligstue	
ja!	Nej!	ja!	Nej!	Bræddegulv	leer eller stengulv	Vindovne	bilæggere	ja!	Nej!	ja!	Nej!
hos		hos		hos		hos		hos		hos	
144	8	1	151	8	144	5	147	1	151	3	149

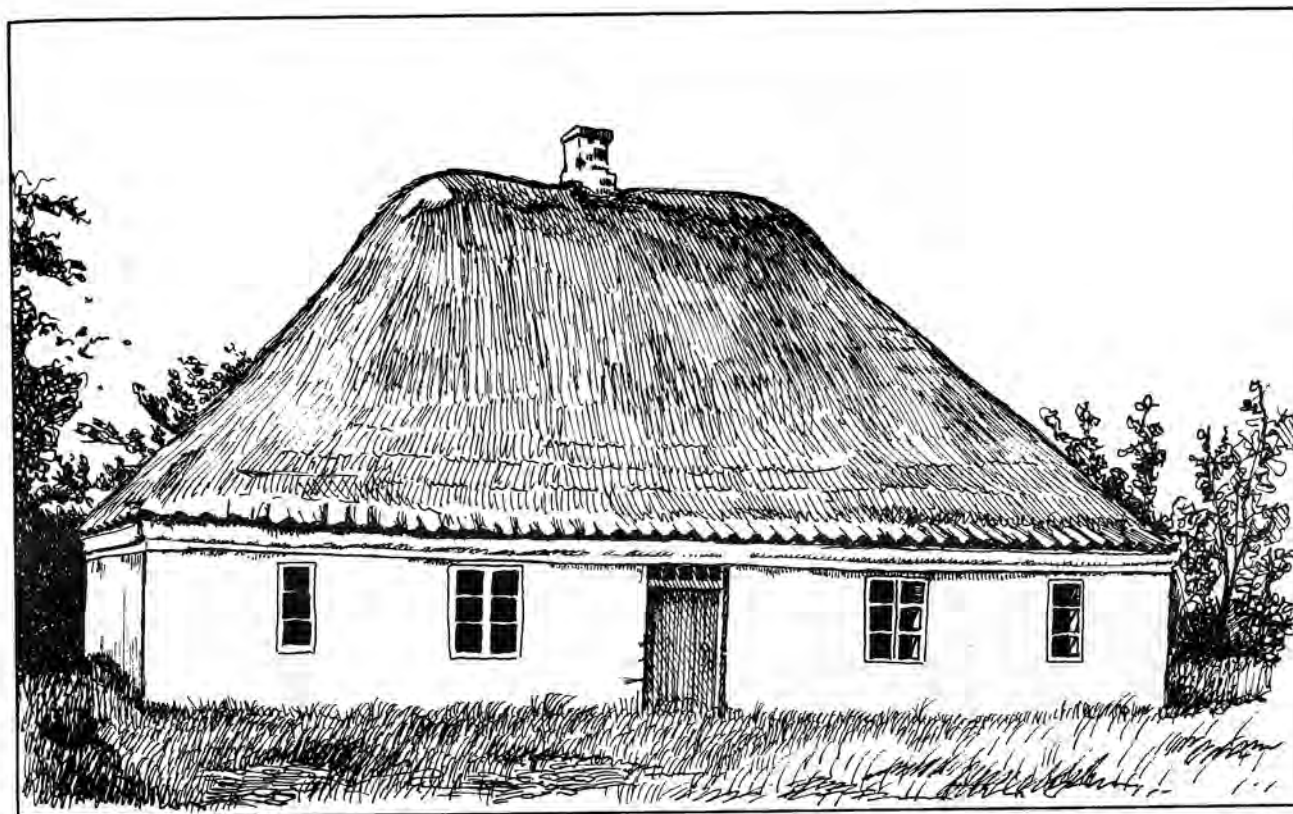
Mors – ved Hvidbjerg fattighus haves næsten råddent vand. Om selv Nykøbing fattighus ytres, at det er fugtigt og overfyldt i højeste grad«.

Det stod værst til i landdistrikterne, og det hang sammen med kommuneskatten. Gennemsnitligt betalte man i landkommunerne kun 60% af det beløb, som man betalte i skat i købstæderne. Fattighusenes slette tilstand på landet var et

resultat af bøndernes manglende vilje og måske evne til at betale. Det betød også noget, at mange af de husmænd, som skulle være med til at betale skat til opførelse af fattighuse, selv levede under forhold, der var meget usle. I mange tilfælde kunne et nyopført fattighus være langt bedre end det daglejere og husmænd var vant til på landet.

»Om Sognene Alsted, Bjergby, Flade, Draaby og Sundby (Nykøbing District) bemærkes, at disse Sogne ikke have ordentlige Fattighuse, men »usle«, gamle og forfaldne Huler, der benyttes til at indlægge Fattige i«. Således skriver læge J. Berntsen i 1865 om fattighusene på Mors. Eet af dem, Alsted fattighus, er her fotograferet i 1924. Huset er øjensynlig belt i grundmur.

Endnu kan man se fundamentet af Todbøl Hospital, der ligger ved siden af Skjoldborg kirke. Her var der bolig for 4 fattige enker fra 1740, hvor huset blev bygget. Todbøl Hospital blev nedrevet i 1938.

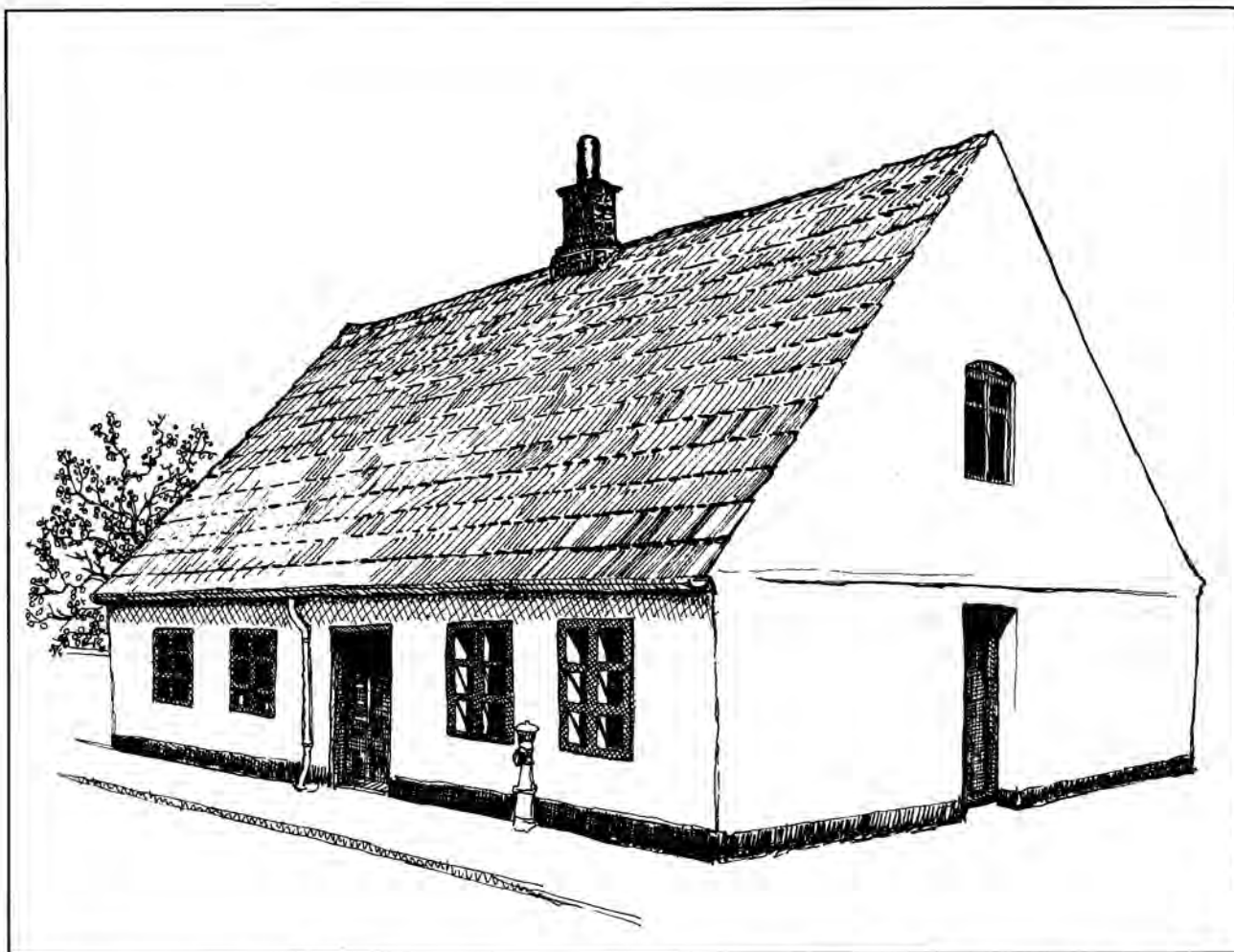
Mange af de dårligst stillede, som blev tvunget til at søge hjælp fra kommunens kasse, måtte overdrage deres hus til fattigvæsenet for at kunne modtage hjælpen. Disse huse var stadig fattighuse lang tid efter, at de oprindelige beboere var flyttet væk.

De fleste af disse usle rønner er i dag borte. Kun ganske få har været så solide, at de har kunne holde mere end 100 år. De fleste steder gik man fra omkring 1860'erne over til at bygge *fattiggårde* i stedet for at bygge nye fattighuse.

HOSPITALER OG STIFTELSE

De fleste fattige levede udenfor fattighusene, men var alligevel afhængige af og overvåget af fattigvæsenet. Der havde jo også været fattigfolk, før den første fattiglovgivning blev vedtaget i 1708. Også før den tid blev der ydet hjælp til de fattige, omend hjælpen fuldstændig var afhængig af de velhavendes godgørenhed.

I Danmark opstod i 13-1400 tallet et fæno-

I 1732 oprettede berremanden på Ulstrup gods ved Hundborg et hospital eller en fribolig for otte trængende og forarmede kvinder i T bisted. Hvor nu Rådhuset ligger blev der først bygget et bindingsværkshus, som allerede i 1785 blev erstattet af det hus, som er afbildet på tegningen.

men, der blev kaldt HOSPITALER. Ordet kommer fra latin og betyder logi/herberg/gæstfrit sted. Hospitalerne, som først blev oprettet af den katolske kirke, men efter Reformationen i 1536 blev de drevet for de penge, som velha-

vende folk skænkede.

I 1600-tallet blev det meget almindeligt at store jordejere byggede hospitaler på landet, og disse fungerede i praksis som fattighuse.

TODBØL OG THISTED HOSPITAL

Ejerne af de to store herregårde Todbøl og Ulstrup lod i midten af 1700-tallet opføre hospitalet i Skjoldborg og Thisted.

Herremanden på Ulstrup indrettede et hus i Søndergade i Thisted, der hvor nu rådhuset er bygget. Huset blev indrettet således, at der var plads til 4 af hvert køn i 2 stuer. Til hver person blev der givet en alkove, en lukket seng. Herremanden bestemte også, at der blandt de 8 beboere skulle være en »aldrende kvinde ved sådan helbred og legemskræfter, at hun kan gå de seneliggende til hænde i fornødne måder, med deres mad at tillave, deres linned at vaske, samt holde hospitalsstuerne rene og have opsyn inden hospitalets døre, således at der kan holdes god skik og orden«. Og hver morgen og aften skulle

der holdes en andagt i hospitalet, som skoleholderen skulle tage sig af.

Hospitalet, som herremanden til Todbøl lod opføre tæt ved Skjoldborg kirke, blev indrettet til fire fattige enker, som »skulle forliges, hjælpe hverandre under sygdom og gå i kirke, være forsigtige med ild og lys, samt holde sig selv og deres værelser rene«. Hvis disse bud ikke blev overholdt, kunne de blive smidt ud af huset.

Som billedet viser, har der på Todbøl Hospital været en dør midt på husets sydside og en tilsvarende på nordsiden. Indenfor dørene var der i hver side af huset et køkken med kampestensgulv. Den fælles skorsten var åben.

De fire lejligheder bestod hver af en lille stue nærmest ved det fælles køkken og indenfor helt ude i hjørnet et lille kammer til hvert værelse.

Den sidste beboer i Todbøl Hospital boede der endnu i 1920.

PÅ FATTIGGÅRDEN

Fattigloven inddelte de fattige i 3 klasser:

1. klasse var de gamle og svagelige, som ikke kunne klare sig selv –
2. klasse var de forældreløse børn –
3. klasse var de arbejdsløse voksne, der på grund af mange børn eller andre årsager ikke kunne forsørge sig selv.

I fattigloven stod også, at forsørgelsen »skulle indskrænke sig til det aldeles uundværlige for at vedligeholde liv og helbred«, og hjælpen skulle først gives, når den trængende med »yderste anstrengelse« havde prøvet selv at skaffe føden.

Det var en almindelig opfattelse, at samfundet havde pligt til at hjælpe de gamle og de forældre-

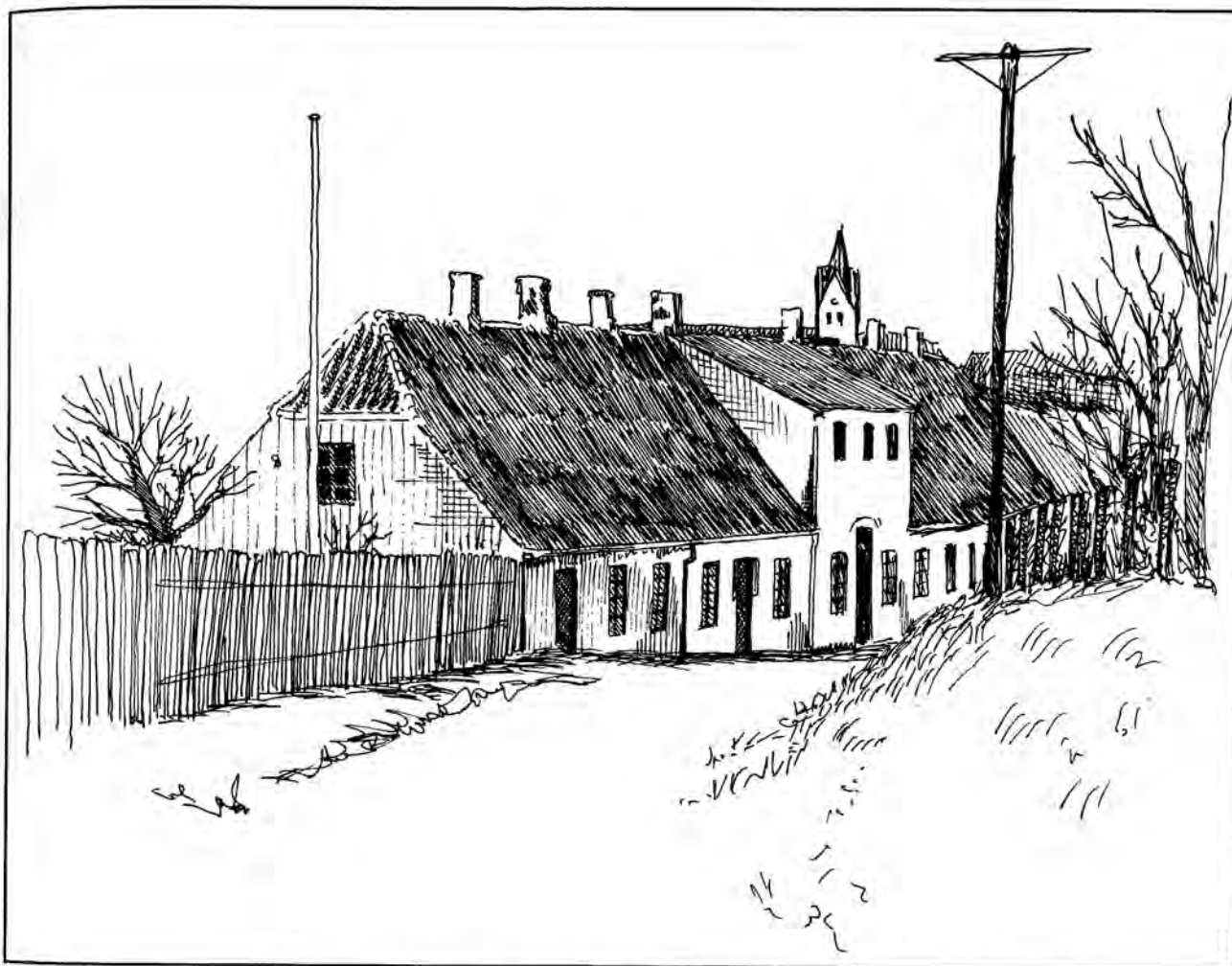

Sjørring/Thorsted fattiggård før 1904.

Til venstre er fattiglemmerne stillet op i en gruppe. I midten står fattiggårdens bestyrerpar og yderst til højre fattiggårdens tyende. Afstanden mellem grupperne er tydeligt markeret ved placeringen.

Sjørring/Thorsted fattiggård blev oprettet i 1885, da sognerådet købte gården Spanggård og lod den indrette til fattiggård.

Karakteristisk er de mange skorstene, der vidnede om, at der ikke var tale om en almindelig bondegård.

I 1844 blev der bygget et fattighus på Munkevej i Tilsted. Og i 1866 fik fattighuset status som fattiggård med plads til 25 fattiglemmer. Fattiggården på Munkevej blev nedrevet i 1937, fire år efter opbøret.

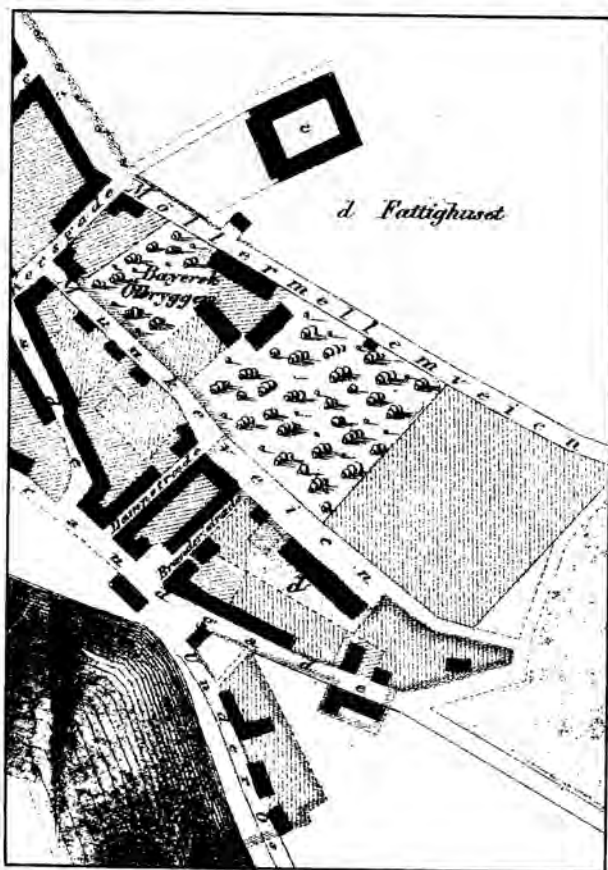
løse børn. Derimod mente mange, at man ikke uden videre skulle give hjælp til arbejdsduelige voksne mennesker.

Denne holdning blev i 1865 formuleret således af en læge: »Idet det følger af sig selv, at der i

den 3. klasse af fattige kan findes ligeså værdig trængende som i de andre, så har vi også i denne klasse DE DOVNE, UDUELIGE OG PÅ-TRÆNGENDE, som ikke behøve anden understøttelse end at arbejde«.

KONTROL MED DE FATTIGE

Efterhånden som udgifterne til forsørgelsen af de fattige steg, blev der vist stor interesse for at bringe fattigskatten ned. Der var alt for mange »dovne, uduelige og påtrængende«, som fik penge af fattigvæsenet, mente mange, og derfor begyndte man rundt omkring i landet at bygge FATTIGGÅRDE.

Udsnit af kort over Thisted 1857. Fattighuset er her en anseelig bygning på Munkevejen.

Også i Thisted mente man, at det ville være en god idé at omdanne fattighuset på Munkevej til en fattiggård eller arbejds hus, som man kaldte det.

I marts 1866 skrev fattigkommissionens formand, pastor Sonne, derfor til indenrigsministeren for at bede om lov til omforandringen. Pastor Sonne skrev:

»For at virke til, at den stedse mere om sig gribende fattigunderstøttelse heri byen indskrænkes, og at understøttelse formelig kommer den tilgode, som har den behov, hvilket efter den nuværende organisation af fattigvæsenet ikke tilstrækkelig kan overholdes, navnlig fordi det herværende fattighus' indretning er så slet, at det er så godt som umuligt at føre nogen kontrol med det der indlagte betydelige antal fattiglemmer, så har undertegnede bestyrelse efter samråd med fattigkommissionen besluttet som noget, der er højst påtrængende nødvendigt, at omdanne fattighuset tillige til at være et arbejds hus, i hvilket så de blive at indlægge som begære understøttelse af kommunen«.

TVANGSARBEJDE

Pastor Sonne fik lavet sit arbejds hus, og herefter var det en alvorlig sag at søge om hjælp, fordi den blev givet på betingelse af, at man flyttede på fattiggården. Når det skete, måtte den fattige overlade alt, hvad hun ejede til kommunen, som derefter solgte ejendele ved en auktion.

På fattiggården måtte man indordne sig efter strenge regler, som fattiggårdens bestyrer håndhævede. Ingen kunne forlade stedet uden bestyrerens tilladelse, og fortjenesten af det arbejde, som man blev sat til at udføre, tilfaldt fattiggården. Fattiggårdsbestyreren blev den vigtigste

Fattiggården på Munkevej i Thisted var ikke det eneste sted, hvor de fattige blev anbragt. Rundt omkring i byen var der flere huse, der fungerede som en slags fattighuse, hvor fattigvæsenets klienter blev anbragt.

I en lille ejendom i Søndergade i Thisted, hvor nu rådhuset ligger, boede der i 1880 ialt 10 mennesker – tidligere arbejdsmænd og spindersker – alle på fattighjælp.

person i fattiglemmets hverdag. Fattiggårdsbestyreren bestemte alt.

Ideen med at bygge fattiggårde eller arbejdshuse bredte sig.

I 1872 blev der bygget en fattiggård i Hundstrup med plads til 32 fattiglemmer.

I 1881 opførte sognerådet i Hundborg/Jannerup en fattiggård på Jannerup bakke med plads

til 22 lemmer. Længere østpå skød der en fattiggård op i Skjoldborg i 1884 med plads til 27 lemmer, og Sjørring sogneråd købte året efter gården »Spanggård« i Thorsted, rev det gamle stuehus ned, og byggede en fattiggård med plads til 22 fattiglemmer.

På det tidspunkt var man allerede ved at finde ud af, at det måske ikke var så god en idé at bygge flere fattiggårde. Man havde troet, at kunne skræmme de »dovne, uduelige og påtrængende« med et ophold på fattiggården. Men der blev ikke færre fattige af den grund. Og fattiggårdene var dyre i drift.

Der var efterhånden også mange, som mente det var forkert, at børn og gamle skulle behandles som kriminelle, bare fordi de var fattige. Derfor blev der også vedtaget en lov om **ALDERDOMSUNDERSTØTTELSE** i 1892, som gav gamle og »værdigt trængende« ret til en lille pension, som blev givet, uden at de mistede deres rettigheder som mennesker og borgere.

Men selv om fattiggårdsbyggeriet standsede, fortsatte livet uændret på de fleste fattiggårde indtil 1933, hvor de blev afskaffet i deres oprindelige form.

I 1892 fik ældre mennesker ret til at modtage en aldersrente, der blev givet uden betingelser. Det var forløberen for folkepensionen. Efterhånden som man i begyndelsen af dette århundrede fandt ud af, at det var en dårlig idé at benytte fattiggårdene som et skræmmemiddel overfor fattigfolk, blev fattiggårdene i stigende grad anvendt som alderdomshjem.

I 1917 købte Thisted Kommune gården Kristianslyst på Nørreallé og indrettede hovedbygningen til alderdoms-

hjem. 8 år senere blev der bygget en ny hovedbygning, der stadig er i brug, men nu en del af Plejehjemmet Kristianslyst.

Gennem en lang årrække bestod personalet på Kristianslyst af søstre fra diakonissestiftelsen.

For disse beboere på Kristianslyst omkring 1930 var det nye alderdomshjem et kæmpeskrift i forhold til tidligere.

MORD OG MYTTERI

Thisted Amtsavis:

»I fredags formiddags overfaldt på den her-værende arbejdsanstalt et ungt menneske, der af Thisted Fattigkommission var indsat på anstalten, et andet derværende gammelt fattiglem og bibragte ham med en meget tung trækølle, der benyttedes ved værkplukning, flere slag i hovedet, så at det skal være tvivlsomt om den gamle mand kan leve. Han skal alt have tilstået at han længe havde næret den hensigt at ombringe den gamle, men først i fredags formiddags, da han stod op blev det til en fast beslutning hos ham både med hensyn til tiden og måden. Grunden til gerningen har han forklaret, at have været dels hævn mod den gamle, som han påstår har drillet ham, dels misfornøjelse med sit ophold i anstalten.

Den unge forbryder hedder Thorndal, den samme som var medvider i ildspåsættelsen i fjor på anstalten«.

Den gamle overlevede ikke. Han døde af sine kvæstelser på Thisted sygehus.

Der var begået et mord i Thisted, men selvom mord var en sjælden begivenhed i en lille by, var denne beskedne notits i avisen alt, hvad man fik at vide om den sag.

Morderens fulde navn var Hans Peter Christensen Thorndahl, og som avisen fortæller, var han anbragt på en tvangsarbejdsanstalt i Thisted. Denne anstalt var ikke et almindeligt hjem for de fattige, skønt det kun var fattige, der kom der. Det var snarere et fængsel, hvor man kunne anbringes for en længere eller kortere tid.

Arbejdsanstalten lå i Frederiksgade, hvor nu missionshotellet Merci, ligger. Hans Peter blev

anbragt der for første gang tredie juledag 1862. Da var anstalten lige blevet oprettet. Hans første ophold varede to og en halv måned. Han kom fra Thistedes fattiggård og blev efter de to og en halv måned sendt tilbage dertil igen. Men allerede i maj var han tilbage igen på tvangsarbejdsanstalten. Under dette ophold blev han arresteret og indsat i byens arrest. Hans Peter var anklaget for sladderagtighed i forbindelse med en brandstiftelse på anstalten. Hen på sommeren slap han fri igen. I september måned 1863 blev han igen optaget på anstalten som tvangsarbejdslem. Men han skikkede sig ikke, som han burde – for den 16. oktober stak han af fra et arbejde, han var blevet sat til uden for anstaltens mure. Fem uger gik, hvor igen så noget til Hans Peter. Så blev han pågrebet af politiet og sendt tilbage.

Men Hans Peter brød sig stadig ikke om at være indespærret, og midt på vinteren, den 6. december, krøb han sammen med et andet tvangsarbejdslem »ud gennem underneden på retiraden« og flygtede. Hans Peter kravlede ned gennem lokumsspanden for at komme ud i frihed. Han havde siddet nattevagt ved sin kammerats sygeseng tidligere på året, og her var flugtplanen sikkert blevet lagt.

Flugten varede igen omkring 5 uger, og så var Hans Peter atter indespærret.

Kort tid herefter blev han morder.

Den 20. april 1864 blev retten sat på Thisted Rådhus.

Foran dommeren sad Hans Peter belagt med jern. Ved hans ene side sad forsvareren, kammeråd Lykke. Ved den anden side sad hans

anklager, jurisprokurator Esmann. Tilstede var desuden fire meddommere eller nævninge, nemlig kammerråd, branddirektør og Ridder af Dannebrog Hansen, overlærer Christensen, brandkaptajn Kalmir og fabrikant, jernstøber Wilhelm Bonne.

Hans Peter blev spurgt om meget, men han kunne ikke rigtig huske noget. Forsvareren forlangte, at retsmødet skulle udsættes 6 dage.

Da alle igen var mødt op den 26. april, var Hans Peter »fri for bånd og tvang«, og han forklarede »at forsåvidt han ved, var klokken omtrent 7 den morgen, hvor de blev vækket på arbejdsanstalten, ialfald var det ved tid, hvor det blev lyst og Christen Vestergård (den myrdede) havde såvel aftenen i forvejen og også den følgende morgen drillet ham igen og igen med at sige, at han var en tyv og en desertør (undviger), og dette gentog Christen Vestergård om morge-

nen til den dag, da Hans Peter havde overfaldet ham – ikke blot mens de var på sengsstuen, men også efter, at de var kommet på arbejdsstuen. I mellemtiden fra om morgenen til opad dagen, da han havde udført overfaldet, har han gået og tænkt over, hvordan han skulle få slået ham«.

Da Hans Peter havde fuldført sin beretning, lænede dommeren sig ned over ham og spurgte, om han følte sig bevæget eller ængstelig til mode, da han havde planlagt overfaldet. Hans Peter svarede, at han ikke havde følt noget!

Så spurgte man ikke Hans Peter om mere den dag.

Da retten blev sat for tredie og sidste gang, havde dommerne besluttet sig. Hans Peter Christensen Thorndal skulle dømmes til døden.

Men i rettens protokol fik de tilføjet, at de alle efter at have afsagt dødsdommen også gerne ville anbefale, at den dømte blev benådet på grund af

Bendixens Tobaksfabrik lå i Skovgade i Thisted, som det fremgår af dette billede. Virksomheden var een af byens allerældste, grundlagt så tidligt som 1832.

Her blev der fremstillet tobaksvarer hovedsagelig i kraft af børns arbejdsindsats.

I 1872 oplyste virksomheden selv, at der på fabrikken var beskæftiget 4 voksne mænd med »at skære, tørre og pakke tobak«, medens 6 drenge mellem 13 og 18 år og 5 drenge under 13 år »sorterede og pillede tobaksblade«. Daglig arbejdstid for hele arbejdsstyrken, både børn og voksne, var 12 timer, medregnet 1 times spise- og hvilepause.

Personalebilledet her er fra 1890 og nu er der 13 drenge på fabrikken. Nogle af dem gik også i skole i en særlig »fabriksklasse«, hvor der blev taget hensyn til drengenes nødvendige erhvervsarbejde.

Tegningen forestiller een af baggårdene i Nørregade, Thisted omkring 1917.

»den fuldstændig forsømte opdragelse, der var blevet domfældte til del i de slette eksempler, han har haft – først fra sin moders side, og siden fra de andre mennesker, der havde opdraget på ham«. Dommerne sluttede deres tilføjelser med at opfordre fattigvæsenet til at træffe hensigtsmæssige foranstaltninger til hans moralske forbedring og give »ham, der endnu er så ung, tid til anger og bod«.

FØDT SOM »UÆGTE«

Hans Peter var 16 år gammel, da han blev dømt, men i sit korte liv havde han allerede prøvet lidt af hvert.

Han blev født som »uægte« på Thisted fattiggård på Munkevej. Faderen så han aldrig, og den øvrige familie fandt man blandt byens fattige. Fra den kant kunne der ikke ventes megen støtte.

Da Hans Peter var 9 år gammel, kunne moderen ikke længere forsørge ham. Fattigvæsenet bestemte derfor, at Hans Peter skulle sættes i pleje. Man fandt en mand i Viksø ved Hanstholm, der kunne give ham kost og logi for god betaling. Det var en meget almindelig måde at løse den slags problemer på.

I fattigkommissionens protokol skrev man den 5. februar 1856:

»Antonette Thorndals søn Hans Peter blev den 31. i forrige måned indsat i kost og pleje hos Peder Krogh i Wixøe mod årlig plejeløn 20 Rbd. Drengen bliver at opsiges med et halvt års varsel fra plejefaderens side, og da drengen var blottet for de allernødvendigste klædningsstykker gaves plejefaderen 5 rbd. til tøjs anskaffelse«.

På det samme møde tog man også beslutning i en anden sag, hvor man skrev:

»Erik Thorndals enke, som erholder middags-

mad hveranden dag, bevilges middagsspise hver dag, ligesom hun tillæges 4 skilling i pengeunderstøttelse«.

Erik Thorndals enke var Hans Peters bedstemor.

Knap et år efter, at Hans Peter var blevet sendt til Viksø, døde hans moder i barselseng. Også den nyfødte lillebror, Adolph, blev sat i pleje af fattigvæsenet.

Fra retsmødet fik vi at vide, at Hans Peter var blevet sendt til et dårligt hjem. Vi ved, at han som en stor dreng blev sendt på tvangsarbejde på tvangsarbejdsanstalten. Vi ved, at han begik et mord og blev dømt til døden for det. Vi ved også, at han faktisk blev benådet for dødsstraffen og kort efter dommen sendt til et berygtet opdragelseshjem »Flakkenbjerg« på Sjælland. Også en af hans fætre fra Thisted blev sendt på Flakkenbjerg på samme tid.

Efter 4 år på opdragelseshjem blev Hans Peter sendt i tugthuset for at afsone en dom på livstid.

TIL SKRÆK OG ADVARSEL

Men i Frederiksgade fortsatte livet uændret på den tvangsarbejdsanstalt, der var tænkt som et skræmmende eksempel for de fattiglemmer, der ikke ville indordne sig under de regler, der gjaldt for de fattige på fattiggårdene. (se side). Mennesker, som ikke underordnede sig og viste utilfredshed med fattigvæsenet af den ene eller den anden grund, kunne idømmes op til 4 ugers ophold på tvangsarbejdsanstalten. Men de var ikke de eneste.

Også arbejdsløse kunne anbringes der efter lov af 3. marts 1860:

»Den som strejfer arbejdsløs omkring uden at kunne oplyse, at han er i besiddelse af midler til

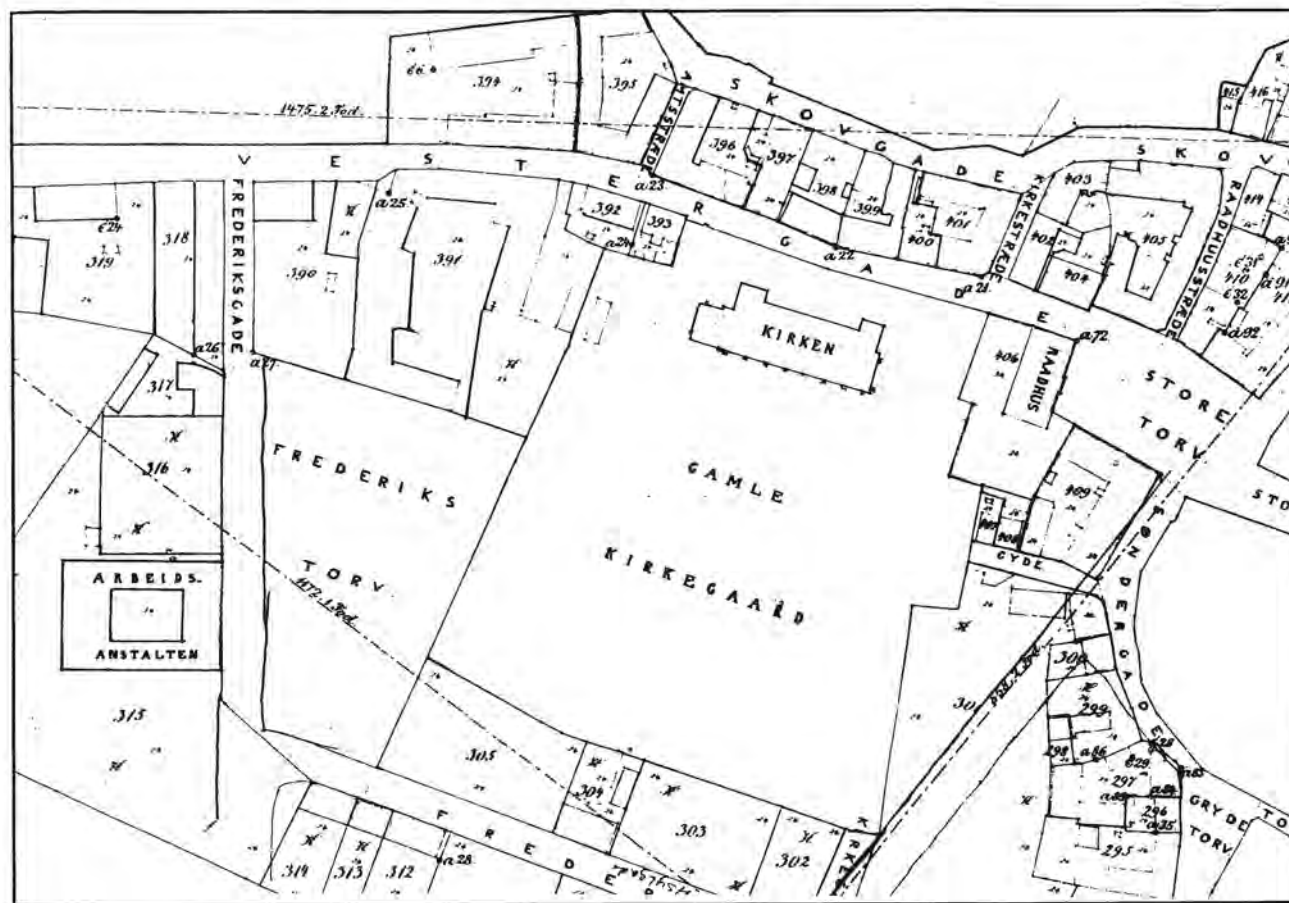
sit underhold, eller at han i det mindste fører lovligt erhverv, bliver som løsgænger at anse med straf af fængsel på vand og brød. Hvor tvangsarbejdshuse er indrettede kan istedetfor fængsel på vand og brød i disse idømmes, således at 6 dages tvangsarbejde anses lig med 1 dags fængsel på vand og brød«.

Det var derfor vigtigt for tjenestefolk at have skudsmålsbogen i orden. En senere lovgivning

udvidede disse bestemmelser til også at omfatte forskellige alvorlige lovovertrædelser, som f.eks. voldsforbrydelser, rufferi og alfonseri.

ET BESØG I FREDERIKSGADE

Anstaltens rammer var en firelænget gård, der ud mod gaden bestod af et forhus, 36,5 m langt

Udsnit af kort over Thisted 1865. Jernbanegade og Stationsvej er endnu ikke anlagt. Arbejdsanstalten er indtegnet til venstre. Bøgeter er der have og marker.

og 10 m bredt. Det var som resten af gården grundmuret og med tegtag. Under det halve af forhuset var der en kælder, der før arbejdsanstalten blev indrettet havde huset to familier.

Bag dette forhus var tilbygget to sidehuse, hver 18 meter lange og $7\frac{1}{2}$ meter brede, der ligesom forhuset også var i eet plan.

Bagest i gården lå laden, hvorigennem der var indkørselsport til gården. Og lidt uden for selve bygningskomplekset lå der lokum og hønsehus. Det samlede areal, der var bebygget, var ialt på 1064 m^2 , heraf beboelse 635 m^2 og lade 429 m^2 .

Omkring gården lå arbejdsanstaltens jord på 8 tdr. sædeland á 10.000 kvadratalen.

Vi går tilbage i tiden til den 16. januar 1863 og spadserer en tur ind i gården for at tage huset i nærmere øjesyn. Fra den store port kommer vi gennem laden og ind i gården, hvor vasketøjjet hænger på tørresnoen. På een af væggene er ophængt redskaber til bekæmpelse af ildebrand: Brandlygte, skovle og brandspande.

Bestyreren kommer ud og ringer på madklokken, for tiden nærmer sig tolv, hvor der sædvanligvis spises. Vi følger efter ham ind på kontoret i forhuset, hvor han byder os tage plads bag skrivebordet. Hvor der står en bøgetræsstol med rørflet på ryggen. Bestyreren selv anbringer sig foroverbøjet ved skrivebordet og rydder lidt op på de ting, der ligger og flyder. Han stiller et par protokoller op på reolen bag ved, rejser sig og viser sig imødekommende overfor et ønske om en rundvisning i den nyetablerede anstalt.

Først går vi ind i direktionsstuen, der er et stort lyst lokale udstyret med røde gardiner og ovenikøbet rullegardin, så de forbipasserende i Frederiksgade ikke kan se, hvad der foregår. Rummet er elegant udstyret med et stort ege-malet bord med skrivetøj anbragt i midten. Om-

kring bordet står 6 rørflettede stole mage til den på kontoret. I hjørnet står en stumtjener og ved siden af denne og bagest i rummet er der pyntet med to messinglysestager oven på skabet. Bestyreren går hen til skabet og åbner en lille kasse og fremviser stolt den signet, som netop er blevet erhvervet.

Medens vi går gennem bestyrerens lejlighed, der består af tre værelser, fortæller han, at der ugentlig møder medlemmer af direktionen op for at føre tilsyn med driften – og direktionslokalet tages kun i brug de gange om året, hvor hele direktionen er samlet for at drøfte de større sager. Et par gange om året er også amtmanden gæst i forbindelse med disse møder.

Fra lejligheden føres vi ud i en stor korridor, der går gennem det meste af huset, og ind i mandfolkenes afdeling, hvor vi starter rundgangen i den første spisestue, hvor lemmerne sidder bænket over maden omkring 2 borde af ca $2\frac{1}{2}$ meters længde. Væggene er hvidkalkede og det eneste, der bryder den bare flade, er vinduerne og de to hjørnehylde ved kakkellovsvæggen. Der er lidt mørkt inde i dette rum, og bestyreren går hen og tænder et par tællelys.

Anstaltens medhjælper står ved et lille bord og øser hvid søbekål op i bliktallerkenerne. En pot til hver og dertil en smule saltet kød. Man fortæller mig, at der gøres en del for at give en god forplejning, hvilket jeg også forvisser mig om ved et blik på spisereglementet, der er ophængt ved siden af døren. Kosten er varieret: Søndag: Kødsuppe med hvidkål eller rødder og kartofler – dertil kogt kød. Mandag: Byggryns-vandgrød, kartofler med salt. Tirsdag: Hvid eller grøn søbekål og saltet kød. Onsdag: Som om mandagen. Torsdag: Tykke gule ærter med flæsk. Fredag: Grynsuppe og fersk fisk. Lørdag:

Der eksisterer ikke noget billede af tvangsarbejdsanstalten, som den så ud i 1879. På dette billede af Fredrikstov fra 1907 ser man den toetages bygning i midten, hvor tvangsarbejdsanstalten havde til huse.

Øllebrød og kogt kød med afblæst mælk eller varmt øl.

Ikke alle lemmerne ser helt tilfredse ud, men ingen af dem siger noget, men skynder sig at spise op inden de skal tilbage til arbejdet. På mit spørgsmål indrømmer bestyreren, at det er sket, at enkelte lemmer har rettet klager til direktionen over madens kvalitet, men efter at han kon-

sekvent har sat de utilfredse klager i enkelt-celle, har det fået en ende, og da særlig efter at direktionen har bedt ham gribe ind over for videre tiltag i denne uheldige retning.

På vej til mandfolkenes 1. arbejdssal passerer vi igennem endnu en af mandfolkenes spisestuer magen til den første. De to arbejdssale ligger lige ved siden af hinanden og er også indrettet ens

METTE SKRÆDDER

Folkemindesamleren Ewald Tang Kristensen rejste rundt i Danmark og indsamlede fortællinger og sagn, som han fik fortalt af gamle mennesker. Han traf også Mette Marie Jensdatter, der blev født i 1809 i Årup, Snedsted sogn. Om sit liv fortalte Mette:

»Min moder hed Ane Olesdatter og var fra Sperring i Thy, og hun var en stakkel i de sidste 30 år hun levede. Vi var så fattige, at hun gik og trak om landet for at få lidt til os børn. Det var et år, kornet var blæst af, da havde vi ingen verdens ting at leve af andet end vikkemel og kåjimmell, som vi lavede dej af og bagte hårdt på kakkelovnen som skoldkager, og vi havde ikke nogen verdens ting af tilmad i buset. Den gang lå min moder i sengen, for hun var jo så skrøbelig, og så kunne hun ikke bjerge det mindste til os. Hun fældede mange modige tårer i stilhed, men kom der folk, så tørrede hun dem af. Hun lå i sengen i 10 år, og var i den tid aldeles blind, og så sagde hun: »Nu har a aldrig baft det så godt«. Min far sagde så tit i den tid: »Gid Vorherre vil være mig så god, at han vil lade hende komme i hendes grav med hel hud«. A gjorde, hvad a kunde, for det, men det kneb jo, da hun lå længe. Hun råbte lige i døden: »Gud være min arme sjæl nådig for Jesu Kristi skyld. Det var i 1864 i krigens tid. Da a var 8 år, så begyndte a at følge med hende omkring i landet. Hun var nok fattig, men var dog en rig kone, for hun lærte mig godt. En gang kom vi forbi et får med et sort lam, og så siger a: »Sikke et dejligt lam, gid det var mit«. Dertil svarede hun: »Det skal du ikke sige, mit barn, hvad skal de andre så have. Sky begjærlighed, den hæslige last«. Siden stod min moders ord for mig, som de var skrevne. Når nogen kom til os og bad hende fortælle og synge, så gjorde hun det, og så var a så letnem, te a kunne buske det ved at høre det én gang. Men til vi børn sagde hun aldrig noget om det. Min fader levede i 9 år, efter at hun var død, og han døde altså i 1873. Han blev 103 år gammel og var til sidst sådan af inderskjærelse, at han ikke kunne komme af pletten i balvandet år. Han var ellers fisker, men ville aldrig falde nogen til byrde og kunne aldrig gå til folk og bede om noget, uden at han stod med pengene i hånden. Da min moder lå en 10-12 uger hver vinter i mange år, så gik det i den tid altsammen, hvad han havde fortjent om sommeren, og han kunne da aldrig komme videre i det«.

Mette Marie Jensdatter blev aldrig gift, men ernærede sig selv som skrædderpige. Derfor blev hun kaldt Mette Skrædder. På sine gamle dage tjente hun til føden ved at læse med småpiger.

Mette Skrædder døde i 1895 kort efter at dette billede blev taget.

med et par små borde. Her kan sidde 8 mand sysselsat – 4 ved hvert bord. Der hersker god orden. Tøjet hænger på knagerækken, og spytbakkerne er tømte, selv om gulvet bærer spor efter, at enkelte har ramt ved siden af. Jeg lægger også mærke til, at et par af lemmerne er ved at montere to nye skruestikker på værkbænkene. »Her arbejder de, som kan opføre sig ordentlig, og som er i stand til at få noget gjort selv«, fortæller bestyreren, »men herinde ved siden af har vi indrettet et mindre og et større arbejdskammer for dem, som vi er tvunget til at holde opsyn med«, han linder døren på klem til et mindre værelse, hvor hele møblementet består af en stol, en kakkelovn, en hjørnehylde og en simemaskine, som dog ingen betjener lige nu. I det lidt større arbejdskammer flyder det med værktøj omkring høvlbænken, der står opstillet i midten af rummet. Her i dette lille værelse har tre af lemmerne ophold døgnet rundt. Een af dem sidder på en lille skammel og arbejder på noget hestetøj, der er fastspændt over en træramme. Bestyrerens medhjælper går hen til ham og giver besked om, at der snart er gårdtur. »De tvangsanbragte har lov til et kvarters frisk luft 2 gange om ugen«, oplyser bestyreren.

Vi går ud af mandfolkenes arbejdssale og ned til de to små rum, der her på anstalten kaldes »cellerne«. I det ene af disse meget små rum er der opstillet arbejdsredskaber til både fruentimmere og mandfolk. Sengen er tarvelig og placeret bagest ved væggen. Ved siden af står en vævestol med jernskaft klinet op af hjørnehylde. Ved den anden side hænger der skomagerværktøj: Jernpudser, syleskafter, knibtang, kniv og opbindertang og læster til både mænd og kvinder.

Den anden celle er endnu mindre og bruges

som regel kun til regulær indespærring. Her er blot en seng, natspand og en vævestol, ligeledes med jernskaft. Her er koldt og uden mulighed for opvarmning.

Den sidste del af mandfolkenes del er de tre sovesale, hvor der er plads til ialt 27, men så må nogle sove sammen i dobbeltsengene. I disse rum er der ikke meget plads til privatliv. De fleste har dog egen seng og en lille knagerække – men der er kun en natpote til hver anden og stole er der kun et par stykker af. De står henne ved det lille bord under det midterste vindue. Det betyder også mindre, for lemmerne opholder sig kun her, når de skal sove. Man fortæller, at lemmerne kun har en halv time til rådighed til sig selv om aftenen fra kl. 9 til 9½, hvor lyset blæses ud. Derefter skal der være ro, indtil alle bliver vækket næste morgen kl. 5 (om sommeren) eller kl. 7½ (om vinteren). En time herefter skal alle møde rene og ordentlige på arbejdsstuerne efter, at de forinden har sørget for at sengene er redt og arbejdsstuerne er gjort rene. Og så arbejdes der ellers nogenlunde uafbrudt til kl. 9 om aftenen, kun afbrudt af 1 times spisepause om vinteren og 1½ om sommeren.

Da vi kommer ind i fruentimmernes afdeling – som holdes strengt adskilt fra mændenes i den anden fløj – bemærker jeg, at der ikke er stor forskel fra mandfolkenes afdeling, hvad angår udstyr og indretning af lokalerne. Her er kun plads til 11 lemmer, men der er ikke fyldt helt op for tiden. Det eneste tidspunkt, hvor mændene får lov til at komme her, er hveranden søndag formiddag, hvor der holdes andagt fra prædikestolen i kvindernes arbejdssal. »Naturligvis kan de lemmer, som ikke er idømt opholdet her, og de, som har arbejdet uden brug af tvang, godt få tilladelse til at gå i kirke om søndagen, lissom de

iøvrigt kan bede om en udgangstilladelse søndag fra kl. 12 til kl. 6 om aftenen«, siger bestyreren, der også fortæller, at man om søndagen sørger for, at de mandlige lemmer bliver barberet og får klippet håret, hvis det ellers er nødvendigt.

Fra fruentimmerafdelingen føres vi ind i sygestuerne, hvoraf der er indrettet 2 – een til både mænd og kvinder. Her føles det lidt mere hyggeligt. Ved hver seng står et lille natbord, rummet er veludstyret og godt opvarmet, en natpote og en stol til hver seng, der står opredt med både madras og dyne. Sengelinnedet er rent og helt.

Dermed er rundvisningen ved at være forbi. På vej ud kommer vi tilbage til forhuset, hvor vi passerer gennem køkken og bryggers, hvorfra der er nedgang til både mælkekælder, rullekælder og saltkælder.

OPHØRET

I slutningen af 1870'erne viste det sig svært at opretholde ro og orden på tvangsarbejdsanstalten.

Ledelsen havde søgt at få strammet reglementet således, at der foruden anbringelse af genstridige lemmer i enecelle også blev mulighed for at tildele »10 slag rotting«, men det havde ministeriet sat sig imod.

En søndag aften i februar 1878 blev der ballade i Frederiksgade. Affæren førte til tvangsarbejdsanstaltens ophør. Men hvad skete der egentlig den dag?

Uddrag af forhandlingsprotokol for inspektionen ved Thisted Amts Tvangsarbejdsanstalt. Mødet i marts 1878:

Inspektionen bemærkede, at der søndag aften den 24. februar 1878, fandt et groft mytteri og ...

sted i anstalten og at bestyreren flere gange måtte have politiets bistand for at få de pågældende lemmer anbragte i byens arrest og skaffe orden tilveje. (Således) endte mytteriet med at lemmet Jens C. Hesseldahl morderisk overfaldt betjenten og med et stemmejern bibragte denne et stik bagfra ind i hoften, hvor bl.a. pulsåren over-skåres og det skyldtes kun den nær forhåndenværende og hurtigt tilkaldte lægehjælp at bestyreren overlevede stikket og nu tilsyneladende bliver helbredt. Hesseldahl, der først overmandedes af politiet efter at han var bibragt et slag i panden, hvoraf han besvimed, blev af politiet indlagt på sygehuset her i byen, hvorfra han senere er overført til byens arrest. I denne hendsidder endnu af de andre lemmer, der tog del i uordenen i større eller mindre grad, Niels Chr. Kold af Ulsted, medens Herman Petersen og Johannes Vestergård, begge af Thisted kom tilbage til anstalten førstedagen efter og anden den 28. forrige måned. Sagen er iøvrigt taget i hænde af politiet og vil nærmere oplyses af det stedfindende forhør. Til midlertidig at føre tilsyn med arbejdsanstalten ansatte politimesteren inspektionens formand tilligeså økonom P. Lund.

Bestyrer Nielsen androg strax efter affæren amtsrådet om afsked til 1. april, hvilket også blev bevilget.

Inspektionen måtte erkende at anstalten i den stand, hvori den, navnlig mandfolkfløjen er, er umuligt at opretholde anstalten som tvangsarbejdsanstalt, eller holde orden deri, og at det må skønnes nødvendig fuldstændig at forandre eller ombygge anstalten, og bestemte man, at indstille til amtsrådet at dette med et udvalg træder i forbindelse med inspektionen for at drøfte, hvad der nærmere skal gøres.

Forøvrigt fandtes intet at forhandle.

Manden med kærren bedder Thomas Lund. Han var en kendt skikkelse i sognene omkring Vigsø. Thomas Lund boede det meste af sit liv alene med sin moder, da hans fader druknede ved fiskeri allerede da Thomas var barn. Moderen og sønnen måtte derefter klare tilværelsen ved forefaldende arbejde. Og Thomas, der var lidt aparte, fik en tjans som bud ved købmanden i Vigsø.

To gange om ugen, gerne onsdag og lørdag, travede han rundt til husene i Rær og Vigsø, hvor han modtog bestillinger på købmandsvarer. Det fortælles, at Thomas Lund på disse ture gerne ville have en kop kaffe, fordi han led af kræft i munden. Det fortælles også, at børnene fik besked om ikke at røre ved den kop, som han havde drukket af.

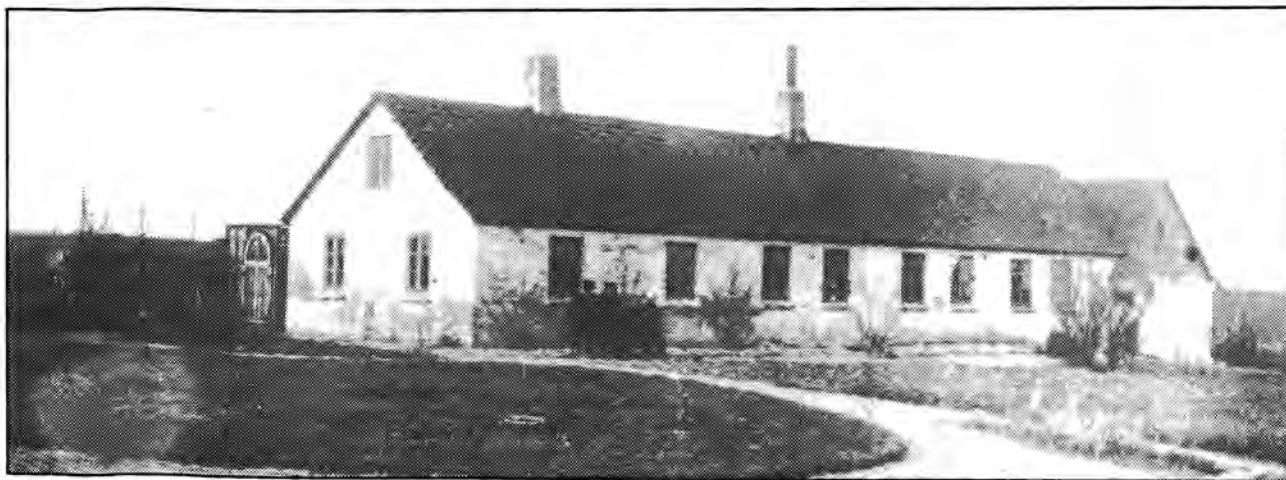
Når bestillingerne var samlet sammen drog Thomas Lund tilbage til købmandsbutikken, fik varerne læsset på sin trækvogn og bragte derefter kunderne det, som de havde bestilt. Thomas Lund var også den, der sørgede for at skaffe fersk vand til de mange huse i Hamborg, som ikke havde en brønd. For 2 øre pr. spand hentede han vand fra en lille kilde og fragtede det rundt på sin vogn i sognet, sommer og vinter. Da moderen døde kom Thomas Lund på arbejdsanstalten i Aalborg, hvor han endte sine dage.

REFERAT AF MYTTERI PÅ ARBEJDSANSTALTEN: THISTED AMTSAVIS 1878

Thisted, den 25. februar

Et uhyggeligt overfald foregik i aftes på den herværende arbejdsanstalt. Efter at der i løbet af dagen var forefaldet adskillige mindre uroligheder, formodentlig foranledigede derved, at nogle af lemmerne havde haft udgangstilladelse og benyttet den til at beruse sig, hvorfor politiet var blevet tilkaldt og enkelte af urostifterne vare blevne indespærrede, gik økonomen tillige med politibetjentene igennem den temmelig mørke gang, førstnævnte bagest, da han pludselig segnede forover og blodet strømmede ud af halsen. En fra tidligere slagsmål berygtet person havde på hosesokker set lejlighed til at snige sig på ham bagfra og med et huggejern af al magt tilføje ham et stik i halsen. Der blev nu rekvireret yderligere assistance, og politimesteren indfandt sig tillige med distriktslægen, som med

hjælp af tvende andre læger undersøgte og forbandt den overfaldne. Det viste sig, at stødet var gået i retning af struben, hvorved forblødning ville være indtrådt, hvis han ikke, skønt halvt bevidstløs, havde i mellemtiden, indtil lægehjælp kom, holdt fingeren fast på såret og derved hovedsagelig hindret blodtabet. Nu blev halspulsåren underbunden, og der er mulighed for at hans liv kan reddes. Voldsmanden havde efter overfaldet trukket sig tilbage, indtil han kom til enden af gangen, og med et huggejern i hver hånd truede med at dræbe enhver, som nærmede sig. Da en af politibetjentene, der vare væbnede med Life-preservers, imidlertid kom ham vel nær, stødte han også efter ham, men fik i det samme et så kraftigt slag på hovedet af stokken, at han styrtede om uden at give en lyd fra sig og først nogen tid efter kom til bevidsthed, hvorpå han blev bundet og fik håndjern på. Forhåbenlig vil han nu blive gjort uskadelig for samfundet ialfald i en længere tid.

Sønderbaa fattighus, der også er blevet brugt som skole. Nedrevet omkring 1931.

LÆGENS KLAGESUK

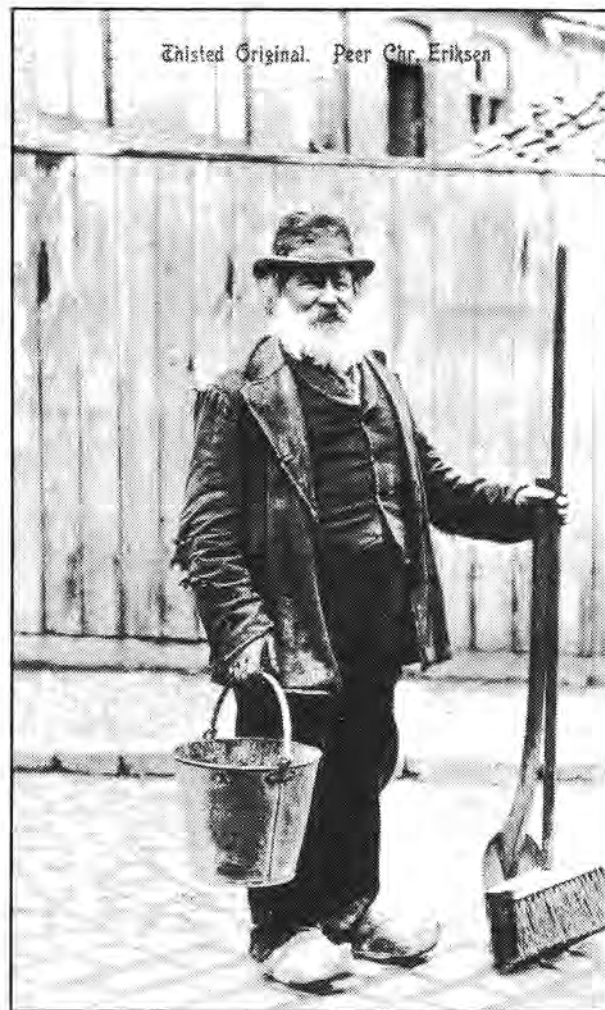
Kredslægen skulle hvert år skildre, hvordan han opfattede befolkningens vilkår. Disse skildringer er præget af lægens interesse for sundhedstilstanden i distriktet, men man finder også hans meget personlige opfattelse af thyboernes leve-måde. I 1877 skriver kredslægen i sin protokol:

»Befolkningens levevilkår er i det hele ret gode, dog findes i egnen en stor tilbøjelighed til at leve fra hånden i munden, medens kun få oplægge noget til dårlige tider.

Sammenlægning af jord foretages kun yderst sjældent, derimod udparcelleres (udstykket) som regel enhver gård mellem børnene, så snart faderen er blevet noget tilovers.

Som følge heraf indskrænkes gårdmandsklassen mere og mere, medens der opstår en husmandsstand, der bevarer kostbare vaner og ringe lyst til at arbejde for fædrenehjemmet. Husfliden er næsten aldeles forsvunden, og de lange vinteraftener tilbringe karlene i reglen med at sove eller spille kort. Tilbøjeligheden til forlystelser er meget betydelig, når man skal dømmе efter det antal værtshusholdere, der findes i byen (Thisted), ligesom ved at iagttage den tilstrømning, som danselokalerne have på alle torve- og markedsdage.

Levemåden er i almindelighed tarvelig, dog synes kaffedrikningen at tage mere og mere overhånd og at indskrænke benyttelsen af simple og nærende fødemidler. I reglen bydes kaffen flere gange daglig. Ethvert besøg fejres med kaffedrikning, og for mændenes vedkommende med et par snaps brændevin eller rom i kaffen. Brødet er gennemgående slet, stærkt syret og ufordøjeligt. Øllet er næsten altid syrligt og uden

Vagabonden eller byoriginalen bliver en del af myten om den fattiges frie liv. Fattigdommen udstilles og sælges på postkort. Her er det »Jerrick Pot« eller Per Chr. Eriksen, der var en slags altnuligmand, gadefejer, bud, udråber i gaderne.

Billedet er taget i 1890'erne.

kulsyre. Fersk kød nydes kun i oktober måned, når der slagtes, hele det øvrige år nydes kødet kun i saltet eller røget tilstand. Grød er en yndet spise, men grynene er altid meget store (pillegryn) og som følge deraf mindre nærende og vanskelige at fordøje. Æg benyttes kun lidt i husholdningen på grund af den høje pris, der betales for æg til udførsel. Selskabelige sammenkomster er meget hyppige, især i hele december og januar (julegilder). Man er da samlet i reglen 1½ dag og den mellemliggende nat. Der spises da talrige retter af kødsuppe, stegt og kogt kød, kager, brændevin, gl. vin og kirsebærvin og drikker uafbrudt kaffe, således at en enkelt person i almindelighed fortærer indtil 10 kopper kaffe. Der spilles kort og danses i de tæt opfyldte overhedede og med tobaksrøg fyldte stuer. Lignende gilder afholdes ved bryllupper og begravelser«.

KARLEN I STALDKAMMERET

Der var selvfølgelig forskel på, hvordan folk boede i Thy, og det kan være svært at give et præcist billede. Endnu vanskeligere er det selvfølgelig at få en fornemmelse af, hvordan mennesker selv oplevede deres boligforhold i 1800-tallet. Men historien efterlader af og til kilder, der kan give et lille indblik. I det følgende gives en lille beretning om boligerne i Thisted og nordthy. Beretningen er skrevet i 1877 af kreds-

lægen:

»Boligerne er i byen ret gode, og med undtagelse af et par enkelte større bygninger, der beboes af fattige familier, er lejlighederne ikke overbefolkede. Kælder- og kvistlejligheder benyttes kun rent undtagelsesvis til beboelse.

På landet er alle bygninger, selv småhuse opført af grundmur, de sidste åringer sædvanlig med dobbelte mure. Imidlertid er disse boliger overordentlig fugtige, idet murene, når grunden er gravet, opføres på et tykt lag småsten, der naturligvis samler og afgiver til murene alt vand fra den omgivende jord.

I stuehuset findes i reglen 3 stuer til beboelse, af disse er det ene soveværelse, som oftest for hele familien, mand, kone, børn og tjenestepige.

Karlen sover sædvanlig i et staldkammer. Alkovesengene forsvinder mere og mere, ligesom sengeomhæng, men overalt, hvor familien er nogenlunde stor, findes et altfor stort antal personer i sovekammeret, der tilmed ofte, især om vinteren, benyttes som daglig- og spisestue. Af de andre 2 værelser er det ene en stadsstue (sal), der kun benyttes ved højtidelige lejligheder; den anden: Alm. spise- og folkestue. Kunstig ventilation benyttes næsten ikke. Vindovne træffes kun undtagelsesvis; selv hos store gårdmænd findes i reglen bilæggerovne i alle værelser.

Stengulve i beboelseslejligheder træffes kun i de fattigste huse«.

SAMFUNDSKLASSER

Denne bog handler om den gruppe mennesker, der var så fattige, at de behøvede hjælp til at klare dagligdagen.

Nøden kunne skyldes sygdom, arbejdsløshed, for mange børn – eller nøden kunne være opstået som en følge af andre samfundsklassers undertrykkelse. Kampen om brødet kunne være hård.

I dette spil er der nogle samfundsgrupper, der er særligt sårbare: Husmanden med den lille jordlod med et par køer blev helt sat ud af spillet, hvis hans afgrøde svigtede, eller dyrene blev syge. Landhåndværkeren, der var afhængig af, hvor meget arbejde bønderne kunne tilbyde, var også sårbar når tiderne blev knappe.

Når nøden meldte sig, måtte man have reserver at tære på. Og hvis der ingen reserver var, måtte man gå den tunge vej til fattigkommissionen for at bede det offentlige om hjælp.

I det følgende er gengivet nogle tabeller, som kan fortælle noget om antallet af gårdmænd, husmænd og forskellige erhvervsudøvere. Også antallet af fattiglemmer er med.

For at kunne besvare de stillede opgaver er det nødvendigt at tage hensyn til de kommentarer, der er skrevet ved hver tabel.

BEFOLKNING OG ERHVERV (tabel I)

Tabellen angiver befolkningstallet i nogle Thy-sogne og deres fordeling efter erhverv i året 1890.

Antallet af gårdmænd, husmænd og jordløse kan kun sammenlignes inden for det enkelte sogn, fordi der er forskellige definitioner på, hvad der er en gård fra sogn til sogn.

Ordforklaring:

Gårde: Større landbrug.

Husmænd: Mindre landbrug.

Jordløse: Landejendom uden jord.

Imm. v.: Betyder immaterielle virksomhed, dvs. de, der ernærer sig ved bogligt arbejde, f.eks. embedsmænd.

Jordbrug: De, der ernærer sig ved landbrug og gartneri.

Fiskeri: De, der ernærer sig ved fiskeri.

Industri: De, der ernærer sig ved at fremstille produkter, f.eks. håndværkere.

Handel: De, der ernærer sig ved at købe og sælge produkter.

Daglejer: Daglejere er arbejdsmænd uden fast ansættelse, som får arbejde fra dag til dag, f.eks. i høsttiden og ved tørvegravning.

Midler: Folk, der lever af deres midler har indtægter i form af opsparede penge.

Fattigforsørgede: Folk, der lever af understøttelse fra fattigvæsenet.

Bevælkning pr. 1.2.1890

	1801	1840	1880	1890	Gårde	Hus- mænd	Jord- løse v.	Imm. Jord- brug	Fisk- eri	Indu- stri	Handel	Dag- lejer	Midler	Fattig- folk	
Thisted	1068	1814	4184	5421			583	297	99	2071	1146	705	241	135	
Arup	208	297	382	427	27	34	17	5	285	59	42	8	15	9	
Harring	169	241	379	383	20	49	-	15	264	-	56	9	6	14	
Hillerslev	684	978	1370	1320	109	158	26	36							
Hundborg + Vorupør	610	935	1467	1717	52	201	53	67	772	394	238	55	109	34	48
Hundstrup	336	426	492	483	35	44	13	32	365		39		2	13	32
Hørsted	121	178	211	228	17	22	4	5	177	-	22	2	8	7	7
Jannerup	165	184	242	294	14	33	8	7	163	-	50	6	61	6	1
Kallerup	74	146	191	221	18	20	7	13	191		8	4	-	4	1
Kaastrup	167	165	201	206	14	23	4	14	129	-	28	17	8	5	5
Nors	511	596	853	806	64	88	6	29	568	16	112	8	22	27	24
Nørhaa	343	465	631	679	24	78	17	25	323	163	67	25	21	34	21
Sennels	416	619	890	885	55	80	16	22	564	43	105	2	69	29	34
Skinnerup	178	260	354	363	37	32	2	9	291	-	42	6	5	7	3
Skjoldborg	403	536	739	748	46	92	14	28	499	7	106	33	13	21	41
Snedsted	505	901	1291	1317	55	193	15	50	857	-	193	37	119	35	26
Stagstrup	467	672	927	949	52	109	20	15	560	53	182	33	28	30	45
Sønderhaa	318	419	602	536	29	68	9	18	395	8	51	13	32	10	9
Th. Lands.	241	275	533	575	47	64	7	22	393	6	96	4	13	20	13
Tilsted	210	241	396	416	29	41	6	11	350		30		4	11	10
Thorsted	150	206	301	301	25	28	6	13	209		35		7	9	28
Tved	252	332	358	402	29	49	3	14	292		23	10	32	18	13
Vang + Vangsaa	382	452	618	772	24	82	32	30	341	133	83	15	126	22	22
Vesløs	167	277	401	391	20	44	6	14	200	-	84	17	41	11	15
V. Vandet + Klitmøller	575	712	709	788	23	88	31	43	259	256	78	33	54	28	11
Øsløs	384	566	789	724	28	93	32	29	450	5	119	20	22	19	37
Østerild	442	652	745	720	35	93	26	12	389	23	117	31	102	22	14
Ø. Vandet	134	167	258	234	16	22	2	10	120	-	48	1	44		6

I disse sogne var der opført en fattiggård i:

Thisted i 1866

Hundborg/Jannerup i 1881 med plads til 22 lemmer

Hundstrup i 1872 med plads til 32 lemmer

Skjoldborg i 1884 med plads til 27 lemmer

Thorsted i 1885 med plads til 22 lemmer

I alle andre sogne blev der aldrig opført en fattiggård.

I næsten alle sogne var der derimod indrettet fattighuse, i nogle sogne lå endda flere huse. I 1850 var der i de ovennævnte sogne ialt 34 fattighuse.

HUSMÆND OG INDERSTER (tabel II)

Tallene i tabel II stammer fra en stor undersøgelse, som blev lavet af indenrigsministeriet i 1872. Baggrunden for undersøgelsen var, at der i disse år var en del social uro, bl.a. ved et stort møde i København i 1871, som blev kaldt »Slaget på Fælleden«, fordi politiet angreb de forsamlede socialister. Derfor satte indenrigsministeren en

undersøgelse i gang for at få et billede af arbejderens levevilkår i Danmark.

Tallene er sammenlignelige for alle sogne.

Ordforklaring:

Selvejershusmand: En bonde, der ejer et mindre landbrug.

1 skp. hartkorn: 8 skæpper hartkorn = 1 tønne hartkorn.

Professionalister: Dvs. folk, der lever af deres pro-

INDENRIGSMINISTERIETS
ARBEJDERUNDERSØGELSE
1873

	Samlet antal af husmænd, inderster m.v.											Gennemsnitsfortjenesten for i D arbejdere udgør:												
	Selvejershusmænd med under 2 SKP. HTK	Handlende og professionalister heraf:	Lejershusmand med under 2 SKP. HTK.	Handlende og professionalister heraf:	Selvejershusmænd uden jord	Handlende og professionalister heraf:	Lejershusmænd uden jord	Handlende og professionalister heraf:	Indsiddere og inderster	Handlende og professionalister heraf:	Tilsammen	Handlende og professionalister	Om sommeren						Om vinteren					
													I ugeløn med kost		I ugeløn uden kost		Ved akkordarbejde		I ugeløn med kost		I ugeløn uden kost		Ved akkordarbejde	
													m	s	m	s	m	s	m	s	m	s	m	s
Thisted	16	4								16	4	32	32	96				66	32	80				
Øsløs/Vesløs/Arup	52		12		14	5	8		4	2	90	7	32	32	96	128		16	16	64	96			
Rør/Hansted/Vigsø	35	1			25	2			2	1	62	4	32	24				16						
Nors/Tved	19	2			10		1		10	2	40	4	40	28		84		24	16					
Vester og Øster Vandet	52	1	8		11	1	1		3		75	2	32	24	64	48	64	48	24	16	48	40		
Hillerslev/Kaastrup	54	8	12	2	2	1	4	3	3		75	14	40	24	72	64	80	48	24	16	48	56		
Sennels	13	2			10		2		9		34	2	32	24	64	48		16	16	48	40			
Hundstrup/Østerild	41	3			25	7			3		69	10	32	28	56	52		16	16	40	40			
Thisted Landsogn	6	4			10	3	3		2		21	7	32	16										
Tilsted	2	1	1						3	1	6	2	32	24	64	48	96							
Skinnerup	5				4				1		10	-						24	16	48	32	64		
Sjørring/Thorsted	40	4	5	1	10		2				57	5												
Skjoldborg/Kallerup	40	15	6	1	6				3		55	16	36	18		72	40							
Vang/Tvorup	19	14	5	3	3	2	1		1	1	29	20	32	24		96		16			64			
Hundborg/Jannerup	93	8	6	2	28	5			7		134	15	40	20	72	40	96	64						
Nørhaa	22		4		5		6		2		39	-	36	22				18	14					
Snedsted	77	8	1		10	1	6		3	1	97	10	48	32	80	48	80	48						
Sonderhaa/Hørsted	18	4			4				2		24	4	36	24	64	56		20	16	52	48			
Harring/Stagstrup	39	13	5		10	2	3	2	14	7	71	24	32	24	68	48	84							
Vestervig/Agger	107	23	26	3	33	5	25	4	32	6	223	41	40	40	80	72	96	80	32	24	64	48	80	64
Hurup	13	3	8	1	9	2	1		3		34	6	44	24	80		96		20	12	48		64	

fession, f.eks. håndværkere.

Lejehusmand: En husmand, der ikke selv ejer sit husmandsbrug, men lejer det.

Indsidder: En, der bor til leje på en gård.

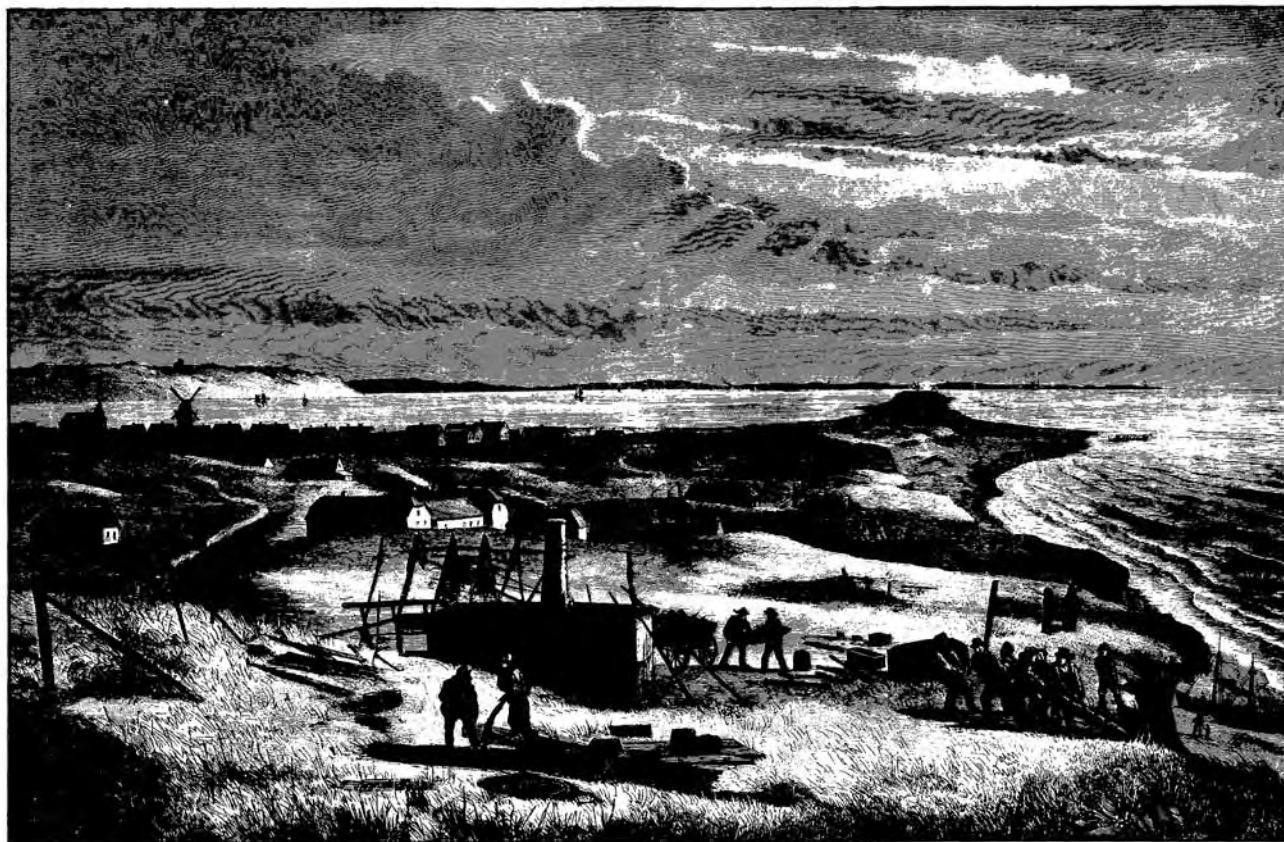
Inderste: En, der bor til leje i et hus, der hører til et gods eller en gård, f.eks. gamle mennesker, hvis børn har overtaget gården.

Akkordarbejde: Arbejde, der betales efter præsta-

tionens størrelse. Man kan f.eks. få en fast betaling for at grave et vist antal tørv.

s (skilling): Møntenhed. Der skal 16 skilling til en mark og 6 mark til en daler. I 1873 gik man over til at bruge kroner og ører i stedet for skilling, mark og daler. Da var en skilling lig med 2 øre.

m (mark): Se skilling.

Havet og sandflugten har skabt barske levevilkår for Aggers mennesker. Et udsnit af de husmandsbrug, som er opregnet i tabel II kan ses på dette stik fra Illustreret Tidende fra 1875, altså 3 år efter den gengivne optælling.

Et kig ind i et borgerhjem ved århundredeskiftet. Stedet er Jernbanegade 19 i Thisted, hvor byens borgmester Harald Clausen holder hyggeaften sammen med fru og de tre døtre.

LØN FOR TJENESTEFOLK (tabel III)

Ligesom tabel II er tallene i denne tabel udarbej-

det efter indenrigsministeriets arbejderundersøgelse i 1872.

Tallene er direkte sammenlignelige.

INDENRIGSMINISTERIETS
ARBEJDERUNDERSØGELSE
1873:

Gennemsnitslønnen for faste tjenestefolk
udgør:

Om sommeren

Om vinteren

Arbejdstiden er i
gennemsnit:

	For voksne over 18 år		For unge mellem 13-18 år		For børn		For voksne over 18 år		For unge mellem 13-18 år		For børn		Om sommeren	Heraf		Om vinteren	Heraf	
	m	sk	m	sk	m	sk	m	sk	m	sk	m	sk		Om sommeren	Hvile		Om vinteren	Hvile
Thisted	35	15	12	6			30	15	10	6			15	3	10	2		
Øsløs/Vesløs/Arup	30	20	15	10			20	15	10	7			15	4	10	2		
Rær/Hansted/Vigso	23	10	8	6	4		22	10	8	6			14	4	10	2		
Nors/tved	38	16	16	14			30	14	14	10			16	4	10	2		
Vester og Øster Vandet	30	15	12	6			30	15	12	6			14	3	12	2		
Hillerslev/Kaastrup	40	18	15	10	6		20	12	10	6			14	4	11	2		
Sennels	30	15	12	8			25	15	8	6			14	4	9	1		
Hundstrup/Østerild	33	20	13	6			17	10	7	6			15	3	9	1		
Thisted landsogn	30	16	12	7	3		20	14	6	6			14	3	10	2		
Tilsted	40	20	12	10	6		25	10	8	6			12	2	10	2		
Skinnerup	30	15	12	10			20	10	10	8			14	3	10	2		
Sjørring/Thorsted	30	13					30	12										
Skjoldborg/Kallerup	35	20	15	10	5		25	15	10	8			13	3	10	2		
Vang/Tvorup	30	16	12	10			25	12	10	6			15	4	10	2		
Hundborg/Jannerup	36	20	16	12			24	12	8	6			13	3	9	2		
Nørhaa	45	13	18	9	8		25	12	12	6			15	3	10	2		
Snedsted	35	20	16	10	4		25	10	8	5			15	4	10	2		
Sønderhaa/Hørsted	30	16	16	12	5		20	14	10	10			15	4	10	2		
Harring/stagstrup	30	18	10	6			20	10	5	4			15	4	10	2		
Vestervig/Agger	45	25	20	12			30	15	10	6			12	2	8	1		
Hurup	40	16	12	5			20	12	8	5			16	4	14	3		

**HUSSTANDENES
STØRRELSE 1787 - 1880
THISTED (tabel IV).**

Med husstandenes størrelse menes det antal per-

soner, der hører til en familie, der bor under samme tag.

De opgivne tal er procenter.

Udregningen af foretaget på grundlag af folketællingerne.

Husstandenes størrelse i Thisted by. Procentvis fordeling.							
Antal personer	1787	1801	1834	1845	1850	1860	1880
1-2	39,1	42,7	41,8	37,9	33,1	31,8	33,7
3-4	32,0	28,3	26,4	29,0	32,7	33,3	31,1
5-6	19,9	16,4	16,6	19,0	19,1	21,0	18,8
7-8	5,9	7,5	8,9	8,6	8,0	8,5	10,2
9 og derover	3,1	5,1	6,3	5,5	7,1	5,4	6,2
Antal husstande ialt	256	293	428	547	575	780	1.028

**ERHVERVSMÆSSIG
FORDELING I THISTED BY
1787 - 1880 (tabel V)**

Tabellen angiver ligesom tabel I befolkningens

erhvervsmæssige fordeling, men her er det Thisted by alene over ca. 100 år.

Også denne tabel er lavet på grundlag af folketællingerne.

Ordforklaring: Se tabel I.

Selvstændige + medhjælperes procentvise fordeling inden for håndværk og industri i Thisted by.							
	1787	1801	1834	1845	1850	1860	1880
Nærings- og nydelsesmiddel	9,9	8,9	7,0	6,6	7,0	11,9	11,8
Tekstil og beklædning	37,4	45,2	42,1	38,4	39,1	31,6	37,7
Træbearb. og møbelfremstilling	24,1	17,7	17,1	23,9	21,4	19,8	15,8
Transportmiddelfremstilling					0,3	1,1	1,3
Graf. virks. garveri, ler, sten mm	7,7	6,2	5,6	6,6	7,3	12,8	9,2
Metalbearbejdn. + maskinfremst.	11,0	6,2	13,6	11,5	12,1	12,8	14,9
Byggeri	6,6	9,6	10,2	10,1	8,3	8,5	9,0
Anden fremstilling	3,3	6,2	4,6	2,9	4,8	1,5	0,3
Antal personer ialt	91	146	216	347	374	469	612

Befolkningens erhvervsmæssige fordeling i Thisted by. Beskæftigede + forsørgede. Procentvis fordeling.							
	1787	1801	1834	1845	1850	1860	1880
Immateriel virksomhed	14,4	15,0	12,2	12,0	10,5	10,2	9,5
Militær	0,5	1,0			1,3	0,6	
Landbrug og gartneri	5,9	4,5	2,2	3,4	2,6	5,4	6,5
Fiskeri			1,3	0,7	0,1	0,03	1,7
Skibsfart	2,3	0,5	1,8	2,1	3,5	5,2	5,6
Jernbane, post og telegraf		0,6	1,7	0,5	0,5	0,5	1,3
Transportvæsen			3,1	1,8	1,4	0,8	0,6
Handel og omsætning	15,4	15,2	17,1	16,7	15,6	16,1	18,9
Håndværk og industri	33,0	46,4	39,2	44,2	44,3	39,4	37,4
Dagleje (arbejdsmænd)	17,5	6,7	8,1	9,6	13,1	14,9	11,1
Renter, pension og kapital	3,2	3,6	2,1	3,6	3,3	2,6	1,7
Offentlig understøttelse + erhverv			5,3				1,1
Offentlig understøttelse	3,5	1,9	3,6	3,6	2,1	2,4	1,1
I fængsel			0,4	0,04	0,1		0,2
På sygehus				0,4		0,1	0,3
uangiven virksomhed	4,0	4,1	1,6	1,4	1,6	1,8	2,9
Antal personer ialt	902	1.068	1.647	2.128	2.328	3.144	4.179

FØDESTED. THISTED BY'S BEFOLKNING 1845-1880 (tabel VI)

Efter 1845 skulle man ved folketællingerne opgive, hvor man var født. Efter denne tid er det muligt at sige noget om, hvorvidt byens indbyggere er tilflyttere eller ikke.

Tallene er opgivet i procent.

Befolkningens fordeling efter fødested i procent for Thisted by			
	1845	1850	1860
Københavns amt	2,350	3,179	2,545
Frederiksborg amt	0,188	0,301	0,159
Holbæk amt	0,329	0,129	0,318
Sorø amt	0,141	0,043	0,223
Præstø amt	0,094	0,129	0,191
Bornholms amt	0,094	0,086	0,159
Maribo amt	0,282	0,172	0,095
Odense amt	0,282	0,344	0,286
Svendborg amt	0,282	0,430	0,382
Hjørring amt	1,645	1,117	1,527
Thisted amt - Thisted by	27,397	32,904	33,400
Thisted by	49,530	50,301	47,742
Aalborg amt	3,571	1,460	2,576
Viborg amt	1,081	1,074	1,368
Randers amt	1,880	1,675	1,113
Aarhus amt	0,329	0,387	0,382
Skanderborg amt	0,188	0,215	0,509
Vejle amt	0,423	0,430	0,573
Ringkøbing amt	0,893	0,988	1,272
Ribe amt	0,656	0,473	0,382
Haderslev amt		0,086	0,254
Tønder amt		0,043	0,191
Åbenrå-Sønderborg amter			0,095
Fyn			0,095
Sjælland			0,095
Grønland			0,032
Skt. Croix		0,043	0,159

Pengeblok fra 1700-tallet i Vang kirke.

DEN OPLEVEDE VIRKELIGHED – LITTERATUREN I HISTORIE- UNDERVISNINGEN

Litteraturen kan få os til at opleve en virkelighed vi aldrig selv har oplevet. Det lyder i sig selv mærkeligt. Og kræver måske en forklaring.

Som vi af de foregående kapitler kan se er vores virkelighed sammenstykket af mange forskellige opfattelser. Tager vi f.eks. Tvangsarbejdsanstalten i Thisted, ja så fremtræder den for os gennem en masse indtryk. Vi lærer noget om den ved hjælp af reglementerne – både ordens- og spisereglementerne. Vi får noget at vide om, hvordan anstalten har været udstyret. Også hvilke personer, der har styret dagligdagen på institutionen. Bestyreren f.eks.. Vi får også en fornemmelse af personernes opfattelse af hinanden og de fattige på anstalten ved hjælp af mange breve, udnævnelser, indberetninger og avisskriverier. Alt dette er med til at give os indtryk af en anstalt. Og jo flere indtryk vi får i kraft af alle disse dokumenter, jo bedre bliver vi ligesom i stand til at fornemme, hvordan det faktisk har været.

Men vi oplever det ikke.

Der er ikke nogen samlet bevidsthed, der ser tingene for os. Der mærker vilkårene. Der så at sige »stiller nøden til skue«. Her kommer litteraturen ind.

Ved at fortælle en historie, der er oplevet af et opdigtet menneske, bliver historien undertiden forløsende. Vi oplever gennem den opdigtede person, der fortæller oplevelsen.

SOCIAL-REALISTISK LITTERATUR

Den litteratur, vi her taler om, er en litteratur, der tager problemer under debat. En litteratur, der viser noget, man ikke gerne vil se. Men ved at vise, påpege, afdække, dokumentere giver den os nogle handlemuligheder.

Man kalder disse tekster for social-realistiske, fordi de ligger meget tæt op ad virkeligheden.

At litteraturen har haft en eksistensberettigelse ses alene af den kendsgerning, at nogle af disse værker var med at sætte en debat igang, der ændrede de faktiske forhold i samtiden.

ET EKSEMPEL

Et eksempel på et værk, der i digterisk form viser noget om formidling af sociale oplevelser er romanen **DET DAGLIGE BRØD**, (1932), **VERDEN VENTER I-II** (1934), **UROLIGT FORAAR II** (1938-39), **NAAR TOGET KØRER I-II** (1944), og **MARIANNE** (1956). Alle skrevet af forfatteren **KNUTH BECKER** (1891-1974).

Hovedpersonen i disse bøger er Kai Gøtsche. Vi følger ham fra fødsel, gennem en vanskelig barndom i et missionsk præget hjem, over nogle år på opdragelsesanstalt, oplevelser i ungdom-

Forfatteren Knuth Becker

men til han falder til ro hos pigen Marianne. Bøgerne er een stor dannelsesroman og viser noget om undertrykkelse og evne til at overleve i kraft af sig selv.

Hovedpersonen har meget tilfælles med forfatteren Knuth Becker. Romanens række af begivenheder svarer i store træk til forløbet af Beckers eget liv, men alt dette kan man læse om i forskellige litteraturhistorier. Det er interessant læsning.

Romanen VERDEN VENTER I-III er karakteristisk ved at handlingen foregår på *opdragelsesanstalten Sjællandsglæde*, hvor den 7-årige Kai bliver ført til af sin far, der har opgivet at tage sig mere af hans opdragelse og derfor overlader det til den meget barske forstander Monrad og den-

nes stab. Bagved den opdigtede anstalt Sjællandsglæde skjuler sig virkelighedens HOLSTEINSMINDE, hvor Knuth Becker selv blev anbragt i 1903.

Mødet med anstalten lyder i Beckers fantasi som følger:

»Du får løbenummer 1502«, siger Monrad op fra protokollen.

»Ja tak«. Kai, der har haft store øjne i de mange bøger, stanger høfligt mod forstanderen. Løbenummer! Det lyder helt festligt af væddeløb og er vistnok værd at sige tak til.

Monrad ser med smil på ham.

»Du vil jo gerne være hos os, har jeg hørt?«.

»Ja«.

»Så håber jeg heller ikke, du løber fra os igen«.

»Nej«.

»Du kan love mig een ting – at du – æh – hvis du får sådanne tanker – så kommer du her op til mig først – altså inden du løber – så vi to kan tale sammen om det, og hvad det er, du er utilfreds med.

»Ja«, siger Kai fornøjet og synes, det er et rimeligt forlangende, og det har de heller aldrig spurgt ham om hjemme eller i skolen, hvad det var, han var utilfreds med. Han snuser fornøjet og helt klar over, at det her er noget af det rigtige, han er kommet ind i.

Da fortiden blir lagt ind i syndens skab, ser han hverken tynget eller befriet ud. Han kan nok se, det var en hel masse, hans far havde skrevet, og det er selvfølgelig om rejsen til boerne og Nordpolen og sorn no'et. Det behøver han såmænd ikke at låse ind i et skab. Det vil Kai fortælle dem alli'vel alt sammen, men det må han jo ikke, siger Monrad – men

det med de 50 øre – nåh ja, det ku' selvfølgelig være godt nok med sådan et skab allivel. Hvad mon Viktor har fået låset ind – og de andre, Niels og Magnus – dem alle sammen.

Toget på lydighedens skinner skurrer også Kai lidt i ørerne, men ikke så foruroligende som i Viktors. Han kender det så godt med det lydighed hjemmefra, og det er svært, men det er med at passe på og være lydig, når de så gerne vil ha' det. – Det er jo osse let nok, når de ser på det – det er bare, når de ikke er der, så er det mest svært.

»Er der noget, der trykker dig, Kai, så –«.

»Nej«, afbryder Kai afgjort.

»Jaja, men hvis det kommer til det – det kunne jo hænde – så kom til mig«.

»Ja, du beder jo Fadervor hver aften, ikke?«.

»Jo«, siger Kai, der absolut ikke vil ha' den gode stemning ødelagt med nej.

(Verden venter, bd. 1 side 53)

Arbejdsdagen er hård på anstalten. En slags fornemmelse kan følgende også give, der er hentet fra een af de første dage, Kai tilbringer på anstalten. Man samles om arbejdet: At save brænde:

Sjakket driver fra gavlen mod brændepladsen. Kai er imellem, ny fra blusen og forklædet til de lakskinnende træsko og med store forventninger til de ti tolv savbukke, der i novembermorgenens halvmørke lige skimtes foran et par høje mure af grøn favnebrænde.

»Ska' du osse save«, spør han med glæde i stemmen Viktor, der, som han selv i dag, er klædt til hverdag. Viktor ser opgivende på

ham og smiler syrligt.

»Du der – og Store-Karl« – Jens Hansen peger med en sav af Kai og rækker den til Karl. – »Og dig der og Hans«, siger han til Viktor og rækker en ny sav frem af sit forråd i brændeskuret. Store-Karl mukker over at skulle ha' vuggebørn til makker.

»Anton og Peter – Niels og Knud – Jakob og Laurits!« Ingen kan parre makkere så hurtigt og let sammen som Jens Hansen, men der blir også mudret lidt om det i halvmørket omkring bukkene, før makkerne gensidigt anerkender hinanden.

»Så, få fat på savene! – Kristian og Svend – Jakob og Ole – Store Frederik og Emil – Povl og Lars – skynd jer lidt! – Angelo og Jens – Gorm og Harry«. Jens Hansen blir ved at finde save og række frem. Eugén, der har holdt sig bagved, undgår heller ikke en sav.

»Nå, nå, nå, nå – hva' er nu det?« Opsynsmanden farer hen til en savbuk, hvor Store-Hans og Viktor er i slagsmål.

Viktor springer dækket uden om bukken og spytter efter Hans, der med store og langende bevægelser prøver at få fat i Viktor. Jens Hansens kæp falder over Viktors ryg og derefter på armen af Hans.

»Av! – Ska' De slå«, hvæser Viktor og ser ondt på opsynsmanden. Store-Hans griber saven og lægger et brændestykke tilrette i bukken.

»Er du næsvis? – Labant!« Jens Hansens kæp falder rapt over benene af Viktor, der skriger op. Opsynsmanden kigger til vinduerne oppe med lampelys ud i gårdsmørket og gir med god samvittighed Viktor et rap til. Det står i hans instruks, at mindre lydighedsforseelser bør straffes straks med en efter for-

seelsens størrelse afpasset straf og bør altid indberettes.

Kai følger med åben mund Jens Hansens kæp, mens Store-Karl grinende meddeler: »Sådan får vi altid, før vi begynder – så går den bedst. Nu kommer han herhen«.

Kai skæver ængsteligt efter Jens Hansen, der få øje på ham og kort siger, som et gøen: »Sav!«. Så går han videre med sit arbejde med at fumle en sort lommebog ud af skindvesten. Han stikker et par hastige gange med blyantstumpen ind i skægget og noterer med store, knudrede bogstaver: »Vektor, C, ulødig og nesvis på brænneplasen«. Så putter han bogen ind igen som en plade uden på hjertet og i god overbevisning om at ha' gjort sin pligt.

Det er slet ikke til at save. Store-Karl skælder hele tiden ud. Så siger han: »Træk, træk, dit dovne svin« – og så trækker Kai, så saven hopper oven i savrenden – »Hov, hov – idiot!« skænder så Store-Karl, og Kai trækker mer forsigtigt.

»Nu rykker du ikke – nu rykker du skævt – ka' du ikke forstå, det er mig, der ska' styre – børnehjemsunge! – hvidkålshode! – skvad-dertosk! – abort!«

Som savmelet ustandselig drysser under bukken og lægger sig i lag på jorden, sådan overmeler Store-Karl fra oven af sin mindre makker med både forståelige og ganske uforståelige skældsord. – Hvorfor Store-Karl siger abort og ikke aborre, forstår Kai ikke, men så drysser ny skældsord ned over ham, og Store-Karl skæber og skærer tænder af ham.

»Hiv! – dit dumme dyr – nu trækker du skævt igen«.

Kai gør sig dobbelt umage for at trække

lige, og efter Store-Karl at dømme blir det dobbelt galt. Kai sukker dybt og ser ned på sine ny træsko. De er allerede ved at være snavsede nu.

»Se på saven – idiot!«.

Saven er langt nede i savrenden. Brændet klemmer fra begge sider, og Kai er helt bange for det fine savblad. Det gir sig. Han tør ikke rykke så stærkt.

»Ryk! – dovne idiot – ryk, sier jæ – ryk! – Du ka' vente til middag, så ska du få tæv. – Du vil jo ikke«.

»Jo, men –«.

»Ryk – djævleunge!« Kai ser sig svedende til siden. Ved de andre savbukke der skælder de osse ud, men der skælder de da ud begge to.

»Hold bøtte og sav!« råber Jens Hansen hen over drengehoderne.

De saver og saver. Smuldet lægger sig som små meldynger, spildt i den sorte jord under bukkene, og afsavede stykker hober sig op. Endnu ligger halvmørket og morgentågen tungt hen over pladsen, og oppe i stuehuset er der stadig lys. Kai ser svedende og pustende derop, mens Karl bøjer sig og smider et nyt brændestykke i bukken.

Åh! der er vist forfærdelig længe til middag, og hvis Store-Karl så osse vil banke ham, så er der ikke engang noget ved middag heller.

En forskrækket bille flygter i sin verden af mos og bark i det ny stykke på bukken. Karl sætter saven tilrette hen over den sorte skjoldryg.

»Et dyr!« – Kai holder igen. Karl vrider med en stærk håndregning saven hen, hvor han vil ha' den og laver med munden en lyd,

der skal illustrere indvoldenes knuste sprøjt.

»Træk!« siger han og griner. Kai trækker. Små fimrehårslodne ben træder endnu et øjeblik på hver sin side af det blanke og skærende blad efter liv i mos og bark, så falder den ene døde halvdel til jorden. Den anden prøver Store-Karl at blæse hen på sin makker, der springer til side.

»Er du tovtlig og slippe saven – træk!«

»Ja, sav der – sav!« formaner Jens Hansen med de stedse vågne øjne over drengenes arbejde og færd. Og saven går frem og tilbage. Det dryssende mel begraver som sne en halv bille ved en ny jysk træsko.

Ved siden af – foran – bagved går savene frem og tilbage, frem og tilbage, og når skænderiet blir for højt, træder Jens Hansen til med løftet kæp.

De saver og saver. Kai sveder, så vandet løber ham ned over kinderne og står ham salt ind i de pustende mundvige og drypper ned fra hagen. Det værker og slår i hans arme. Oppe er der lys endnu.

Karl lægger et nyt stykke på igen. Kai ser pustende til de store stabler af brænde, der som høje mure indrammer pladsen. Åh! I går syntes han, de så så sjove ud, men Eugén sagde: »Bare der ku' gå ild i dem – altså før de sku' saves«.

»Der er meget træ«, sukker Kai modløst.

»Ja – og der er mere i grevens skov«, siger Karl grinende og sætter saven på. »Træk – idiot!«

Henne ved Store-Hans gør Viktor oprør igen og slipper saven.

»Jæ er ikke din slave, dit fynske flæskeansigt«. Store-Hans ser spørgende til Jens Hansen – om sådan noget det nu også kan gå

på Sjællandsglæde. Det kan det ikke. Jens Hansen er der straks med kæppen, der falder over Viktors spinkle ryg, og Viktor bøjer sig småmumlende og skulende for overmagten og griber den forstødte sav. Hansen har igen den lille sorte hjerteplade oppe.

Savene går frem og tilbage. Blå blusearme, gyngende, bøjede drengerygge, hoder med strikkede topluer i nik frem og tilbage. Langsomt trænger dagslyset sig på og presser mørket bort over brændeplads, skur og evighedsvoldene af grønt, usavet skovtræ. Oppe i stuehuset er lysene endelig bleven slukket.

Ved verandaen pakker fru Monrad Basse til i vognen, og Ole og Inger står trippende ved siden af. Peter fra C har hånden på hankene og afventer lyttende forskellige ordrer.

»Ja, og så kører du hurtigt – det er koldt i dag – og i læsiden – hele tiden i læsiden – ja, du kan køre i frugthaven sparker Basse af sig, så endelig dække ham til straks – det her forkølelse, Peter, det ved du – det skal vi ikke ha' noget af – køør så!«

Frem og tilbage går savene, en monoton sang bag en ubrydelig vold af skovtræ og Hansens øjne, der stadig lurer i rødt skæg.

Eet eneste bogstaveligt hul er der igennem den lange formiddags frem-og-tilbage. Der blir efterhånden fler og fler, der tyer til det og forsvinder to og to bag brændestablerne, kommer igen, og ny går. Alle er de først henne ved Hansen og mumler noget om »naturens vegne«.

Engang, Emil og Store-Frederik er der omme, er Jens Hansen derhenne og råber med klokken i hånden: »Sover I?« – Så kommer de to travlt halsende.

»Du sveder godt«, mener Emil, da han går

forbi Kais savbuk.

»Ja«, siger Kai, glad over, at der da er en dreng, han kender, som snakker til ham i alt det her, og Eugén står helt ved den anden ende af skuret.

»Og det har du godt af«. Emil skæber, da han går videre, og Kai slår mismodig øjnene i saven igen.

»Du er vist doven – du der«, har Jens Hansen observeret fra et par bukke længere henne. »Ja, dig –,« han nikker af Kai, der har set sig om efter den dovne, og indfører sin observation i den sorte lommebog.

»Nå, i bogen! – Nu kommer du op og får tæv«, fortæller Store-Karl, og hans mund breder sig igen et hvidtandet hestegrin.

Forstander Monrad kommer forbi på en formiddagsrunde. Han sender store, blå røg-skyer ud fra sin lange pibe og kaster et hurtigt, orienterende blik ud over savepladsen. Savene standser. Luerne ryger af.

»Nå, Viktor og Kai, I slider vel rigtigt?«

Viktor mumler noget til brændestykket. Kai siger ja og synes ikke, han lyver.

»Ja, arbejde er godt – det er en Guds gave«, råber forstanderen med dyb, rungende bas. »Jeg var nede i haven hos bladriverne. Det var ikke til at få øje på der, om C-erne eller B-erne var de rappeste – hvem er det her?«

Savene går frem og tilbage under Monrads øjne, der tilsyneladende søger at finde ud af flidsforholdet mellem C-er og B-er, mens Jens Hansen krampesmiler under stormluen.

»Forstander Monrad!« råber fru Monrad oppe fra verandaen. »Er kandidat Monrad der?«

»Her«

»Viggo – dit æg blir koldt«.

»Nu kommer jeg, Cecilie, – nu kommer jeg«.

Forstanderen skridter rask over gårdspladsen og op. Tobaksrøgen flagrer bagud under skyggen af hans bløde, bredpuldede hat.

Monrad! – Æg! – Så er klokken halvni.

Og – »åh – er den ikke mer«, siger Eugén højt henne ved sin buk.

Middagen er gået som ingenting, og nu er der en lang, lang eftermiddag, og der står Store-Karl og griner – og der står Lars.

Kai begynder undskyldende, stammende: »Det var ikke mig – det var Store-Karl – jæ vidste ikke noget om –«. Så holder han inde. Det er slet ikke til og få sagt, uden at Lars blir gal igen.

Men Lars laver skæv mund og kniber øjnene sammen. Emil har allerede fortalt ham om æblet.

»Du holder hær – li'som kongerne – politi, som de fine – hva'? – Men du ska' nok få dine griseører vasket – bondetamp!«

»Hva' er der, Fem?« spør Store-Karl og bøjer deltagende øret hen mod ham. »Ku' du ikke lave mig et landkort?«

Lars gnistrer og sprutter af arrigskab, og grædefærdig går han hen på sin plads ved savbukken.

»Nå, sav, sav!« kommanderer Jens Hansen.

»Nå, idiot!« siger Store-Karl som eftermiddagsvelkomst til Kai. »Så har man dig igen, din spædekalv. Træk! – La' vær og vrid med saven – – Årrrh – dig sku' jormoren ha' puttet ind igen med det samme, hun så dig«.

Karl slår et meget illustrerende klask med højre hånds fingerspidser inden i venstre

hånd.

Henne ved Hansens savbuk fatter Viktor langsomt og modvilligt saven og siger i et dybt suk ud over pladsen: »Ska' det her være hver dag – så saver jæ s'gu kløerne af mig selv«.

Frem og tilbage – frem og tilbage – går savene i en døvende, søvndyssende melodi. Ane og frk. Clausen og frk. Madsen og frk. Christensen kommer og går på tøjdepotet. Forkarlen og Anton Andenkarl rider i marken på pløjehestene – frem og tilbage – Bestyrer Olsen går i marken med Lille-Peter ved hånden. Jens Hansens Hans triller med tøndebånd henne på vejen. Peter fra C kører ud med Monrads børn, og Monrad og fru Monrad går tur op til Kongevejen.

Frem og tilbage –.

Monrads kommer igen, og plejemødrene kommer i rad fra depotet og skal op at drikke kaffe. Olsen kommer hjem og går igen.

Frem og tilbage –.

Plejemødrene går på depotet igen. Hans er bleven ked af at trille hjul og er gået ind.

Frem og tilbage –.

Peter fra C kommer med Monrads børn – det er for koldt ude nu. Karlene rider hjem igen – Frem og tilbage –. Mørket begynder at lægge sig om saveplads og gård – lysene blir tændt oppe – plejemødrene går på depotet – frem og tilbage – frem og tilbage.

Over brændepladsens savbukke står sjakket endnu og nikker. Mørket lå om dem i morges. Mørket er kommet igen. De har nikket sig fra mørke ind i mørke – –.

»Herbarium«, siger lærer Sørensen om aftenen på C-hjemmets sovestue som svar på et spørgsmål fra et hode i en af sengene. »Ja,

det kan vi jo snakke om, når vi nu kommer i skole«.

Flere hoder opfordrer indtrængende lærer Sørensen til fortælle. Når vinterskoleplanen en af dagene begynder, har han lovet dem et nyt, morsomt fag, der hedder botanik, blomsternes liv og levned, og de skal selv samle blomster og lære at kende dem allesammen, li'som man kender drenge fra hinanden. Og de skal samle og presse dem, og det hedder herbarium, og det blir vist vældig sjovt.

»Jo – det er let nok – hør så efter, også I andre«. Lærer Sørensen stiller sig under lampen på loftspillen og ser ud over tredive jernsenge med indhold af lyttende hoder.

»Åh, ja – fortæl noget, hr. Sørensen«, siger flere af drengene og lægger sig tilrette i lyttestilling på en albue under hodet.

»Ja, det er Harry, der spør om det her presen blomster, vi skal til, og det er let nok, og det er også morsomt – men det ska' jo helst være om foråret og sommeren, men hvis der er nogle af jer, der vil begynde nu – –. Som sagt, det hedder herbarium. I plukker bare, hvis I vil ha', når der er noget. Man kan bruge en bog, men så må man lægge papir imellem, så bogen ikke grises til – f.eks. en gammel avis. Og så må man passe på, den ligger lige – ingen folder, som blomsten kan dække sig under – så bare en sten på eller to – tung vægt – der er jo altid sten at få – er een ikke nok, så en til – så skal saften nok komme ud af de svende – og så blir de allesammen knastørre – flade, pæne og ensartede – til en fin samling. – Ja, det er pudsigt nok, men det er såmænd ikke mere. Men nu kan vi jo også, når skolen begynder – hva' – hvem er det, der snorker, mens jæ fortæller«, spør Sørensen let for-

arget.

»Det – det er ham den ny Viktor«, melder en vågen og arbejdsvant C-dreng.

Prøv her at undersøge, hvordan arbejdet beskrives.

Vis hvordan forholdet er imellem drengene og prøv at forklare årsagen til at drengene opfører sig som de gør overfor hinanden?

Lav også et hierarki. Hvordan beskrives de enkelte medlemmer i dette hierarki?

Nogle af drengene protesterer og bag det hele ligger muligheden for flugt fra anstalten vel vidende, at synderne vil blive straffede, hvis de fanges bagefter.

Forstanderen har udtænkt snedige planer, og ved nøjagtig, hvordan han vil straffe.

Kai og kammeraten »Tøsen« stikker af fra anstalten. I nogle dage skjuler de sig i lader og halmstakke, men opdages. De føres derefter til en fattiggård, hvor man tager sig godt af dem, medens man undersøger sagen. Men en fornemmelse af, at de er havnet det rigtige sted og deres trængsler nu er forbi, skriver Kai bl.a. et brev hjem, hvor han fortæller om den nød og elendighed, han har været udsat for.

Deres elendighed er imidlertid ikke forbi. De udleveres til anstalten og forstander Monrad, der nu sætter sig for at »opdrage« dem i en »sand og kristen ånd«.

»Ja, kom«, brøler det endnu højere. Monrad sidder stor i stolen, og Kai synes, han blir større og større, jo nærmere de langsomt lister sig hen mod skrivebordet. De er som to bukke, der selv skal gå lige hen til en løve, der har stort ord på sig for at æde kød.

»Nå – så er I hjemme igen«. Monrad slår med højre hånd i skrivebordspladsen og ser på dem, så benene synker i dem.

»Ja«, hvisker både Kai og Tøsen på een gang. Det kan aldrig falde dem ind i det her øjeblik at modsige denne smertelige men uafvendelige kendsgerning. De står bare og ryster sammen.

»Ja, i min sorg – æh – over jeres flugt – æh – er jeg dog glad over, at I lykkeligt har undgået konflikt med politimyndighederne«.

Det lyser lidt, meget lidt op i Kais og Viktors forskrækkede ansigter. De har alligevel lavet noget eller ikke noget, som forstanderen sidder og er glad ved.

»Kender du det her, Kai«.

Kai blir rød som blod over det brev, Monrad rækker ham, men han stirrer ned på sine egne forvredne kragetæer – åh – den her fattiggård, de har slet ikke sendt det, så – til hans far, men givet Jens Hansen det. Det var derfor de her frimærker, de kostede ikke noget.

»Ja, du har en kristen og fornuftig far – der forstår, hvad der tjener dig og dit vel, og jeg kan også sige dig, at din far, ja, dine forældre er meget bedrøvet over den måde, hvorpå du har opført dig, og din far skriver, at skulle du sende – altså smugle lignende skrivelser hjem igen – så blir de omgående sendt til mig – men måske også jeg kan kurere dig«.

– Åh, hans far – hans far, åh, det er – passer ikke –.

»Værsgod du kan selv læse, hvor du har såret og foruroliget dine forældre«. Monrad rækker Kai det andet brev, og han kender straks farens skrift – »til min store forbavselse har jeg i dag fra min søn, som vi troede i så

god behold hos Dem, modtaget et brev af-sendt fra en fattiggård på Sjælland og kan da forstå, at han ej er hos Dem«. – Kai står med brevet, hans øjne blir blindet af tårer, og bogstaverne danser for ham.

»Har *du* også skrevet brev, Viktor«.

Viktor ser med flakkende øjne fra Kai til skrivebordet, men når der ingen ligger der – så *har* han vel ikke – det vill' Abel heller *aldrig* gøre. »Brev, nej«, siger så Viktor.

»Har han«, spør Monrad og ser undersøgende på Kai.

»Nej«, lyver også Kai, der står med farens brev, og synes hele kontoret er en karussel, der kører med faren, moren og bedstemoren udenom ham. De har læst brevet, hans brev, hvor glad han var for dem, og så har de bare sendt brevet herover – de er ikke spor af glade for ham – aldrig en af dem – de er så ligeglade, om han skal ha' mange klø og blive ved og gå her – og Gu', som han har snakket så meget med, han er osse så ligeglad, så ligeglad, men de *andre* de ber jo osse til ham hele tiden – han holder bare med dem – men der er ingen, der holder med ham andre end Tøsen der – men han ryster sådan.

»Ja«, Monrad rejser sig, »sådan en udtur får sin belønning«. Han tar brevet fra Kai. »Det er I vel også belavet på – der har jo været eksempler før for den slags – også i jeres tid«.

Forstander Monrad åbner døren ind til skabsværelset og går foran, Viktor følger bleg, spinkel og rystende, men Kai går som allerede bedøvet bagefter med munden sammenbidt i trods. Når han slår en ihjel – så *ka'* han vel heller ikke mer – det er osse lige godt altsammen – de vil ikke ha' ham hjem – de

holder med Monrad, og Gu' han holder osse med Monrad.

Forstanderen åbner et par af de øverste vinduer ud til haven og gården, sætter sine løse hvide manchetter i vindueskarmen, så trækker han jakken af, og hænger den over en stoleryg.

På en pæregren, der rager hen for vinduet, sidder en gråspurv og nysker sig med jag af næbbet ned i det lille fjerede bryst – »hvis man bare var den«, ønsker Kai.

»Ja, træk skjorten af og smid bukserne – og nu lidt villigt«, siger Monrad, der er den første af trekløveret, der er parat, og rækker en stor arm op efter spansk-røret på skabet.

Monrad låser døren og står med spansk-røret i hånden og ser utålmodig ud, mens Viktor og Kai klæder sig af.

Drengene står rystende i de korte uldtrøjer, der stumper ved maverne.

»Nå – Viktor kom så her – smid uldtrøjen«. Monrad griber i armen af Viktor, der står nærmest, og hjælper ham uldtrøjen over hodet. Viktor græder, de nøgne knæ går sitrende under ham.

»Ikke hårdt, ikke hårdt, vel«. Viktor drejer et af angst og skræk forvredent drengensigt op mod forstanderen.

»Stå stille – så er det hurtigst overstået«. Monrad klemmer med fem store, hvide fingre ind i Viktors arm, så hæver han armen højt, så spansk-røret rører gibsløftet – et synkende sus, og et hvinende skrig.

Viktor går i gulvet og glider på alle fire hen ad det glatte linoleum, han kaster den spinkle drengenakke tilbage og skriger tudende som en hund mod loftet – en tyk, blodrød stribe går tværs over hans ryg og ned på

låret.

Kai står frysende i uldtrøjen og ser fra Viktors ryg til de to døre – de er låsede, låsede –.

Monrad griber Viktor ved armen og trækker ham op fra gulvet. Viktor danser grædende med armen klemmt inde i Monrads store hånd. »Stå stille«.

»Ja, ja, ja, ja, ja, ja«, lover Viktor grædende og tripper videre.

Kai står bleg og ser efter, om han nu også vil holde spanskkrøret lige så højt som sidst. Det rører igen loftet, og Kai lukker øjnene.

Så falder spanskkrøret igen rødt bidende i Viktors hvide krop, Viktor går ned på fire igen, ryster over hele kroppen og skriger –.

Monrad slår igen, før Viktor er oppe, med et gurglende brøl drejer Viktor sig om med ryggen mod gulvet, hans spinkle krop trækkes i vridninger, mens han hylende og blindet råber op i brunt fuldskæg, hvide øjne og hævet spanskkrør: »De må ikke – åh – De må ikke«.

De næste fire slag rammer Viktor, som han ligger foran på lårene – skrigende trækker han benene op under sig. »Åh – De må ikke«.

»Rejs dig«

Viktor folder hænderne og vrider sin nøgne krop nede foran Monrads sorte støvler. »Åh – forstander Monrad – åh – De må ikke«.

Kai ser igen til de låsede døre og vinduet mod gården, som han har uldtrøjeryggen imod. Drengene på brændepladsen kigger, Jens Hansen også, de vil fange ham med det samme.

Med et kraftigt tag i Viktors arm løfter forstanderen ham op fra gulvet, et nyt slag, og Viktor ryger ned igen – skrigende omklamrer han her nede forstanderens bukse-

ben – river i dem, tigger – ber – skriger –.

Monrad frigør sig lidt utålmodigt for den levende og højrøstede slyngplante, mens Kai sørgmodigt ludende ser ned på den sprælende Viktor. Der siler rødt blod i strimer ned over Viktors lår og ben.

Igen løfter Monrad Viktor med et rask tag i armen. Han danser grædende omkring forstanderen. »Åh – åh – åh – hvor mange – åh hvor mange –«.

»Tyve, hvis du står stille, ellers flere«.

»Åh, nej – åh, nej – Abel, Abel.« Viktor går i gulvet bare ved udsigten, og Kai henne ved vinduet ryster over hele kroppen.

»Nå, nå vil du op«. Monrad rykker ham op igen.

»Tyve – åh tyve«, jamrer Viktor på benene igen og klager mod gibsløftet, »tyve, tyve, åh, De må ikke – De må ikke«.

Monrad sender med et nyt kraftigt slag Viktor i gulvet. Han skriger og fægter med arme og ben og råber »blod, åh, se blod«. Han holder hænderne manende op mod Monrad og skriger »blod, blod«.

»Kom så *du* – når han ikke vil, så kan han vente til bagefter«. Monrad nikker til Kai, der nølende, rystende hykker til og trækker uldtrøjen af – Hans far – og Gu' – *de* er væk –.

Han mærker forstanderens faste greb i armen og ryster i knæene.

Viktor sidder på hug foran ham på gulvet og hulker med blod smurt i ansigtet.

Kai bøjer nakken som ind under en tung, men uundgåelig byrde, mens han presser munden hårdt sammen. Han vi tælle – blive færdig – ikke vente som Viktor.

Han hopper højt for det første susende slag og udstøder et brøl – men mærker, han har

fødderne mod gulvet igen, hånden i armen holder fast, og han presser munden tæt i, mens han krøjer ryggen for det ventede ny slag. To, tre, fire, fem – hver gang brøler han ud – hopper i været, men står så igen råbende og svinglende i Monrads faste hånd, og med bøjet nakke og sammenbidte tænder, går han ind under næste slag og har tallene i hodet. Seks, syv otte, ni – ved det sidste slag går Kai i gulvet og ligger et øjeblik og råber med læberne preset mod linoleumet. Tøsen sidder lige ved hans hode og klynker, og han kravler hurtigt op, angst for at Monrad skal skyde ham til side nu og ta' Viktor igen. Ni – ni – ni – ni – siger det grædende indeni ham, da han stejler op. Monrad støtter ham, Kai går i gulvet igen et par gange og kommer op igen, stadig ved Monrads hjælpende arm. Hans råb er gået over i stakåndet, grædende støn, og tallet – tallet er blevet væk for ham, men engang han ligger stønnende nede på gulvet, kommer armen ikke.

Han vil selv rejse sig, løfter overkroppen, kan ikke, den skvatter hårdt mod gulvet igen. Han synes, Monrad siger, så *dig* Viktor – er han selv færdig åh – er – er –. Viktor skriger igen her på gulvet ved hans hode, og Monrad siger noget til ham. Han skal vel og igen så – tallet – tallet er væk. Han griber nede fra gulvet fat i en stol og kravler ved hjælp af den op og står svajende foran Monrad.

»Væk, det er Viktor«.

Kai dingler et par skridt til siden, så falder han henne ved vinduet, åndedraget i hans nøgne bryst går som på en lungesyg.

Viktor skriger og holder sig for øjnene med de blodsmurte hænder. Monrad træk-

ker ham op fra gulvet. »De *har* slået ham ihjel, og nu slår De mig ihjel, åh – De slår mig ihjel –«

Et susende slag slår Viktor i gulvet, hvor han blir liggende på maven. Spanskrøret vulker tre, fire gange oppe fra loftet og ned i Viktors ryg. Viktor har grebet fat om stolen og knuger det ene ben ind mod sit nøgne bryst. Hans skrig er gået ned til gurglende kvælningslyde, et slag til suser ned over hans ryg, hans legeme gennemrystes af et kort spjæt, med et klynk falder hans hode som livløst til siden, og han tier.

Monrad har påny hævet spanskrøret, men standser så og kaster tugteredskabet fra sig.

Kai vågner henne under vinduet ved den pludselige stilhed og ser mat og forstumlet ud. Så husker han, hvor han er, føler til ryggen, hånden blir rød og våd.

Monrad låser op ind til kontoret og siger bagud, klæd dig på. Fortumlet ser Kai efter sin uldrøje og er ved at falde igen, da han bukker sig efter den. Viktor ligger så stille nede på gulvet. Ham har han slået ihjel – dinglende lempet Kai uldrøjen og skjorten ned over den nu følelsesløse og blodige krop, og som i feber, som med kraftløse fuldemandsbevægelser, får han efterhånden resten af tøjet på, Åh, hans hode er så tungt, det vil falde fra ham og forover hele tiden.

»Ja – gå – Brumme, ensomhed –«. Monrads stemme lyder som langt borte fra, og Kai fatter kun brudstykkeord og svingler bedøvet ud af kontoret.

Han dingler ned over gårdspladsen, ser ingenting – hører ingenting, ikke saverne, der kigger efter ham. Åh, det hode, der vil falde

Virkelighedens Monrad: Forstander Viggo Møllerup på Holsteinsminde yderst til højre fotograferet omkring år 1900 med hele sin busstand.

fra ham.

Jens Hansen skænder, savnen går, Kai svingler forbi, standser og svingler frem igen.

Oppe åbner Monrad vinduet og kalder på gartneren. Sammen bærer de Viktor gennem stuerne og ud fra køknet langs muren af C-fløjen, hvor de er skjult for drengene på savepladsen. Sundt advarende brøl og skrig har igen stået ud fra skabværelsets vinduer, men også advarsler kan overdrives.

Ved den første opgang vil gartneren, der har i de nøgne skuldre af Viktor, dreje ind.

»Nej, brummen, gartner Larsen«. Monrad, der har ved benene af Viktor, nikker mod næste opgang. »Vil De blive hos ham og sørge for, han får tøjet på, når han vågner«. Så svinger de ind ad opgang to. Viktor hænger ned imellem dem som en død kalv.

Monrad kommer alene tilbage fra C-brummen og går langsomt eftertænkende over gårdspladsen. Ved stendyssen smelder flaget oven over ham. Han ser ligesom vågnende derop – har ikke set det før i dag – det var vist heller ikke hejst, da han kom hjem, det må være Sørensen, hvad – åh – Pedersen – gamle Pedersens fødselsdag – ja, ja, lærer Sørensen husker alt. Gamle Pedersen – han var en god mand – selv om hans begreber om tro og opdragelse – nå, ja, ja, – de døde –. Flaget for den første forstander slår et frisk smeld i blæsten bag Monrad, der går ind.

»Ikke dovne«, skænder Hansen på bræn-depladsen.

Nede i haven, langt nede, tæller Inger ved Oskars hånd efterårets sidste roser og er kommet til otte og tyve, ni og tyve og ti og tyve,

Sognepræsten Einar Kiilerich skriver i bogen »Holsteinsminde«:

»Viggo Mollerups (bogens Monrad, red.) hjerte har ofte krympet sig i smerte, når en dreng kom på afveje, det er vist ikke for meget sagt, at han led, som kunne det være for sit eget barn, netop fordi han vidste, at børnene var ham betroet og betroet netop ham; han følte ansvaret – Når en dreng »spændede«, led han, fordi han vidste, at det ofte ville medføre, at han begik tyverier for at opretholde livet under sin flugt og

nødt så han en dreng i politiets hånd. Derfor straffede han også hårdt; når Mollerup tugtede et barn, led han ganske sikkert selv mere end barnet. Nogle mener, at han tog for hårdt fat; men Mollerup havde den indsigt i børnenes karakter, så at han forstod, at de var mennesker med svage viljer og sløve samvittigheder, der trængte til noget, som kunne ruske dem op«.

Prøv at sammenligne virkelighedens Hans Peter Thorndal med romanens Kaj Gøtsche?

Holsteinsminde ca. 1900.

og Ole har gravet en trebenet hest ned ved en ribsbusk og synger over den – men han har sat en pind ved den – for det kan godt være, den skal bruges til hest i morn igen. Lille Basse i vognen vinker fornøjet med ranglen og pludrer og ler og har for længe siden skubbet begge vanterne af.

Ane på B-hjemmet kommer over til Kai. Han står udenfor med armen lagt mellem panden, det tunge hode og muren. Jo hun syntes nok, Ane, der var noget ude, men så ku' hun ikke rigtig se for stifterens træ.

»Kom så Kai«, hun støtter ham med en hånd bagom skulderen og leder ham gennem gården og op over den knirkende bryggers-trappe.

»Nu sku' du bede Vorherre hjælpe dig, Kai«, siger Ane, da hun låser brummedøren efter ham.

Kai svarer ikke. Han prøver at slå trodsigt med nakken, kan ikke – »blæs med det, Gu'«.

Han sætter sig svimlende på madrassen, inde i hans hode piner og banker det, alt kører omkring. Bukserne og strømperne klistrer våde af blod. »Gu' kom ikke før – nu ka'

han pas' sig sæl'«.

Et øjeblik efter falder Kai forover på maven på madrassen.

Oppe på kontoret er forstander Monrad i gang med nogle breve, i eftermiddag, når Karls husbud kommer, blir der jo ikke tid, og han er midt i et brev til en bekymret far i Lemvig. »Anstalten her er jo en af de mere milde«, skriver Monrad, »men vi må håbe ved Guds hjælp, selv om Deres Sofus er van-artet, at –«.

Prøv at forklare med almindelige ord, hvordan de to drenge forholder sig til straffen.

VIRKELIGHEDENS MONRAD

At Monrad og Sjællandsglæde ikke er »bare opdigt« kan der findes forskellige belæg for.

I kronikken »Den bedste hensigt« skriver Knuth Becker i 1942 om børneforsorgens arbejde:

»Selv sankede jeg i alderen fra ca. 9 til 15 med ryg, øjne og næsebor på hverdagens brænde-plads og sovesal visse indtryk, som i al fald hvad den lange og kedsomme grundighed angår vel nok kan sidestilles med nogle selv nok så dybtgående påske- eller julebesøg på et andet børnehjem«.

Om Monrad skriver han:

»Religiøse eller ikke – bare det er levende mennesker og ikke dårligt opsatte kakkellovne, hvor bønnen eller de grå teoriers ild buldrer ud i skorstenen og forsvinder som røg op i himlen, medens ildstedet selv snyder sine omgivelser på jorden for al varme«.

OPGAVEFORSLAG

»Fattigfolk« – »Den første fattiglov« – »Hårdere behandling« – »Knaphed eller fattigdom«

- 1) Hvad skete der på lovgivningens område i 1708, 1803, 1824, 1839 og 1891 ?
- 2) Hvordan forklares (defineres) fattigdom her i bogen ?
- 3) Hvem havde pligt til at hjælpe de fattige ?
- 4) Hvad betyder lignelsen om den barmhjertige samaritaner ?

»Sociale tabere«

- 1) Hvad er en husmand ?
- 2) Hvorfor kunne Anthon Chr. Thorndal ikke få hjælp der, hvor han boede ?
- 3) Lav en liste over de ulykker, som Anthon Chr. Thorndal rammes af iflg. brevet til Pastor Sonne.
- 4) Hvordan er brevsriveren Anthon Chr. Thorndals holdning til provst Sonne og fattigkommissionen ?
- 5) Arver man også i dag sine forældres sociale baggrund ?

»Brødkurven hænger alt for højt«

- 1) Hvem er klagen skrevet til ?
- 2) Hvad blev resultatet af klagen ?
- 3) Hvad gjorde man ved fremmede tiggere i Skjoldborg ?
- 4) Hvad har fattigvæsenet i Skjoldborg gjort det år for at hjælpe de fattige ?
- 5) Lav en liste med de erhverv, som de 13 underskrivere har.
- 6) Hvor mange af klagerne har tidligere modtaget fattighjælp ?
- 7) Går børnene i skole ?
- 8) Hvorfor var denne klage usædvanlig ?

- 9) Hvor mange af de 13 har behov for hjælp iflg. præsten ?
- 10) Hvilken betydning ville et år med misvækst have i dag ?
- 11) Hvordan ville du fordele 50 rigsdaler mellem de 13 husmænd i 1827, hvis du havde siddet i fattigkommissionen ?
- 12) Undersøg på socialforvaltningen hvordan folk får hjælp i dag.

»Fattighuse og rugmel«

ET MØDE I SNEDSTED

- 1) Hvad er en stodderkonge ?
- 2) Hvorfor tror du, at fattigkommissionen ikke ville hjælpe Jens Væver, men gerne ville hjælpe Niels Mede ?
- 3) Hvordan blev enken Dorthe forsørget ?

Forsørgelsesplanen

- 1) Hvad er et »uægte barn«
- 2) Hvad betyder det, at de fattige er opdelt i tre klasser ?
- 3) Nævn de Thorndal'er der er med i Thisted forsørgelsesplan for 1852.
- 4) Får de fattige ens behandling ?
- 5) Tegn en kurve på millimeterpapir over den hjælp, der gives og sammenlign med en tilsvarende kurve over det samlede antal personer, der modtager fattighjælp. Bliver hjælpen større eller mindre i tiden mellem 1834 og 1870 ?
- 6) Tegn på millimeterpapir tre kurver over antallet af fattige i 1., 2. og 3. klasse i tidsrummet fra 1834-1870.

Hvad ejede den fattige

- 1) Slå de ord op som du ikke kender.
- 2) Hvor meget blev Peder Thorndals ejendele vurderet til i alt (1 Rd lig med 6 Mark lig med 96 skilling) Sammenlign med forsørgelsesplanen.
- 3) Foretag en sammenligning mellem værdien af Thorndals ejendele og det beløb, der ydes i understøttelse til f.eks. Antonette Thorndal.
- 4) Hvor meget var Chr. Werths enkes ejendele værd?
- 5) Forsøg at lave en optegnelse over dine egne ejendele. Hvad er værdien af dine ejendele? Kan man altid vurdere sine ejendele i penge?

Fattighusene

- 1) Hvad er et fattighus?
- 2) Hvor mange fattighuse var der i Danmark i 1863? Hvor mange boede der i gennemsnit hvert sted?
- 3) Hvor mange af fattighusene i Viborg og Thisted amter havde toilet? Hvad gjorde man uden toilet?
- 4) Prøv ud fra tabellen at beskrive et typisk fattighus i Thisted/Viborg Amt?
- 5) Prøv ud fra tabellen at beskrive et typisk fattighus i Danmark?
- 6) Nævn nogle årsager til at fattighusene var så dårlige.
- 7) Hvad var et hospital før i tiden?
- 8) Hvem kunne bo på Thisted og Todbøl hospital?

»Barmhjertighed«

- 1) Hvornår blev baronesse Rosenkrantz gift?
- 2) Hvad er et børneasyl?
- 3) Hvorfor blev der oprettet et børneasyl i Thisted?
- 4) Hvad var Arbejderforeningens formål?
- 5) Hvilke ting var Provst Sonné med til at gøre for de fattige i Thisted?
- 6) Find flere oplysninger om Thisted Arbejderforenings historie?

På fattiggården

- 1) Hvad er forskellen på et fattighus og en arbejdsanstalt?
- 2) Hvornår holdt man op med at bygge flere fattiggårde?
- 3) Hvorfor holdt man op med at bygge fattiggårde?
- 4) Hvilken forskel er der på at være anbragt på en fattiggård og modtage almindelig fattighjælp?

Mord og mytteri

- 1) Lav en beskrivelse af Hans Peter Thorndals liv (som avisartikel, tegneserie, planche eller lyd-bånd).
- 2) Lav en radioreprotage om et besøg på arbejdsanstalten i Frederiksgade.
- 3) I hvilken periode eksisterede arbejdsanstalten i Frederiksgade.
- 4) Hvilken forskel er der på en fattiggård og arbejdsanstalten?
- 5) Hvorfor blev Hans Peter Thorndal ikke henrettet?

Samfundsklasser

- 1) Fremstil et kort over Thy og aftegn arbejderundersøgelsen fra 1873 sådan, at hvor der bor 1-25 husmænd mv. farves grønt, 26-50 blå, 51-75 gult, 76-100 rødt over 100 sort. Kortet skal være inddelt i sogne.
- 2) Sammenlign husstandsstørrelsen i 1880 med den gennemsnitlige husstandsstørrelse i klassen eller eventuelt på hele skolen.
- 3) Sammenlign husstandsstørrelsen på forskellige tidspunkter i dit sogn med husstandsstørrelserne i Thisted. Benyt folketællingslister, som kan lånes på Lokalhistorisk Arkiv.
- 4) I hvilken erhvervsgruppe er der størst forandring i Thisted fra 1787 til 1880? Hvorfor?
- 5) Sammenlign elevernes fødested (klassen eller hele skolen) med tallene fra Thisted by i 1860. Hvad viser sammenligningen?

LÆGENS KLAGESUK

1. Hvorfor bliver der færre og færre gårdmænd?
2. Lav en liste over de forhold som lægen synes er dårlige.
3. Hvad er årsag til at befolkningen har det mindre godt, iflg. lægens opfattelse?
4. Gælder lægens skildring for alle samfundsklasser?
5. Er lægen en troværdig iagttager?

ORDLISTE

<i>Affære, en:</i>	En sag, anliggende, »historie«
<i>Afgrøde, en:</i>	»Det, der gror på marken«.
<i>Alfonseri, et:</i>	Det at lade sig forsørge af en prostitueret kvinde.
<i>Allerunderdanigst:</i>	Tiltaleform som er normal i breve (til folk, der er mere end brevskriveren).
<i>Almisse, en:</i>	En gave givet af barmhjertighed.
<i>Andagt, en:</i>	Kirkelig ceremoni – »der holdes andagt i kirken hver morgen«.
<i>Andrage, at:</i>	At søge om, beløbe sig til.
<i>Arbejdsfør:</i>	Være i stand til at arbejde.
<i>Assistance:</i>	Hjælp.
<i>Auktion, en:</i>	Sted, hvor én byder en pris på varerne, og hvor den der byder højest bliver køberen.
<i>Ballie, en:</i>	Gammel stavemåde for en balje, et stort kar.
<i>Barselsseng, en:</i>	Barsel betyder fødsel. At ligge i barselsseng vil sige, at moderen ligger i sengen efter fødslen.
<i>Begære, at:</i>	At ønske.
<i>Bestride, at:</i>	At overkomme.
<i>Bettle, at:</i>	At tigge.
<i>Bibringe, at:</i>	At tilføje.

<i>Bilægger-ovn, en:</i>	En kakkelovn med indfyring fra et værelse ved siden af det, der skal opvarmes.
<i>Binde løb, at:</i>	Flette en kurv af halm med to hanke.
<i>Bismer, en:</i>	Betegnelse for en såkaldt Bismervægt, der er en simpel vægt til at holde i hånden.
<i>Blågarn, et:</i>	Garn lavet af de rester, der fremkommer ved forarbejdning af hør eller hamp.
<i>Direktion, en:</i>	En ledelse.
<i>Direktionsstue, en:</i>	Den stue, hvor ledelsen mødes.
<i>Domfældte, den:</i>	Den person, som er blevet dømt ved retten.
<i>Dragkiste, en:</i>	En kiste med skuffer, der kan trækkes ud.
<i>Drikfældig, en:</i>	En, der gerne vil drikke spiritus.
<i>Duelig:</i>	Brugbar.
<i>Eksistensminimum, et:</i>	Betegnelse, der bruges om det mindste, hvormed man kan opretholde livet.
<i>Embedsmand, en:</i>	En offentlig ansat ved stat, amt eller kommune.
<i>Erholde, at:</i>	Får, opnår.
<i>Erhverve, at:</i>	Kommer i besiddelse af.
<i>Ernære, at:</i>	At forsørge.
<i>Fattigunderstøttelse, en:</i>	Den hjælp, der ydes den fattige af kommunen.
<i>Fattigkommission, en:</i>	En kommunal valgt bestyrelse, som i hver kommune stod for uddelingen af fattighjælpen.
<i>Fond, en:</i>	Penge, der er hensat til brug for et bestemt formål. Betyder egentlig fundament, altså en grund.
<i>Foranstaltning, en:</i>	En ordning.
<i>Forlige, at:</i>	Blive enige om.

<i>Forplejning, en:</i>	At få fuld forplejning vil sige, at man får fuld kost (mad).	<i>Kammerråd, en:</i>	Titel ligesom f.eks. Ridder af Dannebrog.
<i>Fortjene, at:</i>	At tjene noget, at få en fortjeneste.	<i>Kampstensgulv, et:</i>	Et gulv lavet af store sten.
<i>Fruentimmer, et:</i>	En kvinde.	<i>Klasse, en:</i>	En gruppe.
<i>Før:</i>	Det samme som før, det vil sige rask.	<i>Knapthed:</i>	»Småt med«, »Der var knaphed på mad«.
<i>Gangbar:</i>	Gængs, »Kronen er en gangbar mønt«, dvs. kronen kan anvendes som betaling.	<i>Korridor, en:</i>	En smal gang.
<i>Genere, at:</i>	Besvære, plage, forulempe.	<i>Kræmmer, en:</i>	En handelsmand. Kræmmer bruges ofte til at betegne de omreisende handelsmænd.
<i>Grundmure, at:</i>	At bygge et hus af mursten.	<i>Kurere, at:</i>	At helbrede, gøre rask.
<i>Herremand, en:</i>	Godsejer, landbesidder.	<i>Kvantum, et:</i>	En mængde
<i>Hoslagt:</i>	Vedlagt, »Jeg fremsender hermed hoslagte dokumenter«.	<i>Kvartalår:</i>	Hvert kvartal, dvs. hver tredje måned.
<i>Huggejern, et:</i>	Et stykke værktøj til forarbejdning af træ, et stemmejern.	<i>Life-præserves, en:</i>	En knippel.
<i>Husflidsarbejde, et:</i>	Benævnelse for hjemlige arbejder, som f.eks. vævning, træsløjd, kurvefletning o.lign.	<i>Ligstue, en:</i>	I ældre tider havde man ofte indrettet en stue, hvor man lod de afdøde henstå indtil begravelsen kunne finde sted.
<i>Husmand, en:</i>	Ejer af et hus eller et mindre landbrug på landet.	<i>Lindre, at:</i>	Mildne.
<i>Hygiejne:</i>	Sundhedspleje.	<i>Lægd, en:</i>	Ulærd, som ikke tilhører gejstligheden, usagkyndig.
<i>Højvelbårenhed:</i>	Tiltalemåde til fornemme folk. »Deres Højvelbårenhed«.	<i>Løstagtig:</i>	Letfærdig, usædelig, uskikkelig.
<i>Hørhagel, en:</i>	Redskab, hvormed man forarbejder hør.	<i>Materielt:</i>	»Det, som er af stofflig art«. F.eks. »Materielle goder som penge og mad«. Det materielle som modsætning til det åndelige.
<i>Igangsklæder:</i>	Det tøj, som bruges til daglig.	<i>Medvider, en:</i>	En, der også vidste besked med det.
<i>Indbo, et:</i>	Møbler og andet som findes i et hus.	<i>Moderat:</i>	Mådeholden, rimelig.
<i>Indlogere, at:</i>	At leje sig ind hos. F.eks. »Han indlogerede sig under falsk navn på hotellet«.	<i>Notice, en:</i>	Kort skriftlig meddelelse.
<i>Indstille, at:</i>	At foreslå.	<i>Nævning, en:</i>	En almindelig borger, som medvirker ved en retsag og som er med til at afgøre om den tiltale er skyldig eller ikke skyldig.
<i>Initiativgruppe, en:</i>	En samling af mennesker, der tager initiativ til et eller andet: som sætter noget i gang.	<i>Nødlidende, en:</i>	Dvs. en, som lider nød.
<i>Jurisprokurator:</i>	En sagfører.	<i>Nyetableret, en:</i>	Dvs. en person, som netop har startet et eller andet.

Ombringe, at: Slå ihjel, myrde.
Pante, at: Dvs. man låner penge mod sikkerhed i en eller anden genstand, som midlertidig kan overlades til den person, som man låner af.

Pro Memoria: Bruges som overskrift på breve til personer af højere rang. Fra latin; »for at støtte hukommelsen«.

Protokol, en: En bog, hvori man skriver f.eks. referat af et møde.

Pund, et: Vægtenhed lig med 500 gram.
Redegørelse, en: Dvs. man gør rede for noget.
Rekvirere, at: Fordre, tilkalde.
Retskaffen: Redelig, uangribelig, »skabt på rette måde«.

Rotting: Slag med spanskrør.
Rufferi: Det at drive bordel og fremme andres utugt for egen vindings skyld.

Rønne, en: Et faldefærdigt, usselt hus.
Rørplet: Evs. flettet sammen af f.eks. spanskrør.

Sandskude, en: En skibstype, der blev anvendt på Thykysten til bl.a. handel med Norge. Skibene kunne ligesom mange af den senere tids fiskekuttere trækkes på land.

Selde, en: En si.
Sengested, et: En seng.
Sengestok, en: En sengehest.
Simemaskine, en: En maskine, der kan lave snore af halm.

Sirlig: Pyntelig.
Skoleholder, en: En lærer.
Skjotte, at: At have omsorg for, passe.
Skudsmålsbog, en: I ældre tider skulle karle og piger have en udtalelse fra arbejdsgiveren, som skulle

Sladderagtig:

Slet:

Småkårsfolk:

Sold, en:

Spekulationer:

Stadigere:

Stamfader, en:

Sundhedsscollegiet:

Sysselsat:

Søbekål:

Tarvelig:

Tiltuske, at:

Tejne, en:

Timse, en:

Tugthus, et:

Tvende:

Tyende:

Tællelys, et:

Tørke, en:

Uafladeligen:

Underbunden:

Underretning:

Understøttelse:

Velgørenhed:

Velgører:

Vemodig:

Vinding:

Værkplukning:

indføres i en skudsmålsbog.

Let til at viderebringe ondsindet tale.

Dårlig, ikke god.

Mennesker, som levede under små kår, dvs. var fattige.

Håndsigte til rensning af korn.

Overvejelser.

Vedvarende.

Den første i en slægt.

Et ministerium, der beskæftigede sig med sundhedsproblemer.

Beskæftiget med.

Kålsuppe.

Ringe, utilfredsstillende.

Få noget ved at bytte.

En kurv.

Fin sigte.

Et fængsel.

Betyder 2.

Tjenestefolk.

Et levende lys lavet af færefedt.

En langvarig periode uden regn.

Hele tiden.

En stram bandage eller forbindelse, der forhindrer blodet i at passere.

Besked om.

Hjælp i form af penge eller f.eks. mad og husly.

Filantropi, frivilligt hjælpearbejde.

Een, der yder velgørenhed.

Sørgmodig stemning.

Fortjeneste.

Forarbejdning af optrevlet tovværk, som derefter kan an-

Økonom, en:

vendes til at tætte skibe med. Her anvendt som betegnelse for Tvangsarbejdsanstaltens bestyrer.

Øvrighed, en:

Myndighederne.

SUPPLERENDE LITTERATUR

Bentsen, J: Om fattighusene i Kongeriget Danmark, Kbh. 1865.

Bolvig, Aksel: Sociale tabere omkring 1900. 1978. Undervisningsbog i 5. klasse. Meget inspirerende med fotografier af fattige børn samt citater af Peter Sabroe om børnemishandling m.m. God lærervejledning.

Bjørn, Anders m.fl.: Ugift eller lykkelig. Kvinden i 15-1600 tallet, Gyldendal 1974. God gennemgang af kvindens historie. Mange illustrationer.

Christensen, Severin: Om fattigvæsenet i Skjoldborg-Kallerup. Tidsbillede, i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1908.

Christmas-Møller, Ingeborg: På fattighuset. Greve Hospital og andre fattighuse på landet i 17-1800 tallet, 1978. Meget velskrevet behandling af sociale problemer i historisk belysning. Velegnet til UV-brug.

Engberg, Jens: Dansk guldalder. Eller oprøret i Tugt-, rasp- og forbedringshuset. Rhodos 1973. Meget spændende synspunkter om den historiske udvikling i 1800 tallet samt i særlig grad oplysninger om undertrykkelsen af de dårligt stillede i samfundet. Oplysninger om børn side 17, 19, samt 24-46.

Falbe-Hansen, V. og W. Scharling: Danmarks statistik. 1881, bd. V. Oplysninger om fattighuse og -gårde, især talmateriale s. 103, 310, 323 ff, 373 og 375.

Handrup, Adolf: Ullerup Fattiggård, tre artikler i Historisk Årbog for Thisted Amt 1965, 1970, 1975.

Hvidtfeldt, Johan, red: Håndbog for danske lokal-

historikere. Indeholder et stort leksikalsk afsnit, hvor man kan lave opslag på mange relevante spørgsmål.

Jensen, Marius: Tyendeforhold i Thy i gamle dage, i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1946.

Josephsen, Viggo: Fattigdommen i det fattige Agger for 200 år siden, i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1971.

Jørgensen, Harald: Det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark, 1940, genoptrykt i 1975. Detaljeret redegørelse med mange citater fra officielle kilder. Sagregistret giver indgang til en mængde oplysninger. Eneste større undersøgelse om fattiggårde.

Knudsen, P. C.: Taterkvinden Sirena fra Grurup, i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1926 og 1927.

Kristiansen, Carl Marius: Under fattige kaar. En lokal livsskildring.

Krog, O. Villumsen: Fra tiggerstav til samfundspligt, 1971. Skolebog med gode kilder om fattige og fattigvæsenet fra 1500-tallet og op til 1970. God lærervejledning.

Madsen, Kr.: Man kom hinanden ved... 1975. Skildringer fra et fisker- og strandfogedhjem i Agger 1910-20.

Mathiesen, Hugo: De kagstrøgne, 1964. En indføring i de prostitueredes historie.

Morbjerg Madsen, Jens: Klittens folk: Minder fra Thykysten, 1982, Nordensgårds Forlag.

Nørregård, Olaf: Landborforhold i Sydthy. (1870-1900), 6 artikler i Historisk Årbog for Thisted Amt 1960, 1961, 1962, 1963 og 1964.

Olesen, H. A. Riis: Fattigforsørgelse i Vestervig, i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1970.

Olesen H. A.: Omløbere og tiggere i gamle dage, i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1960.

Philip, Kjeld: Staten og fattigdommen, 1947. Let læst oversigt over lovgivningen og fattigvæsenets udvikling fra middelalderen og op til 1930'erne.

- Reintoft, Hanne:* Om forsorg, 1976. God, kort oversigt over forsværsvæsenet fra 1500-tallet og op til idag.
- Riismøller, Peter:* Sultegrænsen, 1972. Spændende gennemgang af fattigmiljøet fra middelalderen til 1900-tallet. En del oplysninger om konkrete personer samt nogle fotografier.
- Rindholt, Svend:* Fattigmaleren Carl V. Meyer, Kbh. 1946. Oplysninger om Meyer samt gengivelse af en del af hans malerier fra fattige miljøer.
- Schmidt, Aug. F.:* Skildringer fra folkelivet i Sydthy i 1860-70'erne. Optegnede af Anders Andersen.
- Skrubbeltrang, Fridlev:* Husmand og inderste, 1940, genoptrykt 1974. God og grundig historisk redegørelse for husmændenes levevilkår. Stikordsregistret giver gode muligheder for at bruge bogen som håndbog. Mange konkrete eksempler.
- Sodborg, N.:* Fra Hannæsland i gamle dage, 1928.
- Sodborg, N.:* Lidt om fattigpleje i Øsløs, Vesløs, Arup for 100 år siden, i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1919.
- Sodborg, N.:* Fattigpleje for 100 år siden, i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1910.
- Provst H. Chr. Sonne og Thisted Arbejderforening* i årene 1866-1891 ved foreningens 25 års jubilæum, 1891.
- Sortfeldt, S. C.:* Todbøl Hospital i Skjoldborg, i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1936.
- Steensberg, Axel. Red.:* Dagligliv i Danmark, de tre bind om det 17., 18. og 19. århundrede, 1964-1971. Senere udgivet af Gyldendals Bogklub i flere bind.
- Svalgård, A. C.:* Fattigforsørgelse i Nors-Tved i sidste halvdel af det 18. årh., i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1939.
- Svalgård, A. C.:* Natmænd og rakkere i Thy og Hanherred, i Historisk Årbog for Thisted Amt, 1930.
- Svalgård, A. C.:* Fattigforsørgelsen i Nors og Tveds sogne i sidste halvdel af det 18. århundrede, i

Historisk Årbog for Thisted Amt, 1939.

Sørensen, Jørgen: Her kommer fra dybet. Landproletariatet 1880-1915, Gyldendal 1976. Uddrag af socialrealistisk litteratur suppleret med historiske kilder omhandlende følgende emner: Tyende, daglejere og husmænd.

Vestergård, P.: Aftægtskontrakt, I Historisk Årbog for Thisted Amt, 1934.

SKØNLITTERATUR

Aakjær, Jeppe: Vredens Børn, 1904. Meget fin skildring af et fattighusbarns opvækst som tyende omkring år 1900.

Andersen, A. C.: Husmandens datter, 1906. Socialrealistisk roman om tre generationer af fattige kvinder og enlige mødre.

Andersen Nexø, Martin: Ditte Menneskebarn, 1917-21. Om husmandsdøtrenes og tjenestepigernes vilkår omkring 1900.

Bundgård, Christian: Proletarer, 1967. Roman fra slutningen af 1800-tallet om bønder, tjenestefolk, husmandsdøtre og om at føde i dølgsmål.

Kirk, Hans: Daglejerne, 1965. Skildring af en gruppe daglejerers tilværelse og livet i landsbyen omkring århundredeskiftet.

Pontoppidan, Henrik: Fra hytterne, 1973, noveller. Heri bl.a. fortællingen om Stine Bødkers, der kom på fattighuset, samt novellen om gårdmandssønnen, der mente at have ret til at afregere på husmandsdøtrene. Andre noveller om fattigfolk.

Skjoldborg, Johan: Gyldholm, 1949. Skildring af herregårds-husmænds dagligdag og levevilkår.

SKØNLITTERATUR FOR BØRN

Andersen, Leif Esper: Heksefeber, 1976. Drengen Esber fortæller om sit liv med moderen, der er

enlig og klog kone. Vi hører om de begivenheder, der fører til moderens død som heks på bålet.

Bang, Kirsten: Laust fra Fattighuset, 1976. Om et barns opvækst i fattighuset i første halvdel af 1800-tallet.

Lindgren, Astrid: Søndeneng, 1967. Fire eventyr om livet i fattige miljøer, bl.a. om en lille pige, der vokser op på fattiggården.

AUDIOVISUELLE – MIDLER

Film: »Ditte menneskebarn«, instr. Bjarne Henning Jensen, 1946, 35 mm.

»Kun en Mor«, Alf Sjøbergs filmatisering fra 1953 af Lo-Johanssons »Rya-Rya«. 102 min., udlån Elite Film, Kattesundet 12a, 1458 Kbh. K. 16 mm.

»Martin Andersen Nexø«, forfatteren fortæller om sit forfatterskab, bl.a. om Pelle Erobreren og Ditte Menneskebarn., 7 min., 1947, Statens Filmcentral.

Bånd: »Fra tiggerstav til samfundspligt«, I-III, tre skoleradioudsendelser, produceret i 1973 af O. Villumsen Krog. Hertil lærerhefte. Beregnet til 8.-10. klassetrin. Kan lånes i Undervisningsministeriets båndcentral.

Register

- Agger 58
Alderdomsunderstøttelse 38
Almisse 14, 16
Alsted 30
Arbejderforeningen, (se Thisted A-)
Arbejdsløs 44+
Asyl 17-19,
Auktion, offentlig 25-26
Becker, Knuth 64-77
Beersted 22
Behov 5
Bendixens Tobaksfabrik 42
Bentsen, J embedslæge 30, 83
Boligforhold 54
Bonne, Wilhelm jernstøber, fabrikant 42
Brugsforening 17
Bundgaard, Chr. Christensen husmand 12, 14
Børneasyl, (se asyl)
Christensen, Samuel husmand 12, 13+
Clausen, Harald borgmester 59
Dorthe, Lars' enke 22
Elsted 22
Esmann, juristprokurator 42
Fattiggårde 8, 17, 31, 34-38, 56
Fattiggården på Munkevej i Thisted 35, 44
Fattighuse 28-31, 32, 35-37
Fattigkasse 15
Fattiglov 8, 31, 34-35
Fattigskat 13, 15, 36
Faye, Gerhard amtmand 12-15, 13
»Flakkenbjerg« 44
Forsørgelsesplan 20, 23-25
Frelsens Hær 19
Frederikstorv, Thisted 47
Gjersbøl 22
Gøtsche, Kai romanperson i bl.a. Beckers
»Når verden venter« 64-77
Hamborg 51
Hammer, Christen husmand 12, 13
Hansen, branddirektør og RD
Heerfordt, pastor 13-15
Helligåndshuse 7
Hendriksen, Jens husmand 12, 14
Hesseldahl, Jens C morder 50-52
»Holsteinsminde« opdragelsesanstalt 65
Hospitaler 31-33
Hundborg/Jannerup Fattiggård 37
Hunstrup Fattiggård 37
Hvidbjerg Fattighus 30
Jakobsen, Clemen husmand 12, 14
Jensen, Mikkel husmand 12, 14
»Jerrick Pot« alias Per Chr. Eriksen 53
Kallerup sogn 12
Kalmir, brandkpt. 42
Klasse 1. 2. og 3. (se forsørgelsesplan) +5, 34
Kløjgård, Christen husmand 12, 14
Knaphed 8
Kommuneskat 30+
»Kost på omgang« 22
Krestensen, Evald Tang folkemindesamler 49
Levemåde 53+
Lov 8, 31, 34-35
3/3 1860 44
Lund, Peter økonom 50
Lund, Thomas bud 51
Lykke, kammerråd 41
Mette Skrædder 49
Missionshotellet »Merci«, Thisted 31
Møllerup, Viggo forstander på
»Holsteinsminde« 75, 76-77
Monrad, forstander på »Sjællandsglæde«,
opdragelsesanstalt i romanen af
K. Becker: »Verden venter« 65++

Napoleonskrigene 15
Niels Mede husmand 20-21
Nielsen, bestyrer på tvangsarbejds-
anstalten 50+
Nielsen, Peder husmand 12, 15
Nykøbing Distrikt 30
Nykøbing Fattighus 30
Nørregade, Thisted 43
Pension 38
Petersen, Mads husmand 12, 15
Rasmussen, Niels husmand 12, 15
Reformationen 7, 32
Rosenkranz, baronesse og kammerherreinde 16
Rytter, W. Christensen husmand 12, 14+
Ræhr 21, 51
»Sjællandsglæde«, opdragelsesanstalten i
romanen »Verden venter« af K. Becker 65-76
»Slaget på Fælleden« (1871) 57
Sjørring/Thorsted fattiggård 34
Skjoldborg 12-15, 33, 38
Skudsmålsbog 45
Snedsted 20-23
Snedsted Fattighus 22
Socialforsorg 19
Social-realisme 64+
Sonne, Hans Chr. Torsted præst i Thisted
og stifter af Thisted Arbejder-
forening 10-11, 17, 36
Spangård 34
Spisereglement 46-47
Stiftelser 16, 31-32
Stodderkonge 12, 20, 21
Sundby Mors 16
Søgaard, Anders husmand 12, 15
Sønderhaa Fattighus 52
Søren Snedker 21
TABELLER (I 1.2-90)
Befolkningstal 55-57

Husmænd og inderster (tabel II) 57
Løn for tjenestefolk (tabel III) 60
Husstandenes størrelse (1787—1880)
tabel IV 61
Erhvervsmæssig fordeling i Thisted by
(1787-1889) tabel V 61
Fødested Thisted By's befolkning
(1845-1880) tabel VI
Thorndal-familien
Peiter 10
Erik Severin 10
Antonette 10, 44
Hans Peter 10, 41-44
Anton Christian 10+
Peder Christian Thorndal 25, 27
Thisted Amtsavis 52
Thisted Arbejderforening 17
Thisted Fattiggård (Munkevej) 35-37
Thisted Hospital 33
Thisted Tvangsarbejderanstalt 10, 41, 45-52, 64
Todbøl Hospital 31, 33
Thorsted Fattiggård 38
Tiggerforordninger 8
Tvangsarbejde 36+
Ulstrup gods v. Hundborg 32
»Uægte« 44
Vang Kirke 63
Werths, Christian enke 25-26
Vestergaard, Christian (Hans Peter Thorndals
medfange og offer) 42 +
Vester Vandet Fæled 9
Vestervig kloster 7 (?)
Vigsø 44, 51
Vildsund 15
Væver, Jens (stodderkonge) 20
Aarup 22